

24 maj

Debatter m. m.

Fredagen den 24 maj fm.

	Sid.
Svar på interpellationer av herr Broberg ang. skattefrihet för sjuksköterskeelevers inkomster och herr Kärrlander ang. beskattningen av sjuksköterskeelevers förmåner under utbildningstiden, m. m.	3
Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap (forts.)	10
Skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan	32
Lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall	41
Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.	50

Fredagen den 24 maj em.

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m. (forts.)	72
Redogörelse för Nordiska rådets elfte session	89
Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.:	
Avsättning till lotterimedelsfonden	97
Konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader m. m.	101
Konstnärstipendier	108
Utställningar av svensk konst i utlandet	110
Upprustning av forskningsbiblioteken	111
Anslag till vidareutbildning av präster m. fl.	112
Anslag till Religionspedagogiska institutet i Uppsala	114
Statstjänstemännens sjuklöne- och semesterförmåner m. m.	115

Samtliga avgjorda ärenden**Fredagen den 24 maj fm.**

<i>Statsutskottets</i> memorial nr 141, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut i fråga om statsbidrag till Svenska diakonsällskapets sociala utbildningsverksamhet.....	10
— nr 152, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut i fråga om anslag till S:t Lukasstiftelsen.....	10
<i>Första lagutskottets</i> utlåtande nr 32, ang. ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap.....	10
— nr 33, om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen.....	32
— nr 34, ang. lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall.....	41
— nr 35, ang. ändring i förordningen om explosiva varor.....	50

Fredagen den 24 maj em.

<i>Jordbruksutskottets</i> utlåtande nr 15, ang. statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.....	72
— nr 16, ang. överlåtelse av viss kronan tillhörig mark m. m. genom försäljning till Oxelösunds stad.....	89
<i>Utrikesutskottets</i> utlåtande nr 7, ang. redogörelse för Nordiska rådets elfte session.....	89
<i>Statsutskottets</i> utlåtande nr 125, ang. utrikesförvaltningens organisation och personalbehov m. m.....	97
— nr 126, ang. vissa anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.....	97
— nr 127, om anslag till vidareutbildning av präster m. fl.....	112
— nr 128, om anslag till Religionspedagogiska institutet i Uppsala... ..	114
— nr 129, ang. statstjänstemännens sjuklöne- och semesterförmåner m. m.....	115
— memorial nr 130, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut i fråga om statsbidrag till Hillelskolan.....	117

Fredagen den 24 maj

Kl. 11.00

§ 1

Justerades protokollet för den 17 innevarande maj.

§ 2

Svar på interpellationer ang. beskattningen av sjuksköterskeelevers förmåner under utbildningstiden, m. m.

Ordet lämnades på begäran till

Chefen för finansdepartementet, herr statsrådet STRÅNG, som yttrade:

Herr talman! Herr Broberg och herr Kärrlander har interPELLERAT mig rörande sjuksköterskeelevernas beskattning. Herr Broberg har frågat, om jag vill medverka till att små inkomster, som sjuksköterskeelever och motsvarande grupper av studerande har under sin utbildning, blir skattefria. Herr Kärrlander frågar, om jag vill medverka till att de studiebidrag, som sjuksköterskeeleverna åtnjuter under sin utbildning, blir skattefria, att med hänsyn till den ringa kontanta ersättning sjuksköterskeeleverna får deras naturaförmåner vid taxeringen upptages till ett jämkat belopp, samt att sjuksköterskeelever och motsvarande grupper studerande, vilkas kontanta inkomster under utbildning är så ringa att skatteförmågan måste anses väsentligen nedsatt, vid taxeringen får extra avdrag med så stort belopp att de undgår skatt. Herr Kärrlander undrar slutligen om jag — för den händelse hans övriga frågor besvaras nekande — vill medverka till att sjuksköterskeelevernas förmåner skall berättiga dem till tilläggs pension och placering i sjukpenningklass.

Till svar på dessa interpellationer får jag anföra följande.

Sjuksköterskeelevernas s. k. eleversättningar och naturaförmåner är enligt allmänna regler skattepliktiga. Detsamma gäller de inkomster som uppbäres av t. ex. elever i verkstadsskolor, lärlingar, aspiranter vid posten, televerket, SJ o. s. v.

Det torde inte vara lämpligt att för någon viss grupp elever ha speciella skattebestämmelser. Ej heller kan det vara lämpligt att skapa särskilda skatte regler för studerande i allmänhet. Ungdomar som genomgår utbildning vilken i sin tur ger möjligheter till bättre inkomster är inte representativa för vad som allmänt inlägges i begreppet »person med nedsatt skatteförmåga». I vilken utsträckning låga inkomster tål beskattning regleras av ortsavdrag och skatteskalor. Skattelagstiftningen gör här ingen skillnad mellan studerande och icke studerande.

Inte heller i fråga om tillämpningen av allmänna sjukförsäkringens och tilläggs pensioneringens bestämmelser på sjuksköterskeelevernas ersättningar torde dessa elever kunna ses isolerat. Vad som gäller för andra likartade förmåner under utbildningstid måste gälla också här. Denna ståndpunkt har intagits av försäkringsrådet i ett där anhängiggjort mål. Frågan om ändrade lagregler har sålunda en vida större betydelse än för enbart sjuksköterskeelevernas och med dem jämställda gruppers förhållanden. Huruvida en omprövning av dessa regler är erforderlig, kan jag för dagen ej uttala mig om.

Med det sagda, herr talman, får interpellationerna anses besvarade.

Vidare anförde:

Svar på interpellationer ang. beskattningen av sjuksköterskeelevers förmåner under utbildningstiden, m. m.

Herr BROBERG (fp):

Herr talman! Jag ber att få tacka statsrådet och chefen för finansdepartementet för svaret på min interpellation.

I samband med den samhällsutveckling som ägt rum under de senaste årtiondena har den målsättningen blivit alltmer accepterad att alla skall ha samma chans till utbildning. I dag är det kanske inte heller någon överdrift att säga att denna målsättning har i princip godtagits av alla. Men de åtgärder som samhället vidtagit får ännu i en hel del fall betraktas som otillräckliga. I den proposition, avseende komplettering av riksstatsförslaget, som nyligen avlämnades, säger finansministern att förslag om reformer inom studiehjälpens område kommer att aktualiseras. Finansministern är alltså själv av den uppfattningen att samhällets hjälpåtgärder i vissa fall är otillfredsställande.

I det i min interpellation berörda fallet angående skattefrihet för de smärre bidrag eller inkomster, som sköterskeelever eller motsvarande grupper av studerande åtnjuter, visar finansministern en negativ attityd: »Det torde inte vara lämpligt att för någon viss grupp elever ha speciella skattebestämmelser. Ej heller kan det vara lämpligt att skapa särskilda skatteregler för studerande i allmänhet.»

Den första av finansministerns deklamationer, att det inte är lämpligt med speciella skattebestämmelser för en viss grupp, kan jag ha en principiell förståelse för. Men frågan är, om inte bestämmelserna är sådana att konsekvenserna för vissa grupper kan bli ogynnsamma re än för andra.

Vad beträffar särskilda skattebestämmelser för studerande anser jag inte att sådana åtgärder på något sätt kan betraktas som orimliga.

Finansministerns kollega socialministern har vid en debatt här i kammaren för några veckor sedan sagt att »som en röd tråd genom reformverksamheten

har länge gått en strävan att knyta sociala förmåner till enkla odiskutabla förhållanden».

Vad man kan göra beträffande bidrag, kan man även i vissa fall göra då det gäller skatter. Studier är ett sådant där enkelt och odiskutabelt förhållande som socialministern talade om.

Nu föreligger skattefrihet för bidrag som ges i form av stipendier. Även utbildningsbidrag vid omskolning är skattefria. De principiella skälen mot att utvidga rätten till extra avdrag för studerande kan därför knappast vara starka. Det kan även anföras synnerligen bärande motiv för att de utbildningsbidrag, som sköterskeelever erhåller och som normalt utgör ett bidrag till deras utgifter för vissa ändamål, inte skall betraktas som inkomst av tjänst. Jag vill i detta sammanhang citera några uppgifter som jag har fått från Röda kors hemmet: »Såsom framgår av den bifogade uppställningen belöpa sig de kontanta bidragen till elev under studietiden till sammanlagt högst 1 360 kronor för 17 månaders tjänstgöring. Bidragen utbetalas under slutet av studietiden medan elevens ekonomi framför allt under elevens första studieår betungas av dryga utgifter av fast natur. Då har elev nämligen att utbetala cirka 400 kronor för läroböcker, cirka 500 kronor för uniformsutrustning och cirka 600 kronor för arbetskläder eller sammanlagt omkring 1 500 kronor. Under följande studieår uppgår elevens utgifter för liknande inköp till cirka 400 kronor.»

Det är påtagligt att eleverna har utgifter, direkt sammanhängande med undervisningen, vilka är större än de bidrag som de erhåller. När de kontanta inkomsterna är så ringa som i detta fall och skatteförmågan därigenom väsentligt nedsatt, måste det — såsom även herr Kärrlander i sin interpellation framhåller — vara motiverat att vederbörande vid taxeringen får extra avdrag med så stort belopp att de undgår skatt.

Svar på interpellationer ang. beskattningen av sjuksköterskeelevers förmåner under utbildningstiden, m. m.

Nu tycker jag mig i finansministerns svar finna anvisning om en väg som finansministern kanske är beredd att gå. Han säger: »I vilken utsträckning låga inkomster tål beskattning regleras av ortsavdrag och skatteskolor.» Jag tycker inte alls om formuleringen av denna mening, men om finansministern anser att vi skall välja denna väg över förhöjda ortsavdrag har jag inte i princip något att anmärka. Vi kommer emellertid inte därigenom helt ifrån problem av den art som jag här berört.

Herr KÄRRLANDER (s):

Herr talman! Jag ber att till finansministern få framföra mitt tack för att han svarat på min interpellation. Beträffande svarets innehåll skall jag, herr talman, göra några kommentarer.

Jag vill då först beklaga att finansministerns svar i sin helhet är fullständigt negativt. Alla de frågor jag ställt har besvarats med nej.

Detta innebär såvitt jag förstår att finansministern tycker att sjuksköterskeelever och motsvarande grupper studerande för närvarande är föremål för en rättvis och riktig beskattning. Konsekvensen av detta finansministerns betraktelsesätt måste också innebära att han godtar riksskattenämndens skrivelse till taxeringsintendenterna om att reducerade värden på naturaförmåner till sjuksköterskeeleverna saknar »laglig grund» och att dessa naturaförmåner skall uppskattas till det verkliga värdet.

Sett från min synpunkt är riksskattenämndens skrivelse av den 4 februari 1963, med uttrycket att »laga grund saknas», alldeles oförklarligt mot bakgrunden av regeringsrättens utslag den 11 oktober 1962, vari en sjuksköterskeelevers naturaförmåner fastställdes till ett reducerat belopp av 90 kronor per månad. Regeringsrätten är dock vår högsta skattedomstol. Jag hoppas att våra underlydande skattemyndigheter i detta som i andra fall följer regeringsrättens ut-

slag. Här vill jag fråga: Har statsrådet Sträng samma uppfattning som jag?

Går jag sedan över till den andra delen av detta frågekomplex, d. v. s. de sociala förmånerna, kan jag liksom finansministern hänvisa till försäkringsrådets ståndpunkt, som innebär att elever vid barnmorskeanstalter och sjuksköterskeskolor inte bör betraktas som arbetstagare enligt lagen om allmän sjukförsäkring, vilket har till följd att deras inkomst inte skall anses utgöra inkomst av tjänst. Detta betyder att de icke är berättigade till uppflyttning i sjuklöneklass eller har pensionsgrundande inkomst av förvärsarbete. De är med andra ord icke att betrakta som arbetstagare och utbildningsanstalterna icke heller som arbetsgivare. De är alltså oavlönade elever enligt denna tolkning och deras kontanta studiebidrag jämte naturaförmåner närmast att jämföra med stipendier, vilka icke är skattepliktiga. Att de ändå beskattas tror jag, som jag också anfört i min interpellation, är en kvarleva från den tid då dessa elever fick en särskild ersättning under sin praktiktjänstgöring. Då kunde det finnas ett visst skäl att betrakta dessa ersättningar under praktiktjänstgöringen som betalning för det arbete eleverna utförde.

Genom att det kontanta studiebidraget liksom naturaförmånerna numera utbetalas under hela elevtiden accentueras också dessa studerandes ställning som oavlönade elever även under praktiktjänstgöringen ute på sjukhusens olika avdelningar.

Herr talman! Syftet med min interpellation har givetvis inte alls varit att dessa kategorier skattebetalare skulle komma att intaga någon särskilt gynnad ställning gentemot andra jämförbara grupper utan enbart att få till stånd att olika myndigheters tolkningar skulle överensstämma sinsemellan. Som förhållandet nu är går dessa ofta rakt emot varandra.

Svar på interpellationer ang. beskattningen av sjuksköterskeelevers förmåner under utbildningstiden, m. m.

Min framstöt för att försöka rätta till dessa missförhållanden har tyvärr inte vunnit någon framgång.

Jag vill emellertid uttala mitt vördsamma tack till finansministern för hans svar.

Chefen för finansdepartementet, herr statsrådet **STRÄNG**:

Herr talman! Det är kanske närmast herr Kärrlanders inlägg som föranleder mig till en replik, men jag vill först påpeka för herr Broberg att detta svar inte berör frågan om studiehjälpen. Vår mer eller mindre positiva eller negativa inställning till samhällets engagemang för dem som skall genomgå yrkesutbildning eller bedriva studier är ett problem vid sidan om detta. Jag har tidigare sagt, så att detta är ingen nyhet, att riksdagen väl inte behöver vänta så länge förrän konkreta förslag ifrån regeringens sida kommer att föreläggas i dessa frågor. Herr Broberg gör emellertid gällande att eftersom nu svaret är negativt från skattesynpunkt är det en allmänt negativ inställning som kommer till uttryck från finansministern. Jag gör en skillnad på dessa båda frågor. Att svaret blivit negativt när man ser det från skattesynpunkt kan kanske också motiveras av att man bör ha litet känsla för ordning och reda när man ger sig in på skatteproblem. Det går inte att, hur behjärtansvärt det än är, ta fram en grupp och säga att det föreligger orättvisa mot denna grupp. Det anmäler sig då så många influensverkningar, att man är tvingad se problemet i ett större sammanhang. Jag utgår ifrån att interpellanten inte har menat, att en sådan redovisning skulle ske här i dag, bl. a. med hänsyn till att vår skattelagstiftning är under omprövning.

Det är från dessa utgångspunkter jag i svaret sagt, att detta ytterst är en fråga om vilka skattefria bottenavdrag man skall ha för inkomsterna — både för studerande och icke-studerande. Det är med samma motiv jag vänt mig mot kra-

ven på att man skall ha specifika skattefria bottenavdrag för folkpensionärer. Jag menar, att har man ett skattefritt bottenavdrag innebär detta, att skattekraft saknas om inkomsten ligger under ifrågakavande gräns. Dessa bedömningar och konstateranden får göras alldeles oberoende av vem som råkar ha den låga inkomsten — det må vara en folkpensionär, en studerande eller icke-studerande eller en icke-folkpensionär. Detta måste ses generellt och härvid kommer naturligtvis skatteskalorna i viss mån in i blickpunkten. Denna riksdag har i år på förslag av regeringen genomfört bl. a. en liberalisering i fråga om avdragsreglerna för de folkpensionärer som har extrainkomster och dessa avdragsreglernas inverkan på de behovsprövade pensionsförmånerna, vilket ju innebär — nu använder jag ett oriktigt uttryck — att marginalskatten sänkts för folkpensionärerna. Marginalskatten har inte sänkts, men man har lindrat behovsprövningen. Jag har velat klara upp dessa problem, och jag tror att jag kan försvara en sådan ståndpunkt.

Vidare vill jag till herr Kärrlander, när han konstaterar att alla frågorna besvarats med nej, säga att det naturligtvis är tråkigt för interpellanten. Men även för vederbörande statsråd som är välvilligt inställd, kan det vara tråkigt att behöva säga nej beträffande alla frågor, fastän det kan ju också bero på vilka frågor som ställs. Det är ju detta som är avgörande för om det kan bli ja eller nej. Nu drar herr Kärrlander litet för snabba slutsatser när han gör gällande att finansministern har solidariserat sig med riksskattenämnden i anledning av åberopandet av riksskattenämndens direktiv till, jag vill minnas, Stockholms stad, varvid frågan om jämkningar vid värderingen av naturförmånerna för denna speciella grupp av studerande var för handen.

Herr Kärrlander säger vidare att denna riksskattenämndens uppfattning se-

Svar på interpellationer ang. beskattningen av sjuksköterskeelevers förmåner under utbildningstiden, m. m.

dermera har blivit korrigerad av regeringsrätten som är den högsta sakkunskapen vi har i frågan. Jag har inte alls berört kontroversen mellan riksskattenämnden och regeringsrätten och detta av den enkla anledningen att det inte är statsrådet som tolkar kvistiga skattelagar, utan den tolkningen sker på annat håll. Här har regeringsrätten, jag skall villigt erkänna som högsta instans, svarat för en tolkning, och jag föreställer mig att direktiven från riksskattenämnden kommer att anpassas med hänsyn till denna tolkning när den nu blivit bekantgjord och blivit ett känt faktum även för riksskattenämnden. Jag ser frågan på detta sätt, men jag har inte givit mig in i denna kontrovers mellan riksskattenämnden och regeringsrätten. Det är i själva verket inte någon kontrovers. Man får ta regeringsrättens utslag som den definitiva ståndpunkten. Att jag inte givit mig in på detta i svaret eller i mina kompletterande upplysningar nu beror som sagt på att det ligger utanför mitt ämnesområde. Jag vill emellertid understryka att när man, och detta säger jag även till herr Kärrlander, ifrågasätter att ta ut en grupp och säga att denna och liknande grupper skall vara skattebefriade för den inkomst som överstiger det skattefria bottenbeloppet, är detta naturligtvis rätt bekvämt och behändigt. I fråga om sjuksköterskeeleverna har man då värderat deras naturförmåner och räknat samman dessa med vad de fått i ersättningar. Men är det fråga om att korrigera eller göra om lagstiftningen så rullas ju helt andra problem upp, som kräver både tid och arbetskraft för att närmare kunna utredas. Om man talar om en inkomst, som ligger litet ovanför gränsen för de skattefria ortsavdragen, var går då den inkomstgränsen? Det kan ju vara en fråga, som tarvar mycket vidlyftiga överväganden.

Och om man säger »sjuksköterskeelever och därmed jämställda», vilka är då

dessa jämställda grupper? Är en lärling på ett bygge, som lär till timmerman eller murare, att betrakta som jämställd? Han är lärling och uppbar ersättning under utbildningstiden. Eller är en trädgårdsarbetare med fyra—fem års utbildningstid att betrakta som jämställd, med hänsyn till de inkomster han har och som ligger ovanför gränsen för ortsavdragen? Är lärlingar i bokbinderi och typografi, på kontor eller i bank jämställda i den mening interpellanterna här talar om?

Där måste vi göra en kartläggning av hela fältet. Om den frågan skall lösas i skattelagstiftningen, tror jag det blir mycket svårt att diskriminera andra lärlingsgrupper i förhållande till sjuksköterskeeleverna. Man kan då inte mäta den ena gruppen med andra mått än den andra. Där kommer vi in på problem, där ingen finansminister är beredd att oreserverat förklara: Ja, här ämnar jag göra någonting. Han kan inte göra det förrän han vet hela problemets omfattning och förrän han har analyserat det och kommit till botten på problemet.

Nu arbetar allmänna skatteberedningen med alla de frågor som sammanhängar med ortsavdragen i samband med beskattningen av fysiska personer, och utredningen har för avsikt att försöka framlägga förslag till beskattning av dessa personer någon gång 1964.

Jag kan emellertid delvis hålla med herr Kärrlander om att man i vissa frågor kan komma till ganska underliga slutresultat. Herr Kärrlander har själv anfört en sådan fråga. Sjuksköterskeeleverna blir beskattade, när deras inkomster ligger ovanför strecket för skattefrihet, men de blir inte sjukpenningförsäkrade och får inte kvalificera sig för ATP-pension under utbildningstiden. Men den ersättning de åtnjuter under utbildningstiden skall enligt reglerna anses som skattepliktig. Man kan säga att det ligger en inadvartens i detta. De hamnar så att säga mellan två

Svar på interpellationer ang. beskattningen av sjuksköterskeelevers förmåner under utbildningstiden, m. m.

stolar, och det är otillfredsställande att sådant får förekomma — som herr Kärrlander uttryckte det.

Ja, men ibland är ju det underliga att man kan konstatera sådana motstridande konsekvenser och ändå ha mycket svårt för att finna någon lösning. Så sent som 1962 slog riksdagen klart och tydligt fast att förutsättningarna för att en inkomst skall vara kvalificerande för ATP-pension och sjukpenning är att inkomstagaren faller under begreppet civilrättslig arbetstagare. Vad som är arbetstagare i civilrättslig mening kan man emellertid ha delade meningar om. Där får domstolen avgöra i det enskilda fallet.

Men jag är inte särskilt överraskad av att man efter att ha studerat sjuksköterskeelevernas förhållanden har stannat för att de inte är att betrakta som arbetstagare i civilrättslig mening. Jag är inte jurist, det har jag förklarat många gånger tidigare, men om jag vore det, så skulle jag inte utan vidare vara beredd att skriva under på att en sjuksköterskeelev är arbetstagare i civilrättslig mening. Och när vi så sent som i fjol fattade beslut om lagen om allmän försäkring, så sades det ifrån, att det är det begreppet som skall vara avgörande för sjukpenning och ATP-pension. Inom parentes kan jag säga att sjuksköterskeeleverna under utbildningstiden genom ett särskilt kungl. brev har garanterats det skydd som olycksfallslagen och yrkesskadeförsäkringen ger. Men man har stannat vid det.

Herr talman! Jag har velat lämna dessa kompletterande förklaringar varför beskedet i samtliga de frågor som ställts har blivit negativt. Och sedan jag lämnat dessa kompletterande upplysningar kanske herr Kärrlander ger mig rätt i att frågor ibland kan framställas på ett sätt som gör det svårt att — även om man vill vara välvillig — ge annat än negativa besked.

Herr KÄRRLANDER (s):

Herr talman! Det är alltid ett bekymmer för oss alla att statsrådet Sträng talar mycket mera sympatiskt och positivt än han skriver. Det har han gjort även denna gång.

Jag tackar för statsrådets besked rörande regeringsrättens utslag. Finansministern sade i det sammanhanget klart ifrån att han hoppas att det utslaget skall vara vägledande och att underlydande skattemyndigheter givetvis skall rätta sig efter det. Som herr statsrådet sade är detta ingen tolkning utan bara ett konstaterande av hur det brukar vara. Men nu är det så, herr statsråd, att regeringsrättens utslag avkunnades i oktober 1962, men riksskattenämnden uppmärksammade inte detta utan skrev till samtliga taxeringsintendenter den 4 februari 1963 — alltså fyra månader efteråt — och sade att det saknades laglig grund för att reducera värdet.

Nu är emellertid saken såvitt jag förstår ur världen, och jag hoppas min förmodan att man skall följa regeringsrättens utslag kommer att visa sig riktig. Ärendet har även vandrat genom kammarrätten, vars utslag blev »ej ändring». När ärendet kom till regeringsrätten skärptes utslaget till att kommunens besvär lämnades utan bifall.

Jag medger, herr talman, att man kan ställa frågor som det knappast går att svara annat än nej på. Jag har ingenting alls emot detta påstående.

Statsrådet ställde också en del frågor. Han talade om lärlingar i olika yrken, t. ex. bokbinderilärlingar, och huruvida de skall jämföras med sjuksköterskeelever. Men det är, herr statsråd, kanske inte alldeles på samma sätt. För exempelvis bokbinderilärlingar finns ett avtal som reglerar den ersättning som skall utgå under utbildningstiden. Men sjuksköterskeeleverna kan inte lita till något avtal. När landstingen är huvudmän har sjuksköterskeeleverna 150 kronor i studiebidrag jämte fritt vivre —

Svar på interpellationer ang. beskattningen av sjuksköterskeelevers förmåner under utbildningstiden, m. m.

det står klart uttryckt i Landstingsförbundets rekommendation. Vid Röda korsets sjuksköterskeskola är bidraget mindre.

Vad som åstadkommit trassel är emellertid att sjuksköterskeeleverna inte har några sjuklöneförmåner. Råkar sjuksköterskelev ut för sjukdom, så att vederbörande måste avbryta studierna och vistas i hemmet, blir inkomstbortfallet hundraprocentigt — sjuksköterskeeleven får ingenting från sjukhuset, ingenting från landstinget, ingenting från sjukkassan. Fördenskull har Landstingsförbundet måst rekommendera huvudmännen att sjuksköterskelev i sådana här fall skall få 5 kronor per dag.

Vad jag tycker är otillfredsställande — och jag tror att statsrådet håller med mig därvidlag — är att det uppkommer skarvar: man får betala skatt men får ingenting av de sociala förmånerna.

Det civilrättsliga arbetstagarbegreppet är klart definierat genom vad försäkringsrådet uttalat i ett utslag. Sjuksköterskeeleverna är inte att betrakta som arbetstagare och följaktligen är, säger försäkringsrådet, sjukhusen inte heller att betrakta som arbetsgivare. Detta borde föra fram till att preliminärskatt inte skall tas ut av sjuksköterskeeleverna, eftersom de inte tillhör någon kategori för vilken preliminärskatt skall uttagas. Sjukhusen har alltså ingen skyldighet att dra preliminärskatt för sjuksköterskeeleverna, och sjuksköterskeeleverna har heller ingen skyldighet att lämna sina skattsedlar, eftersom något anställningsförhållande inte föreligger för dem. En person utan anställningsförhållande behöver ju inte lämna skattsedel eller betala någonting. I händelse deras inkomster så småningom skulle taxeras skulle de följaktligen få erlagga skatten som kvarskatt. Men de belopp det gäller är inte större än att det blir fråga om mer än existensminimum praktiskt taget, och det borde alltså vara i det närmaste omöjligt att ta ut någon skatt av sjuksköterskeeleverna.

1* — *Andra kammarens protokoll 1963. Nr 25*

Jag är också mera tillfredsställd med statsrådets sista yttrande om de sociala förmånerna. Jag tror inte att några tekniska svårigheter att åstadkomma en rättelse föreligger, och jag hoppas att en rättelse görs så småningom. Jag tycker i varje fall det är en framgång att statsrådet säger att regeringsrättens utslag skall följas. Detta utslag bör vara vägledande på området, ty då blir problemen betydligt lättare att lösa. Kan sedan också den sociala sidan efter övervägande ordnas vore det bra. Frågan har aktualiserats genom de interpellationer vi i dag fått svar på, och jag hoppas att den hålls vid liv, så att det blir en mer tillfredsställande lösning och att den ena myndigheten har samma uppfattning som den andra. Detta är huvudsyftet med min interpellation, herr talman.

Chefen för finansdepartementet, herr statsrådet STRÄNG:

Herr talman! Herr Kärrlanders anförande ger mig anledning till två korta kommentarer.

Enligt skattelagstiftningen är det inte av någon saklig betydelse huruvida vederbörandes inkomst är ett resultat av ett kollektivavtalsmässigt lärlingsavtal eller har kommit till på andra vägar. Det avgörande är om inkomsten är så stor att den drabbas av beskattning.

Enligt uppbördsförordningen är arbetsgivarbegreppet ett annat än vad det är enligt lagen om allmän försäkring. Det föreligger följaktligen skyldighet för arbetsgivaren att ta ut preliminärskatt även av sjuksköterskeeleverna.

Härmed var överläggningen slutad.

§ 3

Föredrogs och hänvisades till behandling av lagutskott Kungl. Maj:ts å bordet vilande proposition nr 136, med förslag till lag angående ändring i lagen den 3 juni 1938 (nr 274) om rätt till jakt.

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

§ 4

Föredrogs, men bordlades åter sammansatta konstitutions-, banko- och första lagutskottets betänkande nr 2.

§ 5

Föredrogs statsutskottets memorial nr 141, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut i fråga om statsbidrag till Svenska diakonsällskapets sociala utbildningsverksamhet.

Kammaren, som på framställd proposition biföll utskottets hemställan om memorialets företagande till avgörande efter allenast en bordläggning, godkände den i memorialet föreslagna voteringspropositionen.

§ 6

Föredrogs statsutskottets memorial nr 152, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut i fråga om anslag för budgetåret 1963/64 till S:t Lukasstiftelsen.

Kammaren, som på framställd proposition biföll utskottets hemställan om memorialets företagande till avgörande efter allenast en bordläggning, godkände den i memorialet föreslagna voteringspropositionen.

Herr TALMANNEN yttrade:

Efter samråd med första kammarens talman får jag meddela, att gemensamma omröstningar avseende frågorna i de nu godkända voteringspropositionerna kommer att anställas vid början av kamrarnas sammanträden tisdagen den 28 maj. Vid samma tillfälle äger gemensam omröstning rum även beträffande den i statsutskottets memorial nr 130 avsedda frågan om statsbidrag till Hillelskolan.

§ 7

Föredrogs, men bordlades åter andra lagutskottets utlåtande nr 58.

§ 8

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap (forts.)

Herr talmannen meddelade, att den från kammarens sammanträde den 22 innevarande maj uppskjutna överläggningen rörande första lagutskottets utlåtande nr 32, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen den 17 juni 1938 (nr 318) om avbrytande av havandeskap, dels ock i ämnet väckta motioner, nu komme att fortsättas; och lämnades därvid ordet, jämlikt förut gjord anteckning, till

Fru LÖFQVIST (s), som yttrade:

Herr talman! Onsdagens debatt angående lagförslaget om den femte indikationens införande i abortlagstiftningen lever säkert kvar i färskt minne hos ledamöterna, och en rekapitulation är därför alldeles onödig.

Jag skall vid detta tillfälle börja med att ansluta mig till de allmänna synpunkter och de yrkanden som framförts av herr Östrand med tillstyrkan till reservationen och därmed bifall till propositionen nr 100.

Jag skall göra några korta kommentarer. Enligt departementschefen har under remissbehandlingen av lagförslaget framförts förslag om en mera genomgripande översyn av abortlagstiftningen. Departementschefen anser det emellertid inte nu vara befogat att föreslå en utredning. Uttrycket »inte nu» tolkar jag bokstavligt, alldenstund det samtidigt signaleras en undersökning om tillämpningen av nuvarande lag, särskilt vad det gäller den socialmedicinska indikationen. För egen del vill jag hävda, att vi inte nu kan invänta en utrednings betänkande, innan vi tar ställning till den femte indikationen.

Visserligen godkänner utskottsmajoriteten det nuvarande förfaringssättet. Men den verkligt svärbemästrade frågan i detta sammanhang, nämligen den me-

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

dicinpsykos som gripit omkring sig, löses ej med de nuvarande indikationerna. Det är väl också detta som är den närmaste anledningen till att medicinalstyrelsen begär en precisering av lagen.

Jag har också den uppfattningen att denna femte indikation, i likhet med den nuvarande socialmedicinska indikationen, räddar fler liv än den ger anledning till att släcka. Dessa indikationer ger möjlighet till tidiga kontakter med samhällets funktioner. Vetskapen om att på laglig väg kunna lösa sina problem leder säkert många i deras förtvivlan till läkaren eller socialarbetaren, i stället för raka vägen till abortören eller till att sätta i verket en självmordstänke. Man behöver inte vara expert, utan bara en vanlig enkel socialarbetare för att ha vetskap om vad den socialmedicinska indikationen kunnat rädda med sin blotta tillvaro. Jag är medveten om att den har räddat fler liv än den har givit anledning till att släcka.

Även de abortsökande, som bara knutit lokala kontakter och som redan på ett tidigt stadium, vid närmare eftertanke och i känslan av att samhället vill deras bästa, kommer underfund med att deras situation ändå inte är riktigt så nattsvart och hopplös som de i sin första förtvivlan hade intalat sig själva, har haft möjlighet att få nytt livsmod. De ser på sin egen och barnets situation med helt andra ögon.

Sådana fall återfinner vi inte lika lätt i de statistiska sifvertabellerna, ty de stannar hos socialkuratorn, socialassistenten, läkaren, prästen eller någon annan, som den förtvivlade modern har velat låta ta del av sina bekymmer.

Nu anförs det att den föreslagna femte indikationen anknyter direkt till det väntade barnet, och det är riktigt. Men det tillstånd en kvinna hamnar i när misstanken börjar gro hos henne att hon kan ha medverkat till sitt väntade barns invaliditet därför att hon har följt en läkares råd att häva vissa — kanske

i samband med graviditeten uppkomna — besvär med mediciner, detta spänningstillstånd måste kunna skada både modern och barnet. Jag är gammalmodig nog att tro att skräckpåverkan kan vara farlig för barnet. Ju längre den psykiska pressen varar, desto större blir risken för att skräcken inför vad som kan ske utlöses i chock. Vad bör vi då göra? Enligt utskottsmajoriteten finns det då med nuvarande lag möjlighet att ingripa. Enligt mitt sätt att se är det då för sent. Barnet kan ha fått större skada av den psykiska press modern har varit utsatt för än av den medicin hon har förtärt. Om läkaren eller någon annan får tillfälle att lugnt resonera sig fram till problemets lösning, lämna råd och inge modern förtröstan, räddar man nog flera liv genom att införa den nya indikationen än vad man släcker.

Att meningarna bryter sig i abortfrågan är varken något nytt eller något uppseendeväckande. Frågan rymmer svåra, närapå olösliga etiska problem, aktualiserar konflikten mellan motstridande hänsyn och framtvingar oåterkalleliga avgöranden i ena eller andra riktningen på basis av vaga bedömningar eller osäkra riskkalkyler. Läget kan i det individuella fallet oftast fastställas först när ingen återvändo gives.

Den nu föreslagna lagändringen syftar närmast till att precisera rättsreglerna. Den procedur som behöver genomgå kan inte vi ta ställning till. Den saken måste avgöras av den vetenskapliga sakkunskapen, alltså hos medicinalstyrelsen.

I detta sammanhang kanske jag också kan anknyta till vad fru Boman sade i onsdags. Hon ansåg för sin del att detta var en mycket allvarlig fråga. Ja, jag kan inte föreställa mig att någon, vare sig i denna kammare eller någon annanstans, skulle vilja ta ställning till en sådan här fråga utan mycket noggrant övervägande. Detta övervägande har för min del fört fram till att jag vill yrka bifall till propositionen, främst

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

därför att jag anser att dess förslag kommer att bli välsignelsebringande i fråga om den förebyggande verksamheten.

Som motivering för sitt ställningstagande återopade fru Boman i onsdags också Högerens kvinnoförbunds remissyttrande, som hon kommenterade. Jag skall inte kommentera andra remissyttranden men jag tar mig friheten att läsa in ett par citat ur dem i kammarens protokoll.

Svenska landsbygdens kvinnoförbund anför i sitt yttrande över medicinalstyrelsens skrivelse: »I likhet med medicinalstyrelsen anser vi synnerligen starka skäl föreligga för en komplettering av lagstiftningen angående indikationerna för avbrytande av havandeskap med föreskrifter, som direkt tager sikte på fosterskador, vilka icke överförts genom arvsanlag. Vi anser det därvid lämpligast, att ifrågavarande indikation införes under en särskild punkt och vi har intet att invända mot den av medicinalstyrelsen föreslagna formuleringen av densamma.»

Folkpartiets kvinnoförbund hälsar den föreslagna lagändringen med stor tillfredsställelse, »då den uppenbarligen fyller ett alltmer känt behov. Förbundet vill dock inte underlåta att fästa uppmärksamheten på att en dylik lagändring kommer att ytterligare befästa åsikten utomlands, att Sverige har en i många avseenden ovanligt liberal abortlagstiftning med därav följande ökande tillströmning av abortsökande från snart sagt hela världen. Det är därför angeläget, att en liberalisering av abortlagstiftningen åtföljes av en ökad tillgång på sakkunnig personal och sjukvårdsresurser. Redan med nu gällande lagstiftning är denna tillgång otillräcklig. Föreslagna förändringar kommer att ställa ökade krav genom en större tillströmning utifrån och ett ökat behov inom landet.» Vad som här säges om behovet av ökade resurser, både medicinskt och ekonomiskt, vill väl ingen invända något emot.

Dessa remissinstanser är inte de enda som har uttalat tillfredsställelse med förslaget. Socialdemokratiska kvinnoförbundet anser att det är välbefogat. De medicinska fakulteterna och lärarkollegiet vid medicinska högskolan i Umeå m. fl. har också instämt. Jag betraktar dessa remissinstansers möjligheter att bedöma situationen som så stora och deras yttranden som så väl övervägda att jag anser att man kan våga bygga en uppfattning på dessa yttranden.

Jag yrkar bifall till reservationen.

Härefter anförde:

Fru NETTELBRANDT (fp):

Herr talman! Innan jag ger min syn på det begränsade problem av abortfrågan som tillhör dagens debattämnen, känns det mig angeläget att få deklarerat, att den respekt jag alltid hyser för andras ståndpunkter är mig särskilt naturlig i en fråga som denna, där man inte rör sig med några absoluta eller några självklarheter. Det är mig heller inte möjligt att avvisa vetenskapliga rön såsom något för frågan ovidkommande. Även om mycket man ville veta ännu är utforskat kan jag inte förstå annat än att det vetenskapen för dagen kan bjuda av rön och erfarenhet tacksamt bör tas emot och efter bästa förstånd användas.

Även om således min slutsats kommer att bli att jag röstar med reservationen, vill jag ta avstånd från de klara fördömanden av såväl vetenskap som motståndare som redan gjorts här i kammaren. För mig har det blivit relativt enkelt att ta ståndpunkt, av det skälet att den aktuella frågan inte rör princip mot princip utan i stället samma princip given i tillämpning eller i lagstiftning. Och trots det känns frågan mig alltför allvarlig för att jag skulle våga mig på någon hurtfrisk självssäkerhet.

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

Det har sagts, att skadeindikationen är olik övervägande antalet tidigare abortindikationer och mest liknar den eugeniska indikationen, vilken ensam tar hänsyn till barnet och inte till modern. Denna torde dock vara lättare att acceptera än skadeindikationen, säger utskottet, genom att den inte bara tillgodoser hänsynen till barnet och föräldrarna utan även syftar till att minska frekvensen av vissa ärftliga sjukdomar inom befolkningen. Det resonemanget verkar på mig en aning förbryllande. Har jag förstått det rätt, är det nästan skrämmande. Om nämligen den abortindikationen framsprungit ur hänsynen till det ofödda barnet, som man förutsätter skulle få leva med ett livslångt handikapp, kan ju den hänsynen inte graderas efter antalet med samma handikapp i samma eller kommande generationer. Låter man däremot allmänt befolkningspolitiska eller kanske till och med nationalekonomiska synpunkter vara avgörande, då måste naturligtvis kvantitetsmässigt skilda situationer få behandlas olika, men en sådan syn anser jag vara inhuman. Enligt min mening får detta inte göras till ett kvantitetsproblem. Har vi kommit fram till den övertygelsen, att ett säkert eller förmodat svårt handikapp skall vara tillräckligt för att slippa bli född, då måste den räddningen ges utan sneglande på huruvida det ödet skulle drabba eller inte drabba även kommande generationer.

I utskottets betänkande talas det om att lagförslaget enbart anknyter till det väntade barnets egen situation — ungefär som om hänsynen i så fall skulle ha ett värde av lägre dignitet. Är inte det väntade barnets livssituation väl så viktig som moderns? Och till denna senare tvekar vi ju inte i vår abortlagstiftning att ta hänsyn. Vem vågar påstå, att det svårt handikappade barnet alltid psykiskt kommer att klara sin livssituation? Och vem vågar påstå, att rätten att släcka liv skall finnas för att

rädda en annan människa från hennes svåra livssituation men inte för att förebygga en svår livssituation för det liv som skall släckas?

Många kvinnor har jag mött som upplevt det som en stor svårighet att göra en riktig avvägning mellan hänsynen och plikten till ett väntat eller redan framfött barn och hänsynen och plikten till det som ligger inom hennes egen privata livssfär, t. ex. ett krävande arbete. Läkare och opinion har ofta ställt sig på den sidan, att moderns intressen — och däri inkluderar jag just hennes plikter till ett yrke — alltid måste komma i andra hand och barnets i första hand. Detta har för många blivande eller nyblivna mödrar skapat en plikt-kollision, med åtföljande samvetsförebåelser, hur situationen än funnit sin lösning. Jag har ofta tyckt, att moderns intressen i sådana fall kommit att väga alltför lätt i förhållande till barnets. I utskottets skrivning finner jag nu en liknande skillnad i värdering fastän i omvänd riktning; för mig står hänsynen till modern och till det födda eller ofödda barnet som i lika mån förpliktande.

Visst är det allvarligt detta med att släcka liv. Men för mig blir den frågan lika allvarlig eller kanske ännu allvarligare, om jag låter mitt ställningstagande dikteras av hänsyn till situationen hos ett annat liv än det jag medverkar till att släcka. Och sådana allvarliga steg har vi redan tagit, och det föreligger, såvitt jag vet, inga förslag om att stiga tillbaka.

Det har sagts, att en utvidgning av abortindikationerna inte får ske under intryck av särskilda tragiska händelser. Handlar man i panik, kan det bli mindre kloka ställningstaganden. Jag tror det är riktigt. Men den situationen har vi inte i dag. Vi har haft god tid på oss att tänka över konsekvenserna. Utskottet har inte heller anfört invändningar mot att man på läkarhåll med en krystad användning av tidigare abortindi-

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

kationer täcker just sådana fall som vi diskuterar.

Jag vill då fråga, när intrycket från inträffade tragedier har möjlighet att utöva störst påverkan på besluten: när riksdagen tar ställning mer än ett halvt år efter inträffade tragiska fall eller när enskilda läkare i varje konkret situation — även i omedelbar anslutning till just sådana fall — skall träffa ett avgörande?

Herr Gustafsson i Borås yttrade i onsdags, att den som inte orkar föda sitt barn redan nu kan få abort. Men hur går det för dem som orkar? Den som är så debil att hon inte fattar sin situation och därför inte heller blir nedbruten eller den som är så nykter och klok och stark, att hon inte låter sig brytas ned utan kanske tvärtom samlar ihop allt vad hon har av själslig styrka för att göra det bästa av sin situation, den tänker man inte på. Men även den starke kan lida. Det är inte så självklart, att hon bör kunna visa upp en spelad svaghet, och det är verkligen svåra avgöranden man överlämnar till en sådan kvinna att träffa. Först skall hon ta ställning till frågan om hon vill underkasta sig en abort med hänsyn till riskerna för det väntade barnet och sedan skall hon dessutom nödgas dagtinga med sitt samvete så att hon simulerar ett svaghetsstillstånd som inte finns, eller medverkar till eller i varje fall inte opponerar mot att en beskrivning av henne som hon vet är felaktig blir avgörande för abortfrågans utgång. För mig syns en sådan behandling av dessa kvinnor kallsinnig. Hur kan de som tycker att den hittillsvarande rättstillämpningen beträffande skadefallen är riktig också tycka att den är tillräcklig? Hur kommer man ifrån frågan om var dessa kvinnor blir av?

Jag har redan sagt, att jag inte anser dagens fråga vara någon stor principfråga, eftersom utskottet inte alls tagit ställning mot den hittillsvarande rättstillämpningen utan endast velat,

utan att självt ta ansvaret, låta läkarna med riksdagens goda minne fortsätta att som hittills tolka lagen delvis oriktigt. Om det här varit fråga om att ställa principer mot principer, hade för min del tveksamhet legat närmare till hands. Jag anser nämligen att abortlagstiftningen och dess tillämpning rymmer många frågetecken. Jag vill därför också gärna hålla med fru Sjövall om att de utforskade frågorna är många. Hon har pekat på de sena skadorna, storleken av riskerna för skador, en omvärdering av de eugeniska indikationerna, för att bara nämna några problem. Det finns också andra av mera praktisk art. Hur skall utlänningar behandlas i fortsättningen? Skall Mrs Finkbine kunna få obegränsat antal efterföljare i vårt land? I så fall krävs måhända en stor ökning av våra resurser. Men måhända vore det inte lyckligt, att Sverige kom att bli ett turistland för abortsökande. Detta är några av de många frågor vi borde få utreda. Det är därför min varma förhoppning, att den översyn som utskottet föreslagit kommer till stånd snarast. I den förhoppningen och i förvissning om att det är fair av riksdagen att ta det ansvar den bör ta genom att omedelbart med lagändring sanktionera den praxis som riksdagen uppenbarligen inte vill motarbeta, yrkar jag bifall dels till reservationen och dels till punkt B i utskottets förslag.

I detta anförande instämde fröken *Elmén* (fp).

Fröken **BERGEGREN** (s):

Herr talman! Vid läsningen av utskottets utlåtande blir man kanske ibland en smula förbryllad, ty samtidigt som utskottsmajoriteten tar avstånd från tanken på att införa den nya abortindikation vi här diskuterar låter man ändå ana att man känner en viss lättnad över att möjlighet hittills funnits att ge abort på basis av redan befintliga indikationer i de fall då fosterska-

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

dor inträffat av andra orsaker än ärftliga faktorer. Men utskottsmajoriteten vill liksom inte ta steget fullt ut och skapa den klarhet som väl är önskvärd när man på medicinskt håll skall avgöra sådana här frågor. I varje fall förefaller det som om ett utskott sådant som första lagutskottet borde finna det synnerligen angeläget, när det gäller så viktiga frågor som dessa, att det finns klara riktlinjer att gå efter och att man inte skall nödgas, såsom man i alla fall kan utläsa av medicinalstyrelsens skrivelse, i viss mån hårdra de nu gällande bestämmelserna för att tillgodose en kvinnas rätt till abort, när starka humanitära skäl talar för att hennes ansökan bör bifallas.

Jag finner det alltså logiskt att man — om man ändå känner detta som en så djup tragedi att man är glad över att dessa skadade barn inte behöver komma till världen — också accepterar en lagstiftning som ger oss möjlighet att ge kvinnan rätt till abort utan att vare sig hon eller den som beviljar aborten skall behöva ha någon sorts sjukt samvete för att de alltför mycket sökt tänja på en paragraf.

Jag har givetvis en mycket stor respekt för de motiv som gör att utskottsmajoriteten här har varit tveksam. Respekten för livet är någonting som vi nog alla vill betona. Det gäller i lika hög grad reservanterna i detta fall. Men samtidigt tycker jag att vi i denna respekt för livet också bör inrymma en varm önskan om att de barn som kommer till världen åtminstone skall få ett visst mått av möjligheter att utveckla sig till lyckliga individer.

Det är glädjande att man så samstämmigt säger att i de fall ett barn kommer till världen med grava skador i fysiskt eller psykiskt hänseende samhället bör sätta in alla tänkbara resurser för att kompensera detta barn för dess handikapp och om möjligt också kompensera det lidande, som detta innebär för föräldrarna. Inom parentes

skulle jag här vilja säga att när man så ofta betonar att man vid beviljandet av abort uteslutande skall ta sikte på moderns situation, man ändå skall komma ihåg, att det även för fadern måste vara en oerhört stor tragedi att ett barn kommer till världen med grava skador.

Under denna debatt har förmodanden några gånger framförts att införandet av denna nya indikation skulle komma att leda till ett ökat antal aborter och kanske till ett missbruk av fosterskadande medel för att därmed tilltvinga sig abort. Jag tror att denna farhåga är betydligt överdriven. Det kan kanske också finnas visst stöd för min tro därför att man i Danmark, där denna nya indikation har införts i lagen, inte har kunnat finna någon så kraftig ökning av aborterna som man här befarar skall bli fallet. Det rör sig om en skillnad på ungefär en procent. Om man tar siffrorna för åren 1953—1954, motsvarade de abortindikationer som låg till grund för beviljade aborter, ungefär 12 procent av samtliga eugeniska och socialeugeniska indikationer. Kommer man sedan fram till åren 1961—1962 har ungefär 13 procent av samtliga aborter kommit till stånd på eugeniska indikationer och på grund av fosterskador. Om de farhågor som uttals från utskottsmajoritetens sida skulle vara grundade, borde vi ha kunnat se spåren i Danmark under år 1962, det år då neurosedynskadorna var så vanligt förekommande.

Denna lagstiftning har väl ändå inte tillkommit i panikens tecken. Upptäckten av de allvarliga skador som neurosedynet kan åstadkomma har gjort att man funnit sig föranlåten att ta upp denna fråga till behandling. Anledningen är emellertid inte att man i framtiden befarar ett ökat antal fosterskador orsakade av detta preparat, utan här vill man — mot bakgrunden av de olyckshändelser som kan inträffa på grund av nya medicinska preparat — ha en paragraf i beredskap, med vars

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

hjälp man om möjligt skall kunna undvika framtida tragedier.

För mig är detta ett humanitärt problem av stor betydelse. Vi bör kanske när vi tar ställning till en sådan här fråga ändå försöka sätta oss in i vad det innebär för en människa, utrustad med normal intelligens och normalt känsloliv, att komma till världen med mycket grava fysiska handikapp; det finns barn som föds utan armar och ben och kanske med en synskada. Man frågar sig: På vad sätt skall samhället någonsin kunna kompensera en sådan varelse för det liv, fyllt av förödmjukelser, bitterhet och lidanden, som dessa handikapp för med sig? Det kan knappast vara förenligt med barmhärtighetsprincipen att i sådana fall dekretera att en mor skall nödgas föda ett barn till världen till ett sådant liv därför att hon är nog själsligt stark att kunna bära denna olycka. Det enda positiva jag kan finna i utskottsmajoritetens ställningstagande är att en sådan mor i framtiden i varje fall kan möta sitt barns förebråelse över att det har nödgats komma till världen med att kunna säga att det inte var hon som ville denna olycka, utan det var samhället som bedömde situationen så att modern var själsligt stark nog att bära en annan individs olycka.

Jag tror att vi skall akta oss för att i respekt för livet och i den missriktade humanitetens namn — när vi själva är lyckliga nog att ha full rörelseförmåga och vara någorlunda normalt utrustade — säga att vi har rätt bedöma en situation vara sådan att när det föreligger allvarlig risk för att ett barn skall få svårartat lyte eller en svårartad sjukdom barnet ändå skall ha ovillkorlig rätt att komma till världen. Vi har ju ändå accepterat principen att en kvinna, som har blivit utsatt för våldtäkt, skall ha ovillkorlig rätt till abort, även om vi ingalunda kan säga att inte det barn hon skulle föda skulle ha fullgoda möjligheter att bli en normal

och lycklig människa. Jag tycker att det av humanitära skäl är alldeles riktigt att en kvinna i det fallet skall ha abort, och där tar man inte den ringaste hänsyn till ett friskt fosters rätt att leva.

I detta sammanhang har man ansett det vara särskilt upprörande att förhindra att ett antal friska barn kommer till världen därför att det finns en ganska stor risk för att andra barn som föds under samma betingelser skulle utsättas för en mycket stor skada. Om man accepterar den eugeniska indikationen, har man ju redan tagit sikte på barnet. Det är alltså inte något principiellt nytt som här kommer in i bilden. Visserligen säger man att den indikationen också avser att förhindra att svåra sjukdomar eller lyten förs vidare till nya generationer. Men om man nu anser det vara en fostrets ovillkorliga rätt att komma till världen trots skador som åsamkats av andra faktorer, tycker jag att man borde vara konsekvent och säga att man inte heller vill tillåta abort på grund av eugeniska indikationer, eftersom ju sjukdomens eller lytets spridning till senare generationer kan hindras genom sterilisering.

Vi har faktiskt i princip redan godtagit tanken att det är sjukdomen eller lytet som sådant som skall vara det avgörande skälet för att ett barn skall slippa komma till världen. Därför innebär denna indikation inte något revolutionerande nytt, utan den innebär helt enkelt att man inför en paragraf som gör att vi får en klarare och riktigare bedömning i fortsättningen av dessa ärenden.

Herr talman! Jag ber att få ansluta mig till dem som yrkat bifall till den vid utlåtandet fogade reservationen.

I detta anförande instämde herr *Alemyr*, fru *Torbrink*, herr *Martinsson*, fru *Holmberg*, fru *Edin*, fru *Holmqvist*, fru *Renström-Ingenäs* och fru *Lindskog* (samtliga s).

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

Herr SVENSSON i Vä (cp):

Herr talman! Jag vill till en början konstatera att det måste vara mycket svårt för en lekman att ta ställning i en fråga sådan som denna. Ätminstone har det varit så för mig. Det har sagts att en fråga som denna bör bedömas förståndsmässigt och inte känslomässigt. Det är nog ett gott och i allo mycket vist råd, men när det gäller att dra gränsen mellan det förståndsmässiga och det känslomässiga är det nog inte så alldeles lätt. När jag försökte att så noggrant som möjligt genomläsa de i propositionen återgivna remissyttrandena, kunde jag i varje fall inte av dem få någon ledning för att dra denna gräns. Jag kan alltså inte avgöra om det varit mitt förstånd eller min känsla som bestämt min ståndpunkt i denna fråga.

Av remissyttrandena har jag kunnat konstatera att man på sakkunnigt håll inte har kommit till någon samstämmig bedömning. Inte ens i de tillstyrkande remissvaren har jag kunnat finna någon större entusiasm. Detta har gjort att jag i denna situation som i så många andra i mitt liv, när det har gällt att ta ställning till något nytt och viktigt som jag inte själv kunnat bedöma verkningarna av och man inte heller på sakkunnigt håll nått någon bestämd mening, har föredragit att se tiden an och avvakta den vidare utvecklingen. Det har visserligen ingen gång gällt så viktiga frågor som denna. Det har aldrig gällt människoliv. Men jag har aldrig i dessa mindre viktiga frågor haft anledning ångra mig.

Jag tycker mig ha fått ett ganska starkt stöd för min ståndpunkt av flera av remissvaren. Jag vill anföra några av dem som gjort det starkaste intrycket på mig. Sålunda säger medicinska fakulteten vid Uppsala universitet i sitt remissyttrande bl. a.: »När det gäller sjukdom som drabbar fostret under utvecklingen kan det vara mycket vanskligt att i det enskilda fallet värdera risken för bestående allvarlig skada.

— — — I det enskilda fallet kan det vara mycket svårt att förutsäga såväl risken för uppträdande av skada som dess sannolika natur. — — — Ytterst blir man beroende av vissa allmänna värderingar av risken sådan den noterats vid tidigare tillfällen.» Fakulteten framhåller till sist att det sagda visar med vilken varsamhet man har att gå fram när det gäller värderingen av fosterskada som indikation för legal abort.

Sveriges läkarförbund säger bl. a.: »Av väsentlig betydelse är att det för närvarande inte finns någon säker metod att i tid förutsäga vilka barn som kommer att födas med obotliga skador. Hittills redovisade undersökningar bekräftar detta förhållande. Det torde vara omöjligt att på tillfredsställande vetenskaplig grund ange den riskprocent som skulle göra den nya indikationen giltig. — — — Det bästa som kan företagas är att förebygga eller undanröja de faktorer som indikerar ett avbrytande av havandeskapet. I sådant syfte verkar också med god framgång de samhällsåtgärder som undan för undan utbyggs.»

Vidare konstaterar förbundet att »goda möjligheter till ett förebyggande av läkemedelsskador föreligger. Förutsättningen härför är en effektiv läkemedelskontroll och restriktiv receptgivning till de gravida.»

Slutligen säger en minoritet inom statens institut för folkhälsan att »kunskapen om de faktorer som påverkar barnets normala intrauterina utveckling ännu är relativt liten. Man vet jämförelsevis litet om graden av riskerna för att fostermissbildningar skall uppstå. Lika så är orsakerna till flertalet fall av fostermissbildning okända.»

På dessa uttalanden har jag grundat mitt ställningstagande i förevarande fall. Dessutom har jag tagit starkt intryck av de resultat som doktor R. Lundström kommit fram till vid de undersökningar som han gjort rörande rubeolainfektionernas betydelse för upp-

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

komsten av fostermisshildningar. Han fann risken för allvarliga skador efter en rubeolainfektion under de tre första månaderna uppgå till omkring 10 procent. Doktor Lundström framhåller vissa åtgärder som önskvärda, däribland obligatorisk anmälningsplikt vid fall av röda hund, profylaktisk behandling med gammaglobulin för de blivande mödrar som utsatts för infektionsrisk samt fortsatt vetenskaplig forskning i syfte att skaffa ett effektivt vaccin mot röda hund. Däremot anser doktor Lundström icke avbrytande av havandeskapet motiverat. Han framhåller att det vid epidemien 1951 skulle ha krävts 800 graviditetsavbrytanden för att eliminera ungefär 80 foster med en av skador komplicerad framtid, vilket innebure att omkring 700 barn skulle ha berövats ett såvitt man kunnat förutse normalt liv.

Doktor Kaijser, ledamot av första kammaren, påpekar i sin motion I: 682 att de svåra sjukdomstillstånd hos fostret, som kan uppkomma till följd av ogynnsam blodgruppskombination mellan föräldrarna — som ju är en av de åberopade orsakerna — kan i våra dagar behandlas med betydligt större utsikter till framgång än tidigare. Han hänvisar till remissyttrandet i det fallet från medicinska fakulteten vid Uppsala universitet, vari påpekas att denna omständighet endast ytterst sällan kan vara ett fullgott skäl för legal abort på rent medicinsk indikation.

Herr talman! Jag förstår mycket väl slutorden i herr Kaijsers motion: »För den som i sitt yrkesarbete städse arbetar med syfte att bevara liv förefaller det motbudande att tänka sig att offra 4—10—12 friska foster, som inom några månader skulle blivit färdiga normala barn, för att nå det man ville i ett fall.»

Herr talman! I denna debatt har kunnat urskiljas i varje fall tre olika meningsriktningar. Det finns sådana vars principiella inställning medför att de är emot varje ändring i abortlagstiftningen som kan medföra en vidgning av rätten till abort. Det finns andra som anser

att den framlagda propositionen inte är tillräckligt underbyggd. Den tredje riktningen anser att förslaget är en lagteknisk konfirmation och ett tillrättaläggande inom ramen för en redan existerande rätt till abort och att förslaget således rent principiellt inte medför någon ändring i gällande rätt.

Jag tycker att det skulle vara klokast att under sådana förhållanden låta gällande rätt ha sin nuvarande lagtekniska utformning i avvaktan på grundligare utredning och belysning. Jag ber därför, herr talman, få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr BÖRJESSON i Falköping (cp):

Herr talman! I anledning av att jag undertecknat en av herr Gustafsson i Borås väckt motion II: 803 vill jag i all korthet framföra några synpunkter.

Frågan om införande av en ny indikation, innebärande att legal abort skall få äga rum, när med skäl kan antagas att det väntade barnet på grund av skador under fosterstadiet kommer att lida av svårartad sjukdom eller svårt lyte, är en fråga som är ytterligt svår att taga ställning till. Frågan gäller här om det väntade barnet är behäftat med en så svårartad sjukdom eller ett så svårt lyte, att man har rätt att för den skull beröva det dess livsberättigande. Har vi rätt att över huvud taget utsläcka människoliv? Visserligen kan vi till vårt försvar säga att denna människa undslipper mycket lidande, då hon förskonas från att behöva födas med svår sjukdom eller svårt lyte. Detta är endast en ursäkt — icke något som helst försvar för vårt handlande.

Jag är medveten om, herr talman, att man inte skall generalisera, men det må tillåtas mig att återge ett telefonsamtal som jag hade i går med en person som lider av ett stort handikapp. Han sade ungefär så här: »Skulle mina föräldrar haft denna möjlighet att tillgripa abort enligt den femte indikationen skulle jag säkerligen icke varit född. Nog har jag lika stor rätt till livet som övriga män-

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

niskor. Jag har gått ut i livet med detta handikapp och jag har klarat mig ganska hyggligt.» Det hör till saken att den här personen har klarat sig alldeles utmärkt och har skapat sig en ställning i sin bygd. Jag tror att detta exempel kan mångfaldigas.

Det är visserligen sant att abort kommer att ske efter noggrann prövning och enligt förslaget skall medicinalstyrelsen besluta om abort skall tillåtas eller ej. Detta är visserligen en säkerhetsventil, men dock ej tillräcklig. Med all respekt och aktning för medicinalstyrelsen kan man dock icke frigöra sig från tanken att möjligheter ändock finnes att rätten till abort kan komma att missbrukas. Bara vetenskapen om denna möjlighet borde vara anledning till största möjliga tveksamhet när det gäller att införa en ny abortindikation. Vi skall i detta sammanhang inte glömma den senaste tidens landvinningar när det gäller att hjälpa och anpassa de handikappade i tillvaron, och säkert kommer vetenskapen och tekniken i framtiden med oändliga möjligheter i detta avseende. Låt oss därför beakta detta vid vårt ställningstagande till den nya abortindikationen. Starka skäl talar därför, vilket framgår med all tydlighet av de debattinlägg som här förekommit, att man bör nog se med en viss försiktighet på denna fråga. Det finns därför skäl till att i likhet med första lagutskottets majoritet avstyrka bifall till propositionen nr 100. Däremot kan det vara motiverat att som utskottsmajoriteten framhållit aktualisera frågan om översyn av gällande abortlagstiftning. En sådan översyn kan sannernligen vara befogad.

Med det sagda, herr talman, ber jag att få yrka bifall till första lagutskottets hemställan i dess utlåtande nr 32.

Fru GÄRDE WIDEMAR (fp)

Herr talman! Fru Nettelbrandt har redan vittnat om den reaktion som statsrådet Lindströms sätt att närma sig det problem vi nu diskuterar framkallade hos oss alla. Fru Lindström tog mycket

stora ord i munnen då hon bl. a. gjorde sig till tolk för de neurosedynskadade barnens föräldrar och utpekade mödrarna till de skadade barnen som en lidande grupp.

Efter debattens slut i onsdags tog flera mödrar till sådana barn kontakt med mig och frågade med vilken rätt fru Lindström kunde uppträda å deras vägnar. De hade sammanslutit sig i »Föreningen för de neurosedynskadade» och önskade inte bli företrädda av fru Lindström. Jag har ansett det vara min plikt att framföra detta till kammaren, då kammarens ledamöter kanske kunde tro att fru Lindströms uppfattning motsvarades av uppfattningen hos dessa mödrar. Om man på regeringshåll varit intresserad av dessa mödrars åsikter borde man ha sänt förslaget på remiss till deras organisation. Så har emellertid inte skett. De önskade framhålla att de inte kände sig som en lidande grupp och att de flesta av dem var glada över sina barn trots den extra börda dessa beredde dem. Vad samhället kunde göra för mödrarna var att stödja dem ekonomiskt och på så sätt hjälpa till att ta ansvaret för dessa skador, som åstadkommits ytterst genom samhällets bristfälliga läkemedelskontroll.

Jag delar helt deras åsikt och hoppas att vi i andra sammanhang skall göra vad vi kan för att underlätta deras börda. Det gör vi inte genom att införa en abortindikation som av de handikappade uppfattas som om de inte hade människovärde utan borde ha fördrivits såsom foster.

Föreningen har skrivit till första lagutskottet under dess behandling av detta ärende, och jag vill gärna läsa upp en passus i deras skrivelse: »Mätte icke till de skadades redan nu tunga börda läggas även den ohyggliga känslan att deras liv egentligen icke är berättigat och att de borde ha fått dö redan på fosterstadiet.»

Fru Sjövall har påpekat att vi vet så litet om fosterskadorna och att den medicinska forskningen inte på något sätt

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

är färdig med de problemen. Jag tycker att man ur alla remissutlåtanden kan utläsa vilken osäkerhet det råder, inte minst på läkarhåll, om dessa frågor. Vi har inte ens någon tillgänglig statistik över antalet skadade. Vi uppskattar antalet skadade barn till cirka 100, och såvitt man kan läsa ut av handlingarna har det skett kanske ett tiotal aborter. De levandes antal överväger alltså, och det är dem vi måste tänka på om vi skall lägga humanitära synpunkter till grund för vårt bedömande.

Jag vill tillbakavisa varje beskyllning som riktats mot mig och de andra som företrädere avslagslinjen att vi skulle vara inhumana i vårt bedömande av frågan. Vi måste värna om allt liv, och i den mån en abort måste företas på grund av — som nu många gånger sker — bristande stödåtgärder från samhällets sida, måste vi förbättra vårt stöd åt dessa mödrar och på det sättet förhindra onödiga aborter.

Jag kan inte förstå att det skall behöva vara så bråttom att genomföra denna lag. Skulle man inte kunna ta sig tid till att genomarbete det material som har framkommit genom dessa fosterskador, så att man har möjlighet att ta hänsyn till erfarenheterna på detta område, innan man skriker till lagstiftningsåtgärder?

Jag vill i detta sammanhang bara erinra om att vi 1951 hade en omfattande rödahundsepidemi som ledde till ett stort antal legala aborter här i landet. Då var det inte tal om att man skulle ändra någon abortindikation utan de fallen ansågs utan vidare hänförliga till gällande indikationer, trots att i dessa fall åberopades fosterskador uppkomna under fosterstadiet till följd av moderns sjukdom.

Jag skall inte trötta kammaren med någon längre utläggning, men jag kan inte underlåta att slutligen beröra fru Lindströms beskyllning mot Sveriges läkarförbund att det i sitt remissvar uttalat sig som en läkarnas fackförening

för att slippa utföra aborter. Jag tror inte att detta är någon fackföreningsfråga för Sveriges läkare, och jag tycker att det är ganska otillständigt att påstå något sådant. Enligt min mening är utlåtandet från läkarförbundet ett uttryck för en etik som gäller som grundregel för utövande av läkaryrket, nämligen att aldrig utsläcka liv. Begränsningen i fråga om det mänskliga kunnandet och vetandet gör att läkarna inte anser sig ha rätt att sätta sig till doms över liv och död. Det är det vi gör genom att införa den föreslagna indikationen, och det är det som debatten i dag handlar om.

Chefen för justitiedepartementet, herr statsrådet **KLING**:

Herr talman! Jag skall inte förlänga diskussionen med många ord, men på grund av några uttalanden i dag och för att det inte skall råda något som helst missförstånd efter denna debatt finner jag det angeläget att poängtera att jag hyser den största respekt för att man kan ha en annan uppfattning än jag själv i lagstiftningsfrågor och kanske alldeles särskilt i fråga om utformningen av abortlagstiftningen. Men jag har svårt att förstå den inställning som utskottsmajoriteten så värtaligt ger uttryck för i denna debatt.

Det gäller här, som jag framhöll i mitt förra anförande, inte införande av en ny princip i vår abortlagstiftning utan en komplettering av lagen, så att den på en väsentlig punkt preciseras. Det är inte ett religiöst eller etiskt problem som det är fråga om utan en praktisk och lagteknisk fråga. Utskottsmajoriteten har emellertid just från religiösa eller etiska utgångspunkter yrkat avslag på propositionen men samtidigt uttalat att enligt dess mening anledning inte »torde» föreligga till erinran mot hittillsvarande tillämpning av abortlagen i det avseende varom nu är fråga och att en fortsatt tillämpning efter samma linjer i och för sig inte inger betänkligheter.

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

Men, herr talman, får en lagstiftare fatta sin viktiga uppgift på det sättet? Får lagstiftaren helt skjuta ifrån sig sitt ansvar och lägga detta lagstiftarens ansvar på de tillämpande samhällsorganen? Man kräver från den enskilde medborgarens sida respekt för gällande lag, men lagstiftaren själv, här representerad av första lagutskottets majoritet, anser sig kunna lagstifta i form av motivuttalanden vid sidan av gällande lag och förordar en lagtillämpning som den mest sakkunniga myndigheten på detta område anser innebära en alltför stor tånjning av gällande lags lydelse. Utskottsmajoritetens uttalande är enligt min mening ägnat att undergräva respekten inte bara för gällande lag utan också för den lagstiftande församlingen. Jag kan med lugn och fattning finna mig i ett blankt avslag på propositionen, men jag har svårt att förstå att den lagstiftande församlingen kan göra detta med den motivering utskottsmajoriteten presterat. Respekten för gällande lag och respekten för den lagstiftande församlingen kräver att utskottsmajoritetens skrivning avvissas.

Fru **GÄRDE WIDEMAR** (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag skall be att få återgälda justitieministerns uttalande genom att säga att jag är glad över att han respektar sina motståndares uppfattning. Något annat har jag heller aldrig ifrågasatt. Denna hans ståndpunkt skiljer sig vitt från det uttalande från regeringshåll som gjordes av statsrådet Lindström under onsdagens debatt.

I sak har vi inte samma uppfattning, men vi har samma respekt för gällande lag och för den lagstiftande församlingen. I detta avseende tror jag inte att vi på något som helst sätt har olika åsikt. Våra skilda meningar gäller frågan huruvida de aborter som har skett skall kunna inrymmas under den gällande abortlagen eller om det behövs en ny abortindikation.

Lagutskottets majoritet anser att abort i dessa fall skall medgivas, om den kan inrymmas under den medicinska eller socialmedicinska indikationen och alltså bör göras av hänsyn till modern. Det är följaktligen modern som är föremålet för prövningen av abortansökningen och inte barnet. Är moderns situation sådan att medicinska eller socialmedicinska skäl gör att hon bör beviljas abort, skall hon ha den, men annars skall hon inte ha den, enligt vår uppfattning.

Vi kan inte finna annat än att i de fall där abort skett detta har skett enligt gällande lag och att det inte har behövts någon tånjning. Såvitt jag förstår har medicinalstyrelsen i sin skrivelse närmast begärt ett uttalande om huruvida dess tillämpning av gällande indikationer var riktig eller inte. Vi har inom utskottsmajoriteten genom utlåtandet velat säga att vi anser tillämpningen vara riktig och att i de fall där aborter beviljats på dessa indikationer, detta har skett med stöd av gällande lag. Jag kan inte finna någonting som talar för att man skulle ha överskridit de möjligheter som ges i de nuvarande abortgrunderna.

Jag upprepar att det inte har varit fråga om respektlöshet mot lagen eller lagstiftningen utan att vi i första lagutskottet alltjämt känner oss som ett värn för att gällande lag respekteras och upprätthålles.

Chefen för justitiedepartementet, herr statsrådet **KLING**:

Herr talman! Fru Gärde Widemar påstår att de aborter som beviljats på den grund som det här är fråga om har varit helt motiverade av gällande lag. Jag kan bara konstatera att medicinalstyrelsen tydligen icke är så säker på den punkten.

Herr **DICKSON** (h):

Herr talman! I går på förmiddagen utsändes över Sveriges Radio från Oscarskyrkan här i staden en predikan av biskop emeritus Bengt Jonzon. Han kom

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

i denna predikan in på just det ämne som vi behandlar i dag. Jag skall citera något av vad han där yttrade. Han säger:

»Just i dessa dagar behandlar riksdagen ett lagförslag om utvidgning av rätten att avliva ofödda barn. Vi vet alla att denna lagstiftning rör ett område, som på ett särskilt sätt rymmer nöd och lidande och ömtåliga spörsmål. Men de två frågor som måste besvaras är dessa: Vad ger oss rätt att döda ett människoliv? Och vart bär den väg som man nu vill gå vidare på? — Vi är tacksamma att dödsstraffet är avskaffat i vårt land och vi upprörs över dess flitiga användning på annat håll. Men samtidigt dödar man ofödda liv, på vilka ingen skuld vilar utan blott detta att de kan bli till börda för andra och kanske själva får tunga bördor att bära. Vi menar att våra förfäder var barbarer, när de satte ut sådana barn att omkomma genom köld, hunger eller vilddjur. Men är skillnaden i grunden mycket stor annat än i fråga om metoderna? Det fanns också på den tiden utslitna och kroppsligt och själsligt bräckliga mödrar, det fanns fattigdom och hunger. Men det fanns ojämförligt mycket mindre hjälp att få i nödlägen.

När Kristus blev 'först' i svensk lag — det var för många hundra år sedan — försvann denna grymma sed. Är det en tillfällighet att abortproblemet kräver växande utrymme i lagen i en tid, då Kristus får allt mindre?

Det är med människovärdet som med varje värde: det betyder värde *för någon*. Den människa, vars liv icke har något värde för produktionen, för samhället, för anhöriga, utan kanske tvärtom är en börda för andra, såsom vi alla en dag genom ålderdom eller sjukdom kan bli — vad är den människans värde? — Hittills har samhället satt en ära i att göra det bästa möjliga för sådana människor. Men varför? — Historiskt är förklaringen den att varje människa ansetts som en varelse som har skapats av

och för Gud och som Kristus lidit döden för. Tag bort Gud, varpå skall ett obetingat människovärde byggas? — Konsekvenserna drogs av Hitler. Jag har mött människor med hög bildning och högt ansvar och med anspråk på att företräda upplysning och framsteg, vilka på denna punkt tänker åt samma håll som han, fast de icke drar ut konsekvenserna lika långt. Hur förhindra att konsekvenserna småningom dra sig själva?

Ett folk som lämnar Gud utlämnas åt människor.»

Så långt biskop Jonzon; jag delar hans mening.

Jag har fått tänka om på denna punkt. Det resonemang som har förts här förstår jag så väl, och det har varit uppbyggligt att konstatera med vilket allvar de som har yttrat sig i debatten, på något undantag när har närmat sig denna fråga. Jag förstår också att justitieministern såsom jurist vill ha ett klart besked, och jag tror att han skall få det vad det lider. Det är riksdagens sak att ge honom detta besked.

Vår uppgift är i dag att bestämma över liv och död. Det är inte alltid vi står inför sådana frågor. Envar av oss som sitter här borde personligen sätta sig in i att han eller hon skulle vara tvungen att avkunna dödsdomar över människor. Jag är inte beredd att ta detta ansvar.

Att det har blivit så mycket lidande i det här sammanhanget beror inte enbart på att människor är handikappade till sin fysiska status, utan också på att omgivningen ibland saknar förmåga att visa dessa människor omsorg och kärlek. Det är tydligen någon sorts primitiv känsla av obehag eller annat som lätt kan gripa oss när vi möter dem som fysiskt inte är likadana som vi. Jag förmodar att det är fråga om samma känsla som uppkommer i många djurfamiljer när någon av medlemmarna t. ex. har en annan färg på pälsen eller är svagare än de andra. Då ger

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

man sig på denna individ och vill helst ha bort honom ur gemenskapen.

Jag tror att många av dem som har hela sin fysiska apparat i normal funktion kan vara lika olyckliga eller olyckligare än de handikappade. Jag har själv mött — och jag är säker på att kammarens ledamöter många gånger har gjort det — människor vilka varit fjättrade vid sängen kanske under trettio år men som är tacksamma och glada och som omkring sig sprider en riklig och positiv atmosfär.

Det är inte det yttre sådant beror på. Det som ger styrka, glädje och balans kommer från annat håll.

Det ligger i själva utvecklingen att ett sådant problem som abortfrågan aktualiseras i en tid, då få människor har någon helhetssyn som täcker alla livets problem och då målsättningen vanligen är kortsiktig och helt baserad på det materiella planet. Det tycks vara så att begreppet renhet som herr Hedin då och då fört på tal här i kammaren numera är ett föråldrat, nästan obehagligt begrepp för många människor. I en tid då sexuallivet i stor utsträckning har degraderats till en nöjes- och njutningsinstitution och då — såsom en läkare nyligen sade mig — kanske 80 procent av de barn som föds kommer till av en olyckshändelse, i en sådan tid är det inte så märkvärdigt att människor få en förvriden syn även på abortproblemet.

Herr talman! Jag skall inte nu gå djupare in på denna sak. Jag vill upprepa att jag förstår de synpunkter som statsrådet Kling anlägger såsom jurist och justitieminister. Han vill ha en lag som säger precis vad man skall göra och vad man icke skall göra och därför reagerar han mot den motivering som angivits i utskottsmajoritetens förslag. Han har också formellt rätt däri. För mig är det emellertid huvudsaken att vi snabbt får en översyn över hela abortproblemet, såsom påyrkas i punkt B i utskottets hemställan. Det är enligt

min mening väl motiverat att riksdagen av regeringen beställer en sådan översyn.

Om det skulle vara till någon hjälp för justitieministern vid voteringen, skall jag gärna yrka bifall till det under punkt A i utskottets hemställan framförda förslaget om avslag på Kungl. Maj:ts proposition men med strykande av den motivering utskottet anfört.

I övrigt ber jag att få yrka bifall till vad utskottet hemställt.

Herr von FRIESEN (fp):

Herr talman! Vi behandlar nu en utomordentligt allvarlig fråga med mycket starka moraliska och etiska aspekter. Därom vittnar också många av de starkt engagerade och personliga inlägg, som gjorts i denna debatt. De övertramp som förekommit har varit få. Till dem räknar jag ett uttalande i medkammaren, där en talare betecknade utskottsmajoritetens ståndpunkt som cynisk. Jag tror att ingen av oss, som är anhängare av utskottets ståndpunkt, har någon som helst lust att vara cynisk i en så allvarlig och väsentlig fråga.

Justitieministern sade i ett mycket sympatiskt inlägg här för en liten stund sedan, att han väl förstår att det kan finnas olika meningar i en dylik fråga och att han har full respekt också för sina motståndare och deras uppfattning. Jag vill gärna kvittera detta med att säga, att frågan är så pass intrikat och svår att man mycket väl kan ha delade meningar om den. Jag anlägger kanske övervägande medicinska synpunkter; justitieministern och en del andra har väl här företrädesvis anlagt juridiska synpunkter.

När jag efter en mer än 30-årig verksamhet som läkare ser tillbaka på mitt eget ställningstagande till dessa frågor, vill jag gärna erkänna att jag i mina yngre år hade en betydligt mer radikal inställning till abortfrågan än jag har fått senare. Jag hade nog den upp-

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

fattningen, att det var kvinnans egen sak vad hon ville göra med sitt blivande barn. Visserligen har jag under min verksamhet sett många kvinnor, gravida och djupt deprimerade, komma till mig och be om intyg för erhållande av abort. Men så småningom lärde jag mig, att när detta oåterkalleliga ingrepp hade gjorts kunde det hända att samma kvinnor, som hade fått abort, kom och var djupt deprimerade för vad de hade gjort — eller vad man hade gjort med dem. Då fanns det ju ingenting att göra, då var det bara en medicinsk uppgift att försöka lugna och trösta dem så gott man kunde. Men alla skall veta att det inte var lätt. Det är mina och många andra läkares erfarenheter av detta slag som gör, att jag numera är mycket mera betänksam i abortfrågorna än jag var i yngre år.

Om vi ser på de uppgifter som finns i vår offentliga statistik om antalet beviljade aborter, finner vi att år 1951 beviljades inte mindre än 5 751 aborter, medan år 1961 antalet hade gått ned till 2 552. Detta synes mig i och för sig vara en mycket glädjande utveckling, alldeles oavsett vilken inställning man har till detta abortproblem eller till abortfrågan över huvud taget. Denna betydande minskning av antalet aborter gör att jag med en alldeles särskild och betänksam uppmärksamhet konstaterar, att man faktiskt vill vidga abortindikationerna genom införande av en femte indikation. När jag skall motivera framför allt mitt eget ställningstagande i denna fråga, gör jag det kanske också i någon mån som lagstiftare, ty lagstiftaren måste ju tänka sig in i de praktiska konsekvenserna av de lagar han är med om att stifta.

Det gäller framför allt intagande av neurosedyn eller något liknande preparat, som under vissa förhållanden kan ge anledning till att abort beviljas. Man frågar sig hur bevisningen sker i ett sådant fall. Neurosedyn tillverkas ju inte längre, och därmed besläktade pre-

parat finns inte till försäljning. Men en lång erfarenhet har lärt mig, att det i alltför många skafferier och byrååador finns kvar preparat, som inte är förbrukade. Jag hade för inte länge sedan en patient, som med skräck i rösten berättade att hon hade tagit in ett sådant preparat och frågade om det hade varit mycket farligt. Hon hade hittat det och sett att det var lugnande och sömngivande. Många människor har en egendomlig och förkastlig vana att samla medicin på hög och kanske även bjuda andra människor, som inte har ordinerats denna medicin. Det finns därför otvivelaktigt en hel del sådana preparat kvar, och det kan naturligtvis mycket väl tänkas att det är riktigt när en kvinna säger att hon blivit bjuden och tagit sådan tablett. Nu är hon orolig och vill ha abort. Just därför att det blir praktiskt taget omöjligt att här genomföra en bevisning, vill jag betrakta denna lagstiftning som något förhastad.

Vi kan ta ett par exempel. Antag att en gravid kvinna kommer till läkaren och säger att hon har tagit in en tablett av detta preparat men att läkaren för sitt samvetes skull och mot bakgrunden av tidigare erfarenheter säger att påståendet är för löst grundat och att han därför inte kan bevilja abort. Denna kvinna medverkar sedan inte till någon illegal abort, som många andra kvinnor kanske skulle ha gjort, utan föder fram sitt barn, som visar sig vara skadat. Hurudant blir läkarens ansvar i ett sådant fall? För honom själv blir situationen givetvis i hög grad pinsam. Han kommer att utsättas för anklagelser att ha försummat sin plikt. Kvinnan kan ju hänvisa till lagens bokstav; läkaren har inte förstått vad det rört sig om.

Eller det kan vara fråga om en kvinna som får abort beviljad, men där det sedan visar sig att barnet inte är skadat. Då har ett liv, med alla dess möjligheter till en frisk och sund utveck-

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

ling, utsläckt. Och följden kan i många fall bli att denna kvinna kanske många år efteråt gripes av djup depression.

Det är framför allt detta som gjort att jag själv, och jag tror också den överväldigande majoriteten av de svenska läkarna, säger nej till införandet av denna femte abortindikation och att vi förenar oss i kravet om en utredning över hela fältet när det gäller abortindikationerna.

Alla läkare här i riksdagen har väl samma uppfattning. Men inte bara de. Sveriges läkarförbund har för sin del avstyrkt förslaget om den femte indikationen, och bakom det förbundet står praktiskt taget alla Sveriges läkare, som ansluter sig till förbundets ställningstagande.

Jag har inte nöjet att på statsrådsbänken nu se statsrådet fru Lindström, som i denna fråga har fällt ett av sina tyvärr oöverlagda yttranden, när hon poängterat att detta är ett remissyttirande av ett fackförbund, där man med nödvändighet måste anlägga mycket strängt egoistiska synpunkter. Detta är ju inte bara ett för hela läkarkåren mycket kränkande påstående. Men även närmare eftertanke säger att det också måste vara alldeles oriktigt. Ty om vi har vida abortindikationer, är det lättare för läkarna att komma ifrån patienterna. Med snävare indikationer måste vi övertyga förtvivlade och gråtande kvinnor om att det inte kan göras något ingrepp. Var och en som har varit med om sådana ställningstaganden vet vilka offer av tid — och jag vill säga nödvändig tid — detta innebär.

Nu har jag i en tidning i dag sett att man kräver att statsrådet fru Lindström skall be de svenska läkarna om ursäkt. Det tycker jag dock inte hon behöver göra. Vi läkare är i allmänhet inte så lättstötta. Vi är vana vid litet av varje. Därför betraktar vi nog denna sak så att statsrådet fru Lindström här har trätt upp en ny pärla på sitt

långa pärlband av tidigare mindre väl överlagda uttalanden.

Nå, vad anser då vi läkare att man kan göra i nuvarande situation? Vi kan ju inte bara slå oss till ro med att avvisa den femte abortindikationen. Ja, det finns en hel del att göra i förebyggande syfte. Läkarna måste bl. a. lära sig — och tyvärr är det inte alla som kan det — att det är riskabelt att över huvud taget ordinera nervlugnande och bedövande medel åt gravida kvinnor. Stark återhållsamhet med alla icke nödvändiga ordinationer i det fallet är säkerligen på sin plats. Neurosedyntragedien — ty det var en tragedi! — har där säkerligen varit en tankeställare för många läkare, som tidigare kanske alltför frikostigt har ordinerat lugnande medel åt sina patienter. I det ömtåliga och känsliga tillstånd som en gravid kvinna oftast befinner sig tror jag man måste tänka sig för mer än en gång, innan man ordinerar sådana mediciner.

Även när det gäller rödahund-indikationen finns det nu möjligheter till profylaktiska ingrepp, som är väl kända och väl värda att uppmärksammas.

Herr talman! Med stöd av vad jag här anfört — som i stora delar grundar sig på ganska lång erfarenhet — tillåter jag mig att yrka bifall till utskottets hemställan.

Fru SJÖVALL (s):

Herr talman! Jag vill fästa kammarens uppmärksamhet på att utskottets förslag omfattar dels det aktuella lagförslaget och dels frågan om en översyn av abortlagen och att vi där i olika sammanhang också kommer in på de religiösa och etiska värderingarna.

I utskottets första skrivning stod att neurosedynfallen, alltså de teratogena skadorna, utgjorde en tillspetsning av abortlagen. Detta är riktigt, och det har kanske mer än något annat kunnat belysa hela problematiken, därför att frågeställningarna har förskjutits från modern till fostret.

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

Vi arbetar i detta fall på en mycket osäker grund. Vi har inte någon vetenskaplig bas att stå på, ty den är i dag ofullständig och förvirrande i sina totalsammanställningar. Därför är det praktiskt taget omöjligt att utnyttja den som bas.

Varje abort handlar — oavsett det vetenskapliga kunnandet vid den aktuella tidpunkten — ytterst och främst om en enda sak: samhällets rätt att döda. I det individuella fallet, där läkaren står inför sin patient, kommer lagen att tolkas till patientens förmån, och abortindikationerna kommer därigenom att bli mycket vida.

De är osedvanligt vida när det gäller fosterskador, därför att vi upplever fosterskador såsom något extra hårt och visar där en högre grad av medlidande och inlevelse. Läkarens osäkerhet inför tolkningen av de data som finns gör också att både läkaren och medicinalstyrelsen är utomordentligt liberala.

Men den liberala inställning läkaren har i det aktuella fallet är en sak. En annan än den inställning en lagstiftande församling har när den diskuterar principproblemet och skall avväga även samhällets skyldigheter; också de bestäms genom lagens utformning. När den första abortlagen antogs, framhölls att abortlagstiftningen skulle konservera missförhållandena genom att den öppnade en möjlighet för både kvinnan och samhället att komma ur dem.

Jag tror vi skall hålla fast vid utgångsläget att det handlar om ett djupt demokratiskt problem och ingenting annat — oavsett alltså vad vetenskapen kan och inte kan. Jag blir fundersam — framför allt kanske när det gäller mina partikolleger — över att man har så lätt att vidga denna gräns, samtidigt som den humanitet som åberopas inte håller när vi skall söka finna former för att hjälpa de barn som har fötts skadade, dels på grund av den naturliga slumpen, dels på grund av de felbedömningar som ändå kommer att göras.

Jag tror det är ett hälsotecken att debatten om en fråga av denna art är känsloladdad, ovederhäftig och lidelsefull — ju lidelsefullare den förs, desto hälsosammare är det. Det är ett mått på den osäkerhet vi känner i frågan huruvida vårt ställningstagande är riktigt. Jag tror det vore destruktivt för ett samhälle om man lugnt kunde diskutera en vidgning av denna rätt att döda; i så fall vore vi i närheten av det tillstånd som rådde i Nazityskland.

Så några ord om en problematik som justitieministern varit inne på — jag är ledsen att han gått ut ur kammaren men jag hoppas att han i efterskott tar ställning till saken. Realiter ligger problemet i den tolkning justitieministern talar för. Jag frågade honom i förrgår om 2 § endast finge avse det friska barnet, om kvinnans krafter skulle allvarligt nedsättas genom barnets tillkomst och vården om barnet. Vi har menat att »vården om barnet» inrymmer både det tänkta friska och det tänkta sjuka barnet. Justitieministern menar att om neurosedynfallen skulle köra in här, kommer respekten för gällande lag att sättas åt sidan. Låt mig då ställa en sidofråga: Avser justitieministern, om han skulle förlora, att åtala medicinalstyrelsen och läkarna om de i fortsättningen använder lagen eller tänker justitieministern inte föranstalta om åtal?

Men det finns ett annat problem, som är mycket väsentligare, om justitieministerns tolkning skulle vara riktig. Vi har för Sveriges del en särbestämmelse, villkor om sterilisering. Vi är ensamma i världen om den, och det har länge diskuterats att man skulle försöka få bort den. På grund av detta villkor om sterilisering kringgår i dag Sveriges läkarkår och medicinalstyrelsen abortlagen och nyttjar 2 § för att slippa ställa upp sterilisering som villkor exempelvis i följande fall: om en kvinna har mycket hög ärftlighet för sinnessjukdom, om det råkar finnas ärftlighet för sinnessjukdom på mannens sida och om kvin-

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

nan har flera barn. Man vill undgå att befästa hos henne att ärfthlighet finns och undvika att hon skall behöva se på sina barn och undra när de skall insjukna — och det är en väntan som inte tar tio månader utan t. ex. i fråga om schizofreni kan ta tjugo år. Därför skriver medicinalstyrelsen sedan cirka tio år tillbaka i svaret till kvinnan icke »på grund av arvsrisk» utan »på grund av förutsedd svaghets».

Det har blivit en alltmer vanlig praxis att på denna väg skona kvinnor som befinner sig i en sådan här situation. Ibland förenas operationen ändå med sterilisering av andra skäl, och man motiverar det på annat sätt. Men ibland används tillvägagångssättet klart i syfte att undvika en sterilisering, som skulle kunna ge kvinnan en svårare depression och ett längre sjukdomstillstånd, allvarligare än grundsjukdomen som framkallade aborten. Det kan också hända att kvinnan själv har varit sjuk och att man inte vill genom att använda ordet »arvsrisk» riskera att hon kan insjukna på nytt, liksom man inte vill riskera detta genom en sterilisering.

Denna praxis har alltså utformats av läkarna och medicinalstyrelsen. Den framgår av den statistik medicinalstyrelsen redovisar där antalet operationer med villkoret sterilisering har sjunkit och numera utgör en bråkdel. Men enligt vad justitieministern förklarat skulle man härvidlag ha gjort sig skyldig till en feltolkning, som alltså om lagen antas — vilket är sannolikt — också måste i någon form beivras.

Menar justitieministern att vi skall återvända till det gamla systemet och sätta ut »arvsrisk» och alltså ta upp en steriliseringsdiskussion med dessa kvinnor? Det föreligger tydligen även här ett behov av att pröva den gamla abortlagen och om den är rätt utformad.

Jag antar att många har missförstått mig, när jag inte vill acceptera denna nya indikation såsom ensam indikation. Jag vill inte acceptera någon ensam in-

dikation, vare sig denna eller de som redan finns i lagen, ty jag vill ha möjlighet att kunna väga kvinnans totalsituation. Det finns tillstånd där det är bättre att hon föder ett barn än att hon låter bli. Den rätta lösningen är att avråda henne. Jag får emellertid oändligt mycket svårare för att avråda och få henne att tänka i nya banor, om lagen göres obligat. Det blir än svårare för mig, om medicinalstyrelsen skall behålla sin metod att icke svara ja och nej i förekommande fall.

Medicinalstyrelsen svarar kvinnorna med procenttal. Det föreligger 6 procent, 25 procent eller någon annan procent risk för något. Är detta procenttal lågt, anmodar medicinalstyrelsen, i sitt svar till kvinnorna, dessa att ompröva sitt ställningstagande.

Kvinnor med någon sjukdom, det må vara en ärfthlig eller det må gälla fosterskada, har sökt mig. Jag kan inte ensam beräkna riskerna för ärfthliga sjukdomar och för alla dessa nya sjukdomstillstånd som kan uppkomma, utan som läkare säger jag till kvinnan i fråga att hennes sjukdom är sällsynt. Hur stora risker som för stunden föreligger kan jag inte svara på. Ärendet skall gå till medicinalstyrelsen och därifrån remitteras till det vetenskapliga råd, som för dagen är den institution, som har det högsta kunnandet på området. Om medicinalstyrelsen svarar att det icke föreligger någon risk kan kvinnan vara lugn. Men medicinalstyrelsen svarar med dessa procenttal!

Jag har en gång under en diskussion försökt få medicinalstyrelsens socialpsykiatriska nämnd att förstå vad detta egentligen innebär. Jag lyckades tydligen inte övertyga dem, ty dessa procenttal förekommer fortfarande. Kvinnan kommer tillbaka till mig och säger: »Men doktorn, här står 'arvsrisk'.» Att det står 2 procent eller 6 procent, det ser man inte när man är sjuk. Jag saknar varje möjlighet att i lugn och ro kunna diskutera igenom problemet med

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

kvinnan, ty sjuka människor läser inte innantill mer än vad de i sin rädsla kan och vill läsa. Hela min diskussion om att det vetenskapliga rådet skall ge henne det stöd hon behöver under graviditeten, under dessa väntans månader, kullkastar medicinalstyrelsen genom sin teknik att svara. Skall medicinalstyrelsen fortsätta att svara med procenttal när det är fråga om risk för fosterskador och därigenom skapa ännu en grupp av problem, som är omöjliga att lösa?

Det finns kvinnor som kanske skulle vilja föda nästa barn, oavsett om det blir skadat eller inte. Det kan finnas faktorer i hennes liv som gör att det är riktigare att hon föder även ett skadat barn. Om lagen göres obligat, kan jag icke resonera utifrån dessa utgångspunkter med henne.

Jag skall ytterligare något belysa de eugeniska indikationerna och varför jag inte vill ha en obligat lag. Vi har alltså även där kringgått lagen. Det är nu en gång så att forskning, medicin och juridik aldrig kommer att stämma överens i paragrafer. Vill man sedan från juristhåll beivra, får man väl göra det och vi ta de törnar och den prövning som kan bli följderna därav.

Äger en sinnesslö kvinna rätt att föda ett barn? Samhället förvägrar henne rätten på grund av att samhället vill komma åt ärftlighetsanlag och ärftlighetsgång. Trots existensen av långvarigt kunnande kan jag inte heller i detta fall säga huruvida hon kommer att föda ett normalt begåvat, efterblivet eller sinnesslött barn. Spelar det någon roll för samhället vilket hon gör? Har inte en sinnesslö kvinna rätt till åtminstone ett barn, även om detta blir sinnesslött?

På tal om de övriga eugeniska indikationerna kan man fråga sig om en människa med ärftlig sjukdom men med hög begåvning skall förmenas rätten att få ett barn på grund av risken för att detta får samma sjukdom? Skall jag återigen stirra mig blind på de ärftliga indika-

tionerna? Har inte ett rikt samhälle råd att försörja dessa barn?

Jag kan i dagens läge icke undgå att nyttja lagen. Jag har själv gjort det och det är först efter många års erfarenheter sedan jag sett dessa kvinnor som samhället gjort barnlösa komma tillbaka och förstått hur de upplevt sin situation — det gäller förresten även de barnlösa männen — och då förstått att det hela kanske inte är så entydigt enkelt som samhället tyckt, utan att man måste gå vidare och fråga om inte även dessa människor har rätt att få barn. Vi har blivit liberalare, men fortfarande händer det att kvinnor av samhället gjorts barnlösa för all framtid på grund av den eugeniska indikationen. Jag tror därför att vi skall ompröva den eugeniska indikationen.

I andra sammanhang har det moderna social-Sverige kämpat för de handikappade. Vi försöker på det ena området efter det andra lösa deras problem. Vi har t. o. m. ändrat terminologi och fått ordet »handikappad» som inte är mycket bättre men i alla fall litet bättre än tidigare uttryck. Vi är numera medvetna om att den vuxne handikappade kan inplaceras i samhället och göra en fullgod insats om man bara hjälper honom. Vem av oss kan avgöra graden av det handikapp som drabbar fostret? Vem kan säga om det kommer att bli så svårt att barnet definitivt blir satt ur stånd att reda sig eller om det blir av lättare grad så att barnet kan inordnas som en fullgod individ i samhället?

Jag vill här relatera ett fall jag hade för flera år sedan, långt innan neurosedyn fanns med i bilden. Det var en kvinna som kom och sökte abort för sitt tredje barn. Det var en mjuk och välbalanserad kvinna. Hon var frisk. Jag frågade varför hon ville ha abort. Jag hade inte tänkt på att hon hade en schal över axlarna. Hon sade att hon inte orkade mer än två barn därför att hon hade missbildade armar. När jag undersökte henne fann jag att hon hade pre-

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

cis sådana armar som beskrivs som typiska för neurosedynfallen. De slutade strax ovanför armbågarna och var försedda med de typiska hummerklohänder som en del neurosedynbarn får. Jag har aldrig sett en människa klä av sig och klä på sig så snabbt och röra sig med sådan smidighet. Hon hade två barn, det hade hon orkat med. Jag tyckte det var rimligt att hon nu skulle få abort när hon själv ansåg att hon inte orkade med mera även om hon var frisk.

Jag kan inte avgöra behovet av abort i sådana fall helt allmänt, jag kan endast bedöma det mot bakgrunden av den totala bilden av kvinnan. Inte ens i dessa fall — de skiljer sig inte i princip från andra — kan jag träffa avgöranden på annat sätt. Orkar kvinnan inte bära denna börda, då skall hon slippa; ingen har ifrågasatt annat. Men orkar hon, då tar hon en risk som ungefär motsvarar den risk en blivande moder får ta många gånger eljest. Det sannolika är att hon får ett friskt barn.

Jag vill poängtera den fråga herr von Friesen ställde: Vad händer om man aborterar ett friskt barn? Risken är mycket större — mellan 80 och 95 procents sannolikhet — för att man skall göra det. Vad svarar jag kvinnan då? Om hon aldrig senare lyckas få något barn, vad svarar jag henne när hon kommer tillbaka, om hon varit frisk när hon erhöll aborten? En abort är aldrig en händelse som drabbar en kvinna en enda gång; den färgar hennes problematik i hela hennes liv. Det kan bli ytterst traumatiserande om man gör fel — och man kan göra fel genom att abortera lika väl som genom att låta bli.

Jag tror inte på en ensam indikation, och jag kämpar mot den ensamma indikationen i vilken form den än dyker upp. Jag vill att vi skall komma tillbaka till att risken för fosterskador skall vara en bidragande indikation. Enligt min mening rymmer den gamla lagen en sådan tolkningsmöjlighet. Men

det går inte längre att tolka den så om justitieministern skulle ha rätt och därmed samtidigt underkänna den praxis som utbildats att nyttja begreppet vård som vård av både ett sjukt och ett friskt barn för att klara dessa eugeniska fall.

Jag vill fasthålla vid kravet på översyn av abortlagen i dess helhet. Jag hoppas att kammaren övertänker om inte detta krav är berättigat, oavsett om justitieministern vinner eller inte i huvudfrågan.

En läkare som icke beaktade vad som skett från 1948 till 1963 för att nyttja det senaste beprövade kunnande som står till buds, skulle närmast göra sig skyldig till tjänstefel. När samhällsmakten lagstiftar om sociala och socialmedicinska förhållanden fungerar den projicerad som en läkare i stort för hela samhället och då måste den ha samma skyldighet att ompröva sina indikationer. Vi antog lagen 1938 efter en lång period av arbetslöshet. Vi vidgade den strax efter kriget. Är inte redan detta skäl nog att ett ögonblick fundera över om dess utgångspunkter är hållbara och främst om formerna för stöd till kvinnor i abortsituationer är tillfyllest i dag?

Jag menar att de inte är det, ty när en kvinna skall få barn har hon behov av akut hjälp som gör att hon kan acceptera barnet. Det är det viktigaste. Och den hjälpen skall vara så stor som det över huvud taget är möjligt att göra den. När hon väl accepterat barnet går livet sin gilla gång, och man kan då vara mindre generös. Det är i det ögonblick då hon skall bestämma sig som det gäller att hjälpa. Kvinnornas situation i det avseendet har inte ändrats i sak sedan lagen antogs första gången.

Jag tycker också att man bör göra en omprövning av ett annat skäl. Det beviljas och utförs ca 3 000 aborter om året. Jag har någon gång försökt vända på problemet genom att säga att det är 3 000 dödsfall om året, d. v. s. tre gånger så många dödsfall som trafikolyckor-

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

na för närvarande orsakar. Det är en av de högsta mortalitetsciffror vi har. Har vi inte skyldighet att ompröva huruvida vi på något sätt kan minska detta antal? Skulle det vara en rent medicinsk fråga vore läkarkåren efter en så lång tid skyldig att ompröva sina indikationer.

Jag skulle slutligen vilja säga att om vi gör en översyn så skall den även omfattas frågan om fria aborter. Jag skulle inte ha sagt detta för en månad sedan. Men i en just publicerad rapport från Japan sägs ungefär följande: Om ett land har kommit så långt i fråga om familjeplanering som Japan gjort kan man aldrig hindra kvinnor att abortera illegalt; det lönar sig inte att skärpa lagstiftningen, ty då ökar antalet illegala aborter. Om detta skulle äga giltighet för Sverige, som om möjligt har en ännu mer stabil familjeplaneringstradition — vi har världens lägsta födelsetal — måste jag ställa frågan: Aborterar de svenska kvinnorna i samma utsträckning som de japanska? Har vi — och övriga västerländska stater med låga födelsetal — en ännu högre illegal abortfrekvens? Ty hur kan vi annars hålla detta låga födelsetal? Fruktsamheten måste ju nu vara lika hög som på 1800-talet. Jag kommer alltid som läkare att bekämpa de fria aborterna dels därför att männen, om vi hade fria aborter, skulle öva påtryckning på kvinnorna och få dem att abortera även i fall där det inte är riktigt, dels därför att vi skulle konservera sociala missförhållanden. Men jag anser att vi skall pröva också denna fråga.

Herr talman! Jag har ingenting annat att tillägga än att jag vill fästa kammarens uppmärksamhet på att utskottsutlåtandet avhandlar två problem.

Herr JOHANSSON i Dockered (cp):

Herr talman! Jag skulle kunna nöja mig med att instämma i det utomordentligt sakliga och välbalanserade anförande som fru Nettelbrandt tidigare

hållit i denna fråga. Men jag skall likväl anföra ytterligare några synpunkter.

Det är en mycket svår fråga som vi diskuterar. Det har omvittnats från många olika håll, och allvaret i debatten har också tytt på det. Våra bedömningar i en sådan här fråga blir lätt personligt färgade, och man har också märkt att etiska bedömningar fått stor plats i sammanhanget.

Fru Sjövall talade nyss om medicinalstyrelsens liberala syn när det gäller handläggningen av detta problem. Det föranleder mig att så här i slutet av debatten erinra om vad medicinalstyrelsen skrivit. Det citeras på s. 4 i utskottets betänkande:

»Sålunda är sedan ett 20-tal år känt, att om en kvinna haft röda hund under de första 3—4 månaderna av havandeskapet barnet kan födas med allvarliga missbildningar. Vid ogynnsam kombination av föräldrarnas blodgrupper kan barnet födas med svår sjukdom. Sedan länge vet man också, att röntgenstrålning kan vålla svåra skador på foster. På sistone har en ny typ av i fostestadiet ådragna skador uppmärksamats, nämligen genom inverkan av läkemedel.

Ehuru lagstiftningen icke upptager någon abortindikation som direkt tager sikte på fosterskador, vilka icke överförts genom arvsanlag, ha i praktiken dylika fall ansetts kunna beviljas abort på annan i lagen angiven indikation, i främsta hand den social-medicinska.»

Litet längre fram säger medicinalstyrelsen:

»De nu tillämpade indikationerna torde ofta kunna åberopas även i de fall, som täckas av de humanitära och de eugeniska indikationerna, men en sådan tillämpning är uppenbarligen icke avsedd. Mot lagens ordalydelse kan också invändas, att en kvinna i god psykisk balans icke har någon möjlighet att erhålla abort på grund av sådan skada hos fostret, som icke föranletts genom arvsanlag. Styrelsen anser därför en sådan

Ändrad lydelse av 1 och 4 §§ lagen om avbrytande av havandeskap

ändring av lagen böra ske, att även fall, då med skäl kan antagas att barnet kommer att lida av på dylikt sätt ådragna fosterskador, uttryckligen upptagas såsom abortindikation.» Denna medicinalstyrelsens framställning är ju grunden för hela den här debatten.

Låt oss tänka oss in i den situationen att ett par föräldrar, efter att ha fått meddelande om att deras väntade barn eventuellt har blivit skadat under fosterstadiet, gör den för en människa i denna tragiska situation så naturliga självprövningen och kommer fram till ställningstagandet att de bör söka abort. Då säger läkarvetenskapen att eftersom moderns goda status inte ger anledning att ifrågasätta risk för psykisk obalans i samband med barnsörden etc. förvägras hon abort. Det är konsekvensen av gällande lagstiftning. Jag vill fästa kammararens uppmärksamhet på de tragedier som kan uppkomma i dessa sammanhang och vilket oerhört stort personligt ansvar som en förälder här tvingas ta.

Jag skall försöka att förkorta mitt inlägg så mycket som möjligt men vill erinra om hur det från olika håll säges att vi har för liten erfarenhet av konsekvenserna av en sådan här lagstiftning. Men i Danmark har man tillämpat dylika bestämmelser sedan 1956 och därifrån har inte försports någon olägenhet av desamma. Det har särskilt från läkarhåll yppats en stor tveksamhet i denna fråga. Också remissinstanserna har varit försiktiga i sina yttranden. Jag anser att det också därigenom finns garantier för att vi får en mycket försiktig tillämpning av dessa bestämmelser här i vårt land och att en noggrann prövning alltid kommer att föregå avgörandena från medicinskt håll. Även om man nu, som fru Sjövall, har en stor tilltro till medicinalstyrelsens liberala tillämpning av gällande lag vid handläggningen av dessa ärenden bör inte vi i den lagstiftande svenska riksdagen tvinga ett beslutande organ, som hemställt att få nya bestämmelser att stödja

sig på, att tänja ut gällande lagbestämmelser.

Jag vill sluta med att yrka bifall till den reservation som är fogad till första lagutskottets utlåtande nr 32. Beträffande punkten B i utskottsmajoritetens förslag har jag varit tveksam, men sedan jag lyssnat till fru Sjövalls senaste inlägg kan jag inte ansluta mig till utskottets utredningskrav. Jag anser att vi från andra utgångspunkter får kräva en översyn av gällande abortlag. Därför, herr talman, vill jag yrka bifall till reservationens förslag även på den punkten.

Herr DICKSON (h):

Herr talman! När jag förut satt och väntade på att få ordet överrumplades jag av justitieministerns, som vanligt, kolossalt övertygande anförande.

Jag vill nu, när jag har haft tid att ytterligare begrunda situationen, till vad jag förut sade tillägga att jag inte är glad åt en tillämpning av den gällande abortlagen efter samma linjer som hittills. Men med den reservationen vill jag, för att inte ställa till extra trassel vid voteringarna och allmän förvirring, återta det yrkande jag ställde om att stryka motiveringen på den punkten. Jag förklarar mig sålunda med dem som yrkat bifall till utskottets förslag och betonar att det för mig är viktigast att en snabb översyn kommer till stånd av nuvarande bestämmelser.

Härmed var överläggningen slutad.

Mom. A

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till reservationen i motsvarande del; och fann herr talmannen den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Herr Östrand begärde emellertid votering, i anledning varav efter given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes:

Skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan

Den, som vill, att kammaren bifaller första lagutskottets hemställan i mom. A) i utskottets utlåtande nr 32, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit reservationen av herr Ahlkvist m. fl. i motsvarande del.

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser och voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, verkställdes omröstning genom upprensning. Herr talmannen tillkännagav, att han funne flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för nej-propositionen. Herr Gustafson i Göteborg begärde emellertid rösträkning, varför votering medelst omröstningsapparat verkställdes. Därvid avgavs 84 ja och 128 nej, varjämte 5 av kammarens ledamöter förklarade sig avstå från att rösta.

Kammaren hade alltså bifallit reservationen av herr Ahlkvist m. fl. i motsvarande del.

Ordet lämnades på begäran till

Fru LÖFQVIST (s), som yttrade:

Herr talman! Jag ber att få anmäla att jag vid omröstningen om moment A i första lagutskottets utlåtande nr 32 röstade fel.

Mom. B

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till reservationen i motsvarande del; och fann herr talmannen den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Herr Östrand begärde emellertid votering, i anledning varav efter given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes:

Den, som vill, att kammaren bifaller första lagutskottets hemställan i mom. B) i utskottets utlåtande nr 32, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit reservationen av herr Ahlkvist m. fl. i motsvarande del.

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser och voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, verkställdes omröstning genom upprensning. Herr talmannen tillkännagav, att han funne flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för nej-propositionen. Fru Gunne begärde emellertid rösträkning, varför votering medelst omröstningsapparat verkställdes. Därvid avgavs 114 ja och 98 nej, varjämte 5 av kammarens ledamöter förklarade sig avstå från att rösta.

Kammaren hade alltså bifallit utskottets hemställan.

Mom. C.

Utskottets hemställan bifölls.

§ 9

Skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan

Föredrogs första lagutskottets utlåtande nr 33, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 (nr 680), dels i ämnet väckt motion, dels ock väckta motioner om skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan.

Genom en den 5 april 1963 dagtecknad, till lagutskott hänvisad proposition, nr 146, vilken behandlats av första lagutskottet, hade Kungl. Maj:t under åberopande av propositionen bilagda, i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga ett vid propositionen fogat förslag till lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 (nr 680).

Beträffande propositionens huvudsakliga innehåll anfördes följande.

För närvarande gäller att den som

Skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan

vill utträda ur svenska kyrkan har att göra anmälan om utträde personligen hos vederbörande pastor. I propositionen föreslås, att dylik anmälan även skall kunna göras enskilt i egenhändigt undertecknad och av två personer bevitnad handling.

I samband med propositionen hade utskottet behandlat en i anledning av densamma inom andra kammaren väckt motion nr 917, av herrar *Hedin* och *Nordgren*.

Utskottet hade vidare behandlat två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade, likalydande motioner, nr 162 i första kammaren av herr *Per-Olof Hanson* och nr 195 i andra kammaren av herr *Källstad m. fl.* om skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan.

I motionerna I: 162 och II: 195 hemställdes, att riksdagen måtte »besluta att anmälan om utträde ur Svenska kyrkan må ske enskilt i egenhändigt undertecknad, av två personer bevitnad handling» samt antaga ett i motionerna intaget förslag till »Lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 (nr 680)». Förslaget hade samma lydelse som det genom propositionen framlagda.

I motionen II: 917 hemställdes att riksdagen måtte dels avslå förevarande proposition, dels också hos Kungl. Maj:t begära utredning om vidgade möjligheter för personlig anmälan om utträde ur svenska kyrkan.

Utskottet hemställde, att riksdagen, med avslag å motionen II: 917, måtte bifalla förevarande proposition, nr 146, och de likalydande motionerna I: 162 och II: 195.

Reservation utan angivet yrkande hade avgivits av herrar *Arvidson* och *Ferdinand Nilsson* samt fru *Boman*.

Utskottets hemställan föredrogs; och anförde därvid:

Fru BOMAN (h):

Herr talman! Jag vill från början deklarera, att jag inte kommer att ställa

något yrkande utan kommer att rösta med utskottets förslag, som jag emellertid ställer mig tvekande inför.

Jag tror emellertid inte att det praktiska resultatet kommer att bli annorlunda, om riksdagen nu fattar beslut i enlighet med utskottets förslag.

Ifrågavarande ärende gäller om svensk medborgare skall kunna begära utträde ur svenska kyrkan enbart genom att personligen hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd, göra en sådan anmälan eller om han därutöver skall ha möjlighet att göra detta med hjälp av egenhändigt undertecknad handling, bevitnad av två personer. Jag tror inte att det kommer att bli vare sig flera eller färre personer som utträder ur svenska kyrkan, om man bara överlåter åt dem själva att träffa sitt avgörande. Liksom jag har gjort tidigare reagerar jag även nu mot det sätt, på vilket utskottet har kommit fram till sitt förslag.

Under flera år har jag haft tillfälle följa frågans behandling här i riksdagen. Den senaste motion i ärendet som föregick propositionens skrivning, var mycket kortfattad och innehöll inte någon omständlig motivering. Den upptog endast några rader, av vilka det framgick att det var så få som hade lämnat svenska kyrkan. Det finns inte någon rimlig anledning att ändra den nuvarande lagen för att möjliggöra att flera personer skall begära sitt utträde. Jag tror inte att någon människa i vårt land i dag har någon skräck för myndigheter, vare sig dessa är världsliga eller kyrkliga. Om man vill tillgodose ett önskemål, uppsöker man den myndighet som kan hjälpa i sammanhanget.

Utskottets ställningstagande har liksom manats fram från två olika håll. Dels har det varit helt utanför kyrkan stående personer, vilka inte har något nämnvärt intresse för vad som sker inom kyrkan, som varit angelägna om att vi skall få en lagstiftning i nu förelaggen riktning till stånd, dels har det varit personer anslutna till andra tros-

Skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan

samfund, som egentligen heller inte kan beröras av vad som sker inom svenska kyrkan.

Det är två saker som jag funderat över när jag haft att ta ställning till denna fråga. Som jag tidigare framhållit, är det min uppfattning att, då människor inte själva av övertygelse vill lösgöra sig ur ett visst sammanhang, finns det ingen anledning att vidga möjligheterna härför, ty — som jag sade i början av mitt anförande — den som har en sådan övertygelse försöker också följa den. Det finns så många rotlösa och hemlösa människor. Den som har en fast förankring i förevarande sammanhang borde kunna få behålla den.

Nu står det visserligen i utskottsutlåtandet: »I detta sammanhang vill utskottet särskilt understryka, att skriftlig anmälan om utträde enligt förslaget skall ske enskilt och således ej kan ske genom exempelvis påtecknande av en för ändamålet upprättad lista.» Det är riktigt, men det går lika bra att ta med sig kort eller formulär och få människor att skriva på för att sedan stå till tjänst med bevittnandet. Man vill inte misstänka att det kommer att gå till på det sättet — och ändå gör man det. Jag har själv varit med om att i vallokaler ta emot på förhand bevittnade äktamakekuvert — där vederbörande inte har skrivit sitt namn. Vad skulle hindra att man hjälper till också på detta område med att skriva sin bevittnande namnteckning på en anmälan och låta den, som skall söka utträde, i efterhand skriva på sitt namn. Det skulle dock innebära en påverkan.

Jag slutar med att ytterligare påpeka, att jag tror att om människor i lugn och ro får överväga sitt ställningstagande, blir det inte fler utträden efter denna lagändring än det har varit tidigare, men jag har mina skruler just därför att det har gått och går så mycket av politik i dessa frågor. Det borde inte vara så, men tyvärr är det så.

Herr talman! Jag har inget annat yrkande än det utskottet har ställt, men jag har velat redovisa min skepsis.

Herr förste vice talmannen övertog nu ledningen av förhandlingarna.

Herr ZETTERBERG (s):

Herr talman! 1951 års religionsfrihetslag har ju fastslagit, att rätt föreligger för var och en av kyrkans medlemmar att utträda ur densamma. Man kan väl säga att denna rätt kom alldeles för sent. Långt tidigare hade genom förslag från 1929 års kyrkomöte denna rätt fått sin principiella motivering utifrån en evangelisk kyrkosyn. Det var framför allt biskop Ejnar Billing som hade medverkat till denna principiella utformning. Redan när man år 1951 debatterade formerna för utträde framkom skilda meningar om hur detta formellt borde gå till. Som bekant stannade man för att kräva personlig inställelse. Orsaken därtill var att man, om möjlighet till skriftlig utträdesansökan fanns, ansåg risk föreligga för obehörig påverkan på människor att begära utträde i samband med speciella möten eller annan agitation. Man ville förhindra att mindre genomtänkta utträden skedde.

Men också invändningar mot att man nödvändigt skulle inställa sig personligen har följt den nu mer än tioåriga lagen. Man har framhävt både praktiska och psykologiska hinder för människor som önskar utträda, att begära detta. Det skedde också vid riksdagens ställningstagande 1958. Då begärde riksdagen i samband med en proposition, att man skulle möjliggöra utträde genom skriftlig anmälan. Frågan kom samma år upp på kyrkomötet. Där avslögs framställningen. Genom att kyrkomötet på denna punkt hade vetorätt, blev det alltså inte någon ändring. Det är särskilt två motiv som kan utläsas ur den Hasslerska motionen liksom ur kyrkolagsutskottets utlåtande och debatten i kyrkomötet. Det ena är att

Skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan

man i samband med remissen av dessa frågor från något håll hade påstått, att prästerna inte på ett korrekt sätt hade handlagt sin uppgift att motta utträdesansökningar. Det andra motivet var att den utredning som Kungl. Maj:t gjort inte ansågs till fyllest. Därför avslogs alltså förslaget, och där står vi formellt ännu.

Det har sedan väckts en hel rad motioner i frågan. Några av motionärerna har påyrkat att man utan vidare skulle upprepa det tidigare förslaget. Andra, bland dem jag själv, har krävt att man skulle göra en utredning, vilket skulle innebära ett tillmötesgående av kyrkomötet.

Den fråga man ställer sig när vi läser propositionen är alltså: Kan man anse att Kungl. Maj:t har gjort en sådan allsidig utredning av ärendet som påyrkades i dessa motioner och av kyrkomötet? Jag menar för min del att man kan svara ja på den frågan, inte så mycket på grund av det som Kungl. Maj:t skrivit som på grund av den omfattande och omsorgsfulla remissbehandlingen. Frågan har därigenom blivit allsidigt belyst. Det är väl knappast möjligt att framföra många flera synpunkter i nuvarande läge än de som kommer till uttryck i remissutlåtandena. Det förefaller alltså meningslöst att nu begära ytterligare en utredning. Man skulle inte avvinna saken några nya aspekter.

Från några håll har man framkastat den tanken, att man i stället för skriftlig ansökan skulle låta anmälan om önskat utträde ur kyrkan ske hos borgerlig myndighet. Därmed skulle man eliminera de eventuella psykologiska hinder som föreligger på sina håll mot anmälan om utträde inför en präst. Men man skulle inte lösa de praktiska svårigheterna. Vad man än må säga om pastorsexpeditionerna — de ligger mycket tätt på Sveriges karta! Ingen av de borgerliga myndigheter som här skulle kunna komma i fråga, t. ex. hä-

radsskrivarkontoren, skulle kunna erbjuda så många platser att anmäla sin önskan om utträde ur kyrkan på. Därtill kommer att man knappast kan tänka sig att ålägga dessa borgerliga myndigheter att vid sjukdom eller allmän skröplighet hos utträdessökandena personligen besöka dem, något som enligt biskoparnas skrivelse åligger kyrkobokföraren. I realiteten skulle en bestämmelse om personlig anmälan om utträde inför borgerlig myndighet medföra större besvär för dem som önskar utträda ur kyrkan än vad den nuvarande ordningen medför.

Till detta bör kanske läggas, att det har blivit allt vanligare att lämna skriftliga uppgifter till och från pastorsexpeditionerna. Såvida kyrkobokföraren endast kan vara säker på att skriftliga intyg av skilda slag når rätt adressat, sänds numera dylika intyg per post. Detta sker i mycket större utsträckning nu än exempelvis för ett tiotal år sedan.

Man har också talat om riskerna för en väsentlig ökning av utträdesansökningarna. Jag tror inte att man bör diskutera saken från den synpunkten. Hittills har sedan 1951 ungefär 1 procent av kyrkans medlemmar begärt att få utträda. Det är en låg procent, så låg att den har förvånat alla. Även mycket kvalificerade bedömare gissade 1951, att utträdet inom några år skulle vara uppe i 10 procent. Det finns anledning tro att det underlättade utträdesförfarandet kommer att något öka utträdesfrekvensen. Jag tror att man helt lugnt skall räkna med det. Av opinionsundersökningar att döma finns det åtskilligt fler än denna enda procent som är beredda att utträda men som ännu inte gjort det. I den mån de har hindrats i sin avsikt av t. ex. långa avstånd eller olägliga tider på pastorsexpeditionerna, bör dylika hinder genom det skriftliga förfarandet nu bli undanröjda. Även om man bedömer denna sak ur snävt kyrkliga synpunk-

Skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan

ter, bör man ha intresse av att avlägsna denna »retfråga» och möjliggöra för människor, som har den uppfattningen att de vill lämna kyrkan, att utan några formaliteter som är onödiga i detta sammanhang, också få göra det. Jag tror att det är en vinning för religionsfriheten i dess praktiska tillämpning, och det är på lång sikt också en vinning för kyrkan, som endast därigenom kan få sin kontur som religions-samfund tydligare markerad.

Herr HEDIN (h):

Herr talman! Den nuvarande möjligheten att träda ut ur kyrkan genom att personligen inställa sig hos vederbörande pastor tillkom på hösten 1951, då riksdagen fattade beslut om religionsfrihetslagen. Det var nog många som då trodde, kanske till och med hoppades, att det skulle bli en stor del av svenska folket som gick ut ur kyrkan. Så blev emellertid inte fallet. När det nu gått nära 12 år efter det beslutet fattades, är det ändå bara, som herr Zetterberg nyss påpekade, ungefär 1 procent av svenska folket som begagnat sig av denna möjlighet. Jag tycker för min del att detta är mycket glädjande. Det visar att den absoluta majoriteten av svenska folket ändå vill räkna svenska kyrkan som sin andliga moder. Säkert finns det många som är mycket likgiltiga, kanske direkt negativt inställda till svenska kyrkan. Men de vill ändå inte helt klippa av banden med kyrkan. För övrigt kan väl ingen annan än vår kyrkas Herre veta vad som innerst inne rör sig i vars och ens hjärta.

Svenska kyrkan har inte karaktär av medlemskyrka utan av folkkyrka i den bemärkelsen, att kyrkan har ansvar för alla dem som bor inom den territoriella församlingens gränser. Det tycker jag är en mycket fin tanke.

Å andra sidan bör naturligtvis ingen känna sig tvingad att stanna kvar som

medlem i svenska kyrkan. Anledningen till att herr Nordgren och jag i motion nr 917 yrkat avslag på förslaget om förändring av formerna för utträde ur kyrkan är inte, att vi vill tvinga någon kvar. Men vi anser i likhet med justitiekanslersämbetet, att det inte finns några bärande motiv för en förändring.

Utskottet säger självt, att de svårigheter av psykologisk eller praktisk natur som kan vara förbundna med kravet på personlig anmälan hos pastor torde vara förhållandevis ringa. Man skulle ytterligare kunna minska dem på det sätt, som herr Zetterberg berörde och som herr Nordgren och jag har fört fram i vår motion, nämligen att anmälan skulle kunna göras också till borgerlig myndighet. Jag kan inte inse att de praktiska svårigheterna skulle bli särskilt stora genom ett sådant förfaringsätt. Skulle någon ändå av olika skäl få svårt att klara ett önskat utträde är väl ändå ingen större skada skedd. Ingen kan dock ta skada vare sig till kropp eller själ av att stå kvar som medlem i svenska kyrkan.

Varför är vi då emot skriftlig anmälan? Ja, skälet är detsamma som det som anfördes 1951, när beslut fattades om personlig inställelse hos pastor. Man ville skydda vederbörande mot påtryckningar, man ville skydda den personliga integriteten. Jag tycker att det skälet är lika starkt i dag som då. Som flera remissinstanser, bl. a. justitiekanslersämbetet, framhåller, finns det risk för att vissa människor påverkas att mot sin verkliga övertygelse följa den mening som framställes som den enda riktiga inom de kretsar vederbörande tillhör, antingen det är religiösa eller andra. Göteborgs domkapitel yttrar att det inte torde saknas erfarenheter från utlandet som visar, att en person i sitt hem eller eljest i sin omgivning kan utsättas för allvarliga påtryckningar att lämna kyrkan.

Jag tycker alltså, att man borde ha utrett denna fråga bättre inte minst mot

Skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan

bakgrund av utländska erfarenheter. Härtill kommer att det vid skriftlig anmälan kan föreligga svårigheter att identifiera vederbörande. Man kan inte heller bortse från risken för falska anmälningar.

Mot denna bakgrund finner jag det både onödigt och äventyrligt att införa en möjlighet till skriftlig anmälan om utträde ur svenska kyrkan och ber att få yrka bifall till motion II: 917.

I detta anförande instämde herr *Nordgren* (h).

Herr **ZETTERBERG** (s) kort genmäle:

Herr talman! Beträffande den sista punkten i herr Hedins yttrande, att det skulle kunna föreligga risk för att man inte skulle kunna identifiera vederbörande eller att det kunde komma falska anmälningar om utträde, anser jag att det bör sägas några ord.

Den risk hr Hedin talar om kommer att kunna helt elimineras. Om det inte av handlingarna framgår vilken person anmälan avser utan det föreligger risk för sammanblandning med annan person har den folkbokförare, som får uppgiften, möjlighet att skicka ett meddelande till personen under den adress som finns angiven. Givetvis bör man i framtiden göra precis som nu: När någon nu personligen begär utträde ur kyrkan utfärdas ett intyg, att vederbörande har begärt sitt utträde. Jag utgår från att även enligt den nya ordningen vederbörande får ett intyg till uppgiven adress med upplysning om att han har anmält utträde.

Herr **NORDSTRANDH** (h):

Herr talman! Det är uppenbart, att många av kyrkans vänner är motståndare till reformen, emedan de befarar en ökad avgång till följd av agitation och oreflekterade ställningstaganden. Man är rädd för att åtskilliga skall lockas till ett utträde, som de sedan ångrar utan att komma sig för att åter inträda i kyrkan. Någon *djupare* argumentering för ändringen kan inte presteras. Att göra

ändringen till en principiell religionsfrihetsfråga är att ge den en betydelse, som den inte är värd. Om en människa upplever sitt medlemskap i svenska kyrkan som verkligt stötande mot hennes personliga övertygelse och samvete, bör hon knappast tveka att ta det steg, som kravet på personlig inställelse ford- rar.

Vad som mest talar för reformen, är väl det enkla och banala faktum, att skriftlig avsägelse av medlemskap brukar godkännas i andra sammanhang i vårt samhällsliv. Men — och det talar emot denna självklara praxis — här är det fråga om ett livsområde, där ett förhastat och icke väl överlagt steg *kan* — jag säger inte behöver — skapa särskilda problem och vålla samvetsförelser. Det är därför, som ett slags garanti mot ett alltför lättvindigt utträde kan vara av värde för den enskilda människan, om och när hon utsättes för agitation eller påtryckningar.

Personligen har jag den uppfattningen, att denna lagdetalj, ty något annat kan det inte vara fråga om, har uppförstorats både i pressen och i annan diskussion. Dessutom tror jag, att de som hoppas på massutträde ur svenska kyrkan efter lagändringen, kommer att bli besvikna. Men framför allt har jag efter att noga ha tänkt över denna sak kommit till den uppfattningen, att det vore högst olyckligt, om svenska kyrkan bleve misstänkt för rädsla och för benägenhet att hålla kvar människor i sin famn genom att konservera lagbestämmelser, som kan — när man så vill — tolkas som inhägnader. Kyrkan har, tror jag, framför allt på längre sikt intet att frukta av ett enklare förfarande vid utträde. Jag skulle t. o. m. vilja säga, att det tvärtom kan vara en kraftkälla för kyrkan att veta, att så få — det jag tror blir fallet — lämnar henne, trots att det blivit lättare och mindre personligt obehagligt att träda ut. Jag vill alltså, om ock med någon tvekan, ansluta mig till utskottets uppfattning.

Skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan

Herr SVENUNGSSON (h):

Herr talman! Debatten i detta ärendet har varit lidelsefri, och det finns ingen anledning att inte se lidelsefritt på denna fråga. Det är falskt patos när man från visst håll talat om ett förtryck som man nu skall avskaffa genom denna lag. Jag känner behov av att instämna med fru Boman i hennes uttalande om vissa kretsars attityd. Denna reform är inte aktuell och den är helt onödig. Bara drygt en halv procent har begagnat sig av rätten att utträda ur kyrkan, och jag tror inte heller det blir någon fart på utträdet, om denna lag antas. Jag vill emellertid inte på något sätt medverka till att hindra någon att utträda ur svenska kyrkan, som inte känner sig hemma där. Därför yrkar jag, herr talman, bifall till utskottets hemställan.

Herr KÄLLSTAD (fp):

Herr talman! Justitieminister Kling lade ju fram sin proposition för riksdagen i april, en proposition som innebar förslag till ändrad lydelse av 11 § i religionsfrihetslagen. Jag vill uttrycka min glädje över denna proposition och dess innehåll. Det betyder ju att man inte personligen behöver inställa sig på pastorsexpeditionen utan utträdesförfarandet förenklas genom att man vid sidan av personlig inställelse också skall ha möjlighet att insända en bevitnad handling per post.

Personligen skulle jag vilja säga, att medlemskapet i en kristen kyrka, i ett kristet trossamfund, egentligen borde baseras på ett personligt ställningstagande; man borde få begära inträde i en kyrka och inte bli medlem automatiskt därför att man har medborgarskap i ett samhälle. Det borde egentligen vara själva kärnpunkten i detta sammanhang, men den rymmer så många teologiska, historiska och traditionella aspekter att jag inte skall ta upp den frågan.

Tidningen Svenska Dagbladet har i

ett ledarstick för någon tid sedan ondgjort sig över att det skulle vara ateistiskt inriktade personer och andra som är ovänligt inställda till svenska kyrkan, som ivrat för förenklat utträde. Såvitt jag kan förstå är detta alldeles missvisande. Det är tänkbart att det finns personer med ateistisk inställning som också ivrar för ett förenklat utträde. Det är kanske naturligt, och det står ju enligt vår nuvarande religionsfrihetslag var och en fritt att tillhöra ett samfund eller att stå utanför varje samfund. Personligen hyser jag inte alls någon ovänkskaplig inställning utan tvärtom en respektfull inställning till svenska kyrkan.

Den motion som jag den 22 januari i år väckte om en förenkling av utträdesförfarandet, vilket regeringen sedan föreslog i en proposition, var under-tecknad av representanter för fyra fria kyrkor eller trossamfund i Sverige, nämligen Svenska missionsförbundet, Baptistsamfundet, Örebro missionsförening och Metodistkyrkan. Det är alltså inte ateister som står bakom denna önskan om en förenkling av utträdesförfarandet.

De farhågor som kyrkomötet vid något tillfälle uttalat tror jag är ogrundade. Det torde inte kunna påvisas något enda exempel på att under de gångna åren propaganda för massutträde ur svenska kyrkan förekommit. Antalet av dem som utträtt är också så oövertydligt, att det i sig självt synes utgöra ett bevis för att inga ovidkommande intressen medverkat till utträdet.

Justitieministern framhåller riktigt nog, att lagändringen inte är av principiell art utan endast gäller kravet på de former som skall uppställas för utträde. Att inställa sig på pastorsexpeditionen kan innebära svårigheter av både psykologisk och praktisk art, och det kan väl också i vissa fall innebära ett psykiskt obehag. Sjukdom och kroppslig svaghet kan också utgöra hinder. Utträde är givetvis något som skall

Skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan

ske efter omsorgsfull personlig prövning, och för dem som eventuellt ändrar sig möter det inga svårigheter att ånyo inträda som medlem av svenska kyrkan. Det kan också tänkas, att en del hållits tillbaka av bekvämlighets-skäl och kanske kommer att göra slag i saken när utträdesförfarandet har för-enklats.

Slutligen, herr talman, skulle jag vilja säga, att en förenkling av utträdes-formen sannolikt inte kommer att med-föra någon nämnvärd ökning i fråga om utträdesfrekvensen, men den för-enklade ordningen — med skriftlig per-post insänd handling som det nu är fråga om — ligger i linje med religions-frihetens tanke, att det skall stå envar inom svenska kyrkan fritt att lämna den och formen för utträdet skall inte onödigtvis hindra vederbörande.

Jag ber att få yrka bifall till utskot-tets förslag.

Herr ZETTERBERG (s) kort genmäle:

Herr talman! Ett par små ord i herr Källstads anförande bör kanske inte stå alldeles oemotsagda.

Jag gläder mig åt den motion som han och några andra företrädare för frikyrkliga samfund framlade. Att inte vi andra, som har precis samma mening, väckte någon motion berodde helt enkelt på att vi redan tidigare i en motion hade begärt en utredning hos Kungl. Maj:t och visste att denna skulle komma. Vi fann det därför onödigt att besvara trycket med en motion även till årets riksdag, men vi har alltså samma uppfattning på denna punkt som herr Källstad och hans medmotionä-rer.

Jag håller fullt med herr Källstad om att många fler än våra vänner i de fria samfunden och eventuellt ateister kan önska ett enklare utträdesförfarande. Det kan också gälla många som vill kyrkan väl, såsom framgick av herr Nord-strandhs anförande.

Det är emellertid ett annat yttrande

av herr Källstad som bör kommenteras. Så småningom kommer vi måhända i riksdagen att få livligare resone-mang också om inträde i kyrkan. Man hör då ibland den mening som herr Källstad gav uttryck åt, nämligen att det enda riktiga från religionsfrihetens synpunkt vore att man skulle begära inträde och inte att formerna för ut-träde ordnades. Då sluppe man också detta besvär.

Jag tror att herr Källstad som har kyrkohistorisk bildning är villig med-ge, att det inte finns någon folkkyrka ute i Europa som ser saken så som han. Det skulle vara orimligt, om män-niskor som har kommit med sina barn till dopet i svenska kyrkan, som har konfirmerat sina ungdomar och som kanske själva har gift sig inför kyrklig myndighet o. s. v., skulle behöva göra en särskild inträdesanmälan till samma kyrka. Det skulle kännas mycket främmande för en stor del av svenska folket — även för sådana människor som har mycket stark övertygelse.

Här är det fråga om skilda kyrko-ideal. Herr Källstad kan ha ett annat, men detta är folkkyrkornas ideal runt världen och inte något speciellt utmär-kande för Sverige. Det finns många undantag — jag kan räkna upp en hel rad — men i Tyskland och i Skandinavien har vi detta system. Inte ens i den engel-ska kyrkan förmår man människor att begära sitt inträde, utan man uppfattar kyrkan såsom en institution som har ansvar för Englands folk och står öp-pen för alla som vill ta emot dess tjän-ster. Här är det alltså fråga om olika kyrkoupfattningar. Att begära att sven-ska kyrkan skulle lämna sitt eget kyrko-ideal, som framför allt Gottfrid och Ei-nar Billing har gett uttryck åt, vore ändå för mycket begärt.

Herr KÄLLSTAD (fp) kort genmäle:

Herr talman! Eftersom herr Zetter-berg har tagit upp frågan om inträde i och utträde ur en kyrka och därvid

Skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan

åberopat att det inte finns någon folkkyrka ute i Europa eller över huvud taget runt om i världen som tillämpar systemet med inträdesanmälan, vill jag påpeka att folkkyrkornas antal i världen är krympande. Snart har bara Skandinavien folkkyrkor av den svenska typen. Inte ens England, som herr Zetterberg hänvisar till, har en kyrka med ett sådant medlemskapsbegrepp som svenska kyrkan. Där är dopet och konfirmationen bestämmande. Ett religiöst ställningstagande är alltså avgörande för medlemskapet i denna kyrka. Den är inte en folkkyrka på samma sätt som den svenska.

Det är uppenbart att det föreligger principiell skillnad mellan den Billingska folkkyrkoupfattningen och den kyrkosyn som jag representerar. Den är frikyrklig och innebär att medlemskapet är knutet till ett personligt ställningstagande. Den folkkyrkliga synen på medlemsbegreppet anser jag oriktig. Den stämmer inte överens med min tolkning av den Heliga skrift i detta avseende.

Herr **ZETTERBERG** (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag måste rätta herr Källstad en gång till. Det var inte jag som tog upp detta resonemang, utan det var herr Källstad själv. Jag skall erinra om att mitt kyrkobegrepp inte är fullt så gammaldags som herr Källstad kanske tror. Jag räknar med att de som på något sätt i handling har knutits till kyrkan — alltså genom dop och konfirmation — är dess medlemmar. Då kommer man upp till att 85 och 90 procent av svenska folket i religiös mening tillhör den svenska kyrkan. Detta återspeglas icke i dess nuvarande yttre organisation, men jag gissar att denna i framtiden kommer att anpassas bättre efter dessa religiösa realiteter. Men om 85 till 90 procent av vårt lands invånare är döpta och konfirmerade har vi en folkkyrka i Sverige, herr Källstad.

Herr **RIMMERFORS** (fp):

Herr talman! Låt mig först få instämma med herrar Zetterberg och Källstad i deras välbalanserade anföranden när det gäller den del av problemet om förhållandet mellan stat och kyrka som vi i dag behandlar. Jag är övertygad om att den föreslagna reformen utgör ett framsteg. Jag har själv tidigare motionerat i samma riktning och jag behöver väl inte på något sätt söka försvara mig mot misstankar för kyrkofientlighet. Det är helt enkelt här fråga om en förenkling i syfte att undvika onödiga komplikationer. Jag delar fru Bomans mening på en punkt, nämligen att det säkert inte blir många fler utträden än tidigare. Skillnaden är bara den, att de som söker utträde ur kyrkan kan göra det under former som inte skapar olust.

Det är väl närmast två kategorier som härvidlag kommer i fråga. Det gäller dels sådana, som tillhör annat trossamfund och som rent av finner det vara ett uttryck för större respekt mot sitt eget trossamfund att man inte samtidigt tillhör två religiösa samfund. Vidare gäller det sådana människor, som inte anser sig ha något levande andligt samband med Svenska kyrkan och som därför anser det vara en rimlig åtgärd att begära utträde. I båda dessa fall kan det kännas svårt att säga upp medlemskapet under former som kunde inbjuda till en dispyt eller uppfattas som ett tvång att motivera sitt utträde. Jag säger inte att detta har varit vanligt — det är säkerligen mycket få fall där det behövt komma till meningsutbyten. Min egen erfarenhet talar också i alldeles motsatt riktning; jag hade ett mycket vänligt och kamratligt möte med en prästman då jag begärde mitt utträde ur svenska kyrkan sedan det blivit möjligt att gå den vägen. Men somliga har hesiterat inför att på detta sätt begära sitt utträde. Detta förhållande undanröjes nu och jag tycker att det är ett framsteg. Det är enligt min mening —

Lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall

och därvidlag har jag samma uppfattning som herr Zetterberg — en tillgång både ur religionsfrihetens synpunkt och med hänsyn både till svenska kyrkan och de övriga svenska trossamfundet, att man får välja mellan muntlig och skriftlig utträdesansökan. Jag är glad över att denna delreform tydligen kan beslutas i full enighet.

Vid en tidigare behandling av denna fråga gjorde Frikyrkliga samarbetskommittén, som nu kallas Sveriges frikyrkoråd, ett uttalande som det kan vara värt att erinra om: »Det borde enligt samarbetskommitténs uppfattning vara naturligt att därvid bereda var och en som önskar utträda ur svenska kyrkan möjlighet att göra detta, utan hinder av andra restriktioner än dem som kan vara motiverade av en befogad önskan att äga tillräcklig kontroll över att utträdet icke är resultatet av ovidkommande inflytelser — t. ex. obehörig påtryckning från andra personer.»

Filadelfiaförsamlingen har också avgivit ett remissyttrande, där man säger att man inte finner det vara någon större fråga, huruvida rätten till skriftligt utträde blir lagfäst eller icke, men att den nuvarande ordningen icke är förenlig med en konsekvent genomförd religionsfrihet.

Herr talman! Jag yrkar bifall till den föreslagna lagändringen och jag gör det i tacksamhet över att man även från kyrklig sida så klart betygat riktigheten av detta förslag.

Överläggningen var härmed slutad.

Herr förste vice talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till motionen II: 917; och biföll kammaren utskottets hemställan.

§ 10

Lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall

Föredrogs första lagutskottets utlåtande nr 34, i anledning av dels Kungl.

2* — *Andra kammarens protokoll 1963, Nr 25*

Maj:ts proposition med förslag till lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall, dels ock i ämnet väckta motioner.

Genom en den 5 april 1963 dagtecknad, till lagutskottet hänvisad proposition, nr 149, vilken behandlats av första lagutskottet, hade Kungl. Maj:t under åberopande av propositionen bilagda, i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga ett vid propositionen fogat förslag till lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall.

Beträffande propositionens huvudsakliga innehåll anfördes i propositionen följande.

I propositionen framlägges förslag till lagstiftning om upplåtande av kyrka för annat ändamål än gudstjänst och därmed jämförlig förrättning. Sådan upplåtelse får ske under villkor att den till kyrkan knutna verksamheten inte hindras eller försvåras. Ej heller får upplåtelsen strida mot kyrkorummets helgd eller svenska kyrkans ordning. Vidare måste kunna förutsättas, att kyrkorummet och dess inventarier kommer att behandlas med aktsamhet och pietet.

Kyrkorådet skall besluta om upplåtelse av kyrka för de ändamål, som regleras genom lagen. Den i församlingsstyrelselagen upptagna möjligheten att delegera beslutanderätten har i lagförslaget preciserats på så sätt, att kyrkorådet kan uppdraga åt antingen kyrkoherden ensam eller avdelning av rådet, i vilken kyrkoherden ingår, att på rådets vägnar fatta beslut om upplåtande av kyrkorummet.

Kyrkorådets beslut skall kunna överklagas till domkapitlet. Har beslut fattats i strid mot kyrkoherdens mening, kan han anföra besvär. Domkapitlets beslut får inte överklagas.

I samband med propositionen hade utskottet behandlat tre i anledning av densamma väckta motioner, nämligen dels likalydande motionerna I: 758 av fröken *Andersson* och herr *Torsten Andersson* samt II: 918 av herr *Hedin m. fl.*,

Lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall

dels motionen II: 908 av herr *Alemyr* och fru *Svensson*.

I likalydande motionerna I: 758 och II: 918 yrkades avslag å propositionen.

Utskottet hemställde, att riksdagen måtte, med avslag å likalydande motionerna I: 758 och II: 918 samt motionen II: 908, bifalla förevarande proposition, nr 149.

Reservation hade avgivits av herr *Arvidson* och fru *Boman*, vilka ansett, att utskottet bort hemställa, att riksdagen, med bifall till likalydande motionerna I: 758 och II: 918, måtte avslå förevarande proposition, nr 149, samt den i anledning därav väckta motionen, nr II: 908.

Utskottets hemställan föredrogs; och anförde därvid:

Fru **BOMAN** (h):

Herr talman! Till detta ärende har jag knutit en motiverad reservation, där jag har anslutit mig till motionärerna som har yrkat avslag på propositionen.

När jag såg att detta och det föregående ärendet följdes åt, sade jag mig att jag skulle bli ganska förvånad om inte samma personer, som varit mycket angelägna om att understryka vikten av ett enigt beslut i den förra frågan, skulle vilja ha ett enigt beslut även i det ärende vi nu behandlar. Men i det förra fallet var det ju fråga om att vidga möjligheterna att komma loss från kyrkan, medan det i detta fall gäller att hålla dörrarna så vidöppna som möjligt, så att man kan komma in i kyrkan, låt vara i annan bemärkelse än i det förra fallet.

Anledningen till min reservation är att jag delar den tveksamhet som uppkommit inte minst vid förarbetena till propositionen. Jag vill gärna till herr statsrådet säga, att jag hyser den största aktning och respekt för det arbete som ligger bakom propositionen. Ett grundligt studium av denna har också givit mig en bestämd känsla av att statsrådet vill värna om kyrkans intressen och

den uppgift som är kyrkans. Samtidigt förstår jag mycket väl att herr statsrådet är trängd från håll, där man ser på kyrkan med andra ögon och vill tillmätta henne en annan betydelse än hon egentligen har.

Jämfört med den ursprungliga skrivningen — den har ju omarbetats efter lagrådets hörande — har lagtexten blivit något mer preciserad. Men jag tror ändå att det kommer att bli komplikationer och svårigheter när man i praktiken skall ta ställning till den fråga det här gäller, nämligen upplåtelse av våra kyrkor för annat än rena gudstjänständamål.

Samtliga domkapitel utom domkapitlet i Lund, majoriteten av kammarkollegiet, diakonistyrelsen, Svenska prästförbundet och Svenska pastoratens riksförbund har alla avstyrkt propositionen. En klart positiv inställning till den föreslagna lagstiftningen redovisar domkapitlet i Lund, kammarkollegiets minoritet och samtliga andra icke-kyrkliga remissinstanser såsom vissa länsstyrelser. Precis som i det föregående ärendet är det på de håll, där man egentligen inte är engagerad i kyrkan, som man tillstyrker, medan de instanser som har samband med kyrkan och som har en annan syn på frågan, vill på det bestämdaste avstyrka. Liksom beträffande det förra ärendet skulle jag inte vara så tveksam, om inte vår kyrka under årens lopp hade blivit trängd. Man vill inte längre vara inlemmad i kyrkan som församlingsmedlem. Men kyrkan måste användas, och därför måste vi ha en annan lagstiftning, som gör det något lättare att använda kyrkan som lokal.

Mycket har hänt under senare år, och det har gått snabbt. Den tid har förändrats, då man kunde tala om »Sveriges majestät och Guds kyrka, som härutinnan vilar». Vi har snart en regelrätt skilsmässa mellan Sveriges majestät och Sveriges kyrka i vad avser behovet av kyrkan, dess helighållande och äktningen för vad kyrkan egentligen företräder.

Lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall

Jag räknar med att det, om vi biträder detta lagförslag, blir svårt att skapa tillräckliga garantier för att inte missbruk sker vid upplåtandet. Det tarvas stor finkänslighet och noggrann prövning av varje särskilt fall, och ändå tror jag att det skall bli svårt att skapa garantier för att man inte i efterhand skall behöva säga sig, att det kanske inte var välbetänkt att upplåta kyrkan. Man kan ge prejudikat för någonting som inte är önskvärt. När man har givit sitt medgivande till upplåtelse av kyrkan för ett speciellt ändamål, kan någon annan därefter komma, som man inte gärna vill ge medgivande. Men det kan hända att dessa ändamål ligger varandra ganska nära, och så uppstår en svår situation.

Såsom lagen är utformad tror jag alltså att det kommer att bli svårt att dra gränsen på ett riktigt sätt. Jag har sagt att jag respekterar herr statsrådets strävan att försöka komma till rätta med problemet. Men så entydig och klar är inte lagen, att man kan undvika svårigheter med gränsdragningen när man skall ta ställning till upplåtande av kyrkan för olika ändamål.

Vi har en annan fråga av rent praktisk karaktär. Enligt detta lagstiftningsförslag överflyttas beslutanderätten från församlingsföreståndaren, kyrkoherden, till kyrkorådet. Visserligen skall kyrkoherden adjungeras med kyrkorådet, och kyrkoherden skall ha rätt att överklaga de beslut som fattas. Men kyrkorådet sammanträder inte så ofta, och jag föreställer mig att då det blir aktuellt med upplåtande av kyrkan kommer det att krävas ganska snabb behandling. Av praktiska skäl hade det därför varit bättre att besluta, att kyrkoherden skulle ha rätt att ta ställning. Det har nog förekommit tillfällen då någon prästman ensidigt har handlagt ett ärende på ett sätt som man har kunnat reagera mot. Men i de fallen har ju beslutet kunnat överklagas. Man vågar nog påstå, att de flesta församlingsföreståndare

inte skulle vilja gå emot de intentioner, som uttryckts av församlingen eller kyrkorådet. Jag tror därför att ingen olägenhet skulle vara förknippad med att vi i fortsättningen tillämpar den praxis som hittills varit gällande.

Vad som särskilt gör att jag är ytterligt skeptisk mot förslaget är att kyrkoråd och kyrkofullmäktige i dag är rätt politiskt infiltrerade. Det är en helt naturlig sak. Vi väljer alla dessa församlingar ur politiska synpunkter, och dessa sammanfaller inte alltid med kyrkans syn. Det finns många människor i dag som inte vill lämna kyrkan därför att de önskar bestämma i kyrkan. Jag har på mycket nära håll hört sägas, att »vi är här för att hålla en hand över vad som sker, så att man inte på kyrkligt håll får fullfölja sina intentioner». Man kan ur en allt annat än kyrklig synvinkel önska påverka kyrkans arbete, och det kan bli svåra komplikationer. Jag vill ingalunda generalisera — det finns många goda folkvalda förtroendemän på detta område, som säkert skall veta sin plikt och sin uppgift och även fullfölja den. Men vi har här en risk.

Herr talman! Med det sagda ber jag att få yrka bifall till den vid utskottsutlåtet fogade reservationen.

Herr ZETTERBERG (s):

Herr talman! Jag tror nog att kammarens ledamöter håller mig räkning för att jag här inte gör något försök att rekapitulera hela detta ärende, som ju har en lång och intressant förhistoria, utan i stället tar upp några speciella synpunkter på frågan. Jag tänker då disponera mitt anförande så, att jag först anlägger några praktiska och sedan några principiella synpunkter.

Den första fråga som uppstår sig är, om förhållandena på detta område verkligen behöver regleras. Det tycker jag är en befogad fråga, bl. a. därför att de fall då kyrkan önskas upplåten för icke religiösa ändamål är ganska

Lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall

sällsynta. Men någon gång kan t. ex. en idrottsförening anhålla att få begagna kyrkan för en högtidlighet. I regel sjunger man då en psalm, men man har kanske inte något prästerligt bistånd vid högtiden. Vanligare är dock att man vill disponera kyrkan för att ge en konsert, och då brukar programmet uppgöras så, att det inte verkar stötande med hänsyn till kyrkorummets normala användning.

Det är alltså bara i ganska få fall som det här kan uppstå diskussion. Då tycker jag vi skall uppmärksamma, att varken propositionen eller utskottsutlåtandet innehåller några anvisningar om hur man skall gå till väga. Det uppställs där inga krav på ändrad praxis, och man ger inga fingervisningar i det fallet. Man överlåter till församlingsorganen att själva besluta härom i den kloka tanken, att förhållandena på detta område skiftar så starkt från fall till fall, att de inte låter sig regleras.

Sanningen är emellertid att vi har haft några elakartade konflikter, som genom uppmärksam bevakning i pressen har nått allmänheten. Detta har gjort att många människor bibringats intrycket, att sådana kontroverser uppstår då och då och att förhållandena därför bör regleras. Jag har själv några gånger råkat ut för diskutabla fall, och det har därför förefallit mig bäst att få förhållandena reglerade. Jag vet inte om detta innefattades i vad fru Boman här sade om att den undersökning som gjorts har klarlagt, att allting inte är fullt klarlagt på detta område.

Det finns med nuvarande ordning ingenting som hindrar att ganska svårartade konflikter kan uppstå mellan kyrkoherden och kyrkorådet. Kyrkofullmäktige och kyrkorådet äger bestämma om den icke prästerliga personalen i kyrkan och om uppvärmning av kyrkan och dylika ting. Om det vill sig illa, kan det uppstå konflikt mellan kyrkorådet och kyrkoherden — om denne har ensam rätt att upplåta kyrkan

— och då skulle man kunna hindra varandra från att fungera. Är inte detta tillräckligt skäl för att införa en enkel regel och att med ett par rader komplettera de bestämmelser som nu gäller? Jag besvarar den frågan jakande.

Men om man nu tycker att ordet reglering har en obehaglig bismak, kan man då inte ordna så att kyrkoherden får bestämma? Det är emellertid vissa praktiska omständigheter, som gör att jag anser att kyrkorådet skall ha ansvaret. Först och främst svarar kyrkorådet för kontinuiteten i församlingen. Även om en och annan ledamot av kyrkorådet då och då bytes ut, finns det ändå inom rådet en mycket stor samlad erfarenhet om församlingens förhållanden, under det att kyrkoherden inte alltid har varit i församlingens tjänst så länge; han kan vara relativt nytillträdd. Därför kan han ha nytta av att kyrkorådet som sådant har ansvaret.

För det andra vill jag fästa uppmärksamheten på att kyrkorådet enligt propositionen och utskottsutlåtandet har rätt att delegera sina befogenheter i detta fall till kyrkovårdar och kyrkoherden eller till kyrkoherden ensam. Jag vill i sammanhanget säga till fru Boman, som här räknade upp svaren från remissinstanserna, att Stockholms stads domkapitel som jag tillhör, visserligen formellt räknats till de avstyrkande, men det förslag vi lade fram var att dessa kyrkliga angelägenheter skall handhas av kyrkovårdarna och kyrkoherden — d. v. s. med lekmanmajoritet, om man så vill. Därmed anser vi att vi har träffat ungefär den verklighet som nu föreligger.

Med en sådan delegationsrätt kan församlingen i varje särskilt fall ordna dessa frågor som man finner lämpligt. Däremot har utskottet avstyrkt förslaget i en motion, att kyrkoherden inte skall få kyrkorådets medgivande att bestämma om dessa frågor. Vi har menat, att om kyrkoherden skulle använ-

Lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall

da sig av denna rätt på ett olämpligt sätt, så kan rådet frånta honom rätten att sköta dessa ärenden i fortsättningen.

Jag tycker också att man här skall tänka på att praxis mer och mer går i den riktningen, att kyrkorådet tar hand om alla kinkiga ärenden som blir aktuella, och då kommer ju den väg vi förordar att sammanfalla med vad som redan sker på många håll. Det finns sådana, som inte har varit benägna att tillämpa denna förståndiga ordning, men som nu, i kraft av lagen, kommer att göra det.

Jag skulle också med ett par ord vilja beröra sakens principiella sida. Somliga anser att en sekularisering sker, när en sådan här fråga skall avgöras av kyrkorådet. Man ser i en överflyttning av befogenheter blott risker. Fru Boman frammanade till och med politiska krafter, och de är ju särskilt elakartade. Från att förut ha varit en kyrklig angelägenhet under prästerlig ledning, hade beslutanderätten övergått till att handhas av politiska representanter.

Om detta vore ett riktigt sätt att se utvecklingen, går ju sekulariseringen fram med stormsteg. När exempelvis prästens självskrivna medverkan på olika områden, i barnavårdsnämnder och skolstyrelser, har försvunnit, uppfattar jag det inte som en sekulariseringsåtgärd, utan enligt luthersk syn är det faktiskt så, att även andra än prästen kan företräda det goda i Sverige, d. v. s. även kyrkan. Det är en enligt min uppfattning barock uppfattning som ibland framföres, när man anar olyckor i och med att lekmän skall sättas in i kyrkliga uppgifter. Att det här finns föreställningar som inte är klart redovisade förefaller mig alldeles uppenbart.

Det idéhistoriska sammanhanget är ganska intressant. Vi ärvde, från vår medeltidskyrka och in i den lutherska kyrkan, drag av hierarkiskt tänkande, enligt vilket kyrkan företrädes av prästen och biskopen men inte så säkert av lekmannen. En sådan uppfattning har

inget stöd i evangelium. Där finner vi ingen uppdelning mellan präster och lekmän, och denna syn håller alltmer på att överlämnas till det förflutna. Man lägger märke till hur i de olika kyrkorna ute i världen, t. o. m. i den romerska kyrkan, en omfattande rörelse är på väg för att ge lekmännen plats och ansvar i de kyrkliga angelägenheterna. Det innebär att lekmännen inte skall uppfattas som objekt utan som subjekt för kyrkans verksamhet.

Sist vi här i riksdagen hade en debatt kring dessa frågor var när vi debatterade ordförandeskapet i kyrkorådet. Det ansågs kunna innebära en olycka, om en lekman kunde tänkas bli ordförande, samt att han var mindre lämplig att leda dess förhandlingar. Med en sådan inställning har man all anledning att se dystert på framtiden.

Jag är emellertid av helt motsatt uppfattning. Utvecklingen av vår kyrka måste leda till ett ökande lekmannaansvar, och det får då också ta sig konkreta uttryck.

På vissa områden går det sakta framåt i vårt samhälle. Trots detta har vi efter kriget fått lekmannamajoritet i vårt kyrkomöte. Förhållandet mellan lekmän och icke lekmän var tidigare fifty-fifty och nu är det femtiosju mot fyrtiotre till lekmännens favör. Det finns inom kyrkorådet fri möjlighet att utse en lekman till ordförande och prästens självskrivnenhet därvidlag är alltså borta. Det innebär ett stort framsteg. Vi bör fortsätta på samma sätt inom fler områden.

I alla livskraftiga kyrkor ute i världen — och nu hänvisar jag, liksom herr Källstad så frimodigt gjorde nyss till vad som händer runt om i världen — rycker lekmännen fram och tar ansvar i kyrkliga angelägenheter. Därigenom får också prästen, kyrkoherden och andra som är knutna till kyrkan, sin rätta uppgift, inte i kompetensstrid men i samarbete.

I vårt land finns det väl inte skuggan

Lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall

av en anledning att vara orolig för att våra kyrkorådsledamöter inte skulle ha begrepp om kyrkorummets helgd, så att uteslutande den prästvigde ledamoten i kyrkorådet vet vad det handlar om. Även om många församlingar utser ledamöter på politiska grunder, är det väl samtidigt så — och det har jag alltid haft en uppfattning om och kan säga det utan att vara ironisk — att inom högerpartiet har man i de församlingar jag känner till försökt sätta in dem av sina medlemmar i kyrkofullmäktige och kyrkorådet som har varit kyrkligt intresserade. Den tendensen är mycket vanlig. Eftersom var tredje vuxen människa i Sverige är politiskt organiserad, har vi, i den mån partierna följer den linjen, ett utomordentligt stort urval till våra kyrkofullmäktige och våra kyrkoråd. Det räcker säkerligen till för att i alla fall finna personer, som är intresserade för uppgiften. Jag ser alltså för min del inte med den ringaste oro på den möjlighet som här beredes kyrkorådet att agera, att ta vara på sin kyrka, att bevaka dess inventarier och tänka på till vad kyrkorummet rimligtvis skall upplåtas. Jag skall avslöja ytterligare en liten hemlighet, som jag har fått blicka in i: När man upplåter kyrkan till ett icke religiöst ändamål, en hembygdsförening eller något liknande, har denna plats en så mäktig verkan på dem som är där, att även om de får fritt utforma sitt program blir detta ofta utomordentligt värdigt, ej sällan kristligt. Helt enkelt: kyrkorummets verkan på svensken, vilken påstås vara så sekulariserad, utgör kanske den bästa kontrollen över att icke något ovärdigt inträffar.

Fru BOMAN (h) kort genmäle:

Herr talman! Jag måste med ett par ord bemöta herr Zetterberg. Han argumenterar som om jag skulle ha uttalat mig mot allt vad lekmän heter, medan jag tvärtom sade att jag inte alls ville

generalisera. Jag underströk betydelsen av att de lekmän som känner sitt ansvar också verkar inom Sveriges kyrka, men jag vände mig mot dem som inte känner sitt ansvar. Och det finns sådana, herr Zetterberg.

Det var inte högerpartiets representanter jag hade i blickfältet utan det var andra partiers. Jag skall inte namnge några, men jag har varit med om att man på kyrkorådssammanträden slagit näven i bordet och sagt: »Vad är vi här för om inte för att bestämma? Prästen skall inte bestämma — vi är valda till ledamöter av kyrkorådet för att bestämma.» Och därvidlag har man varit van att bestämma i en helt annan riktning än prästen.

Herr Zetterberg var inte orolig för framtiden och för sekulariseringen. Jag kom, när herr Zetterberg talade, att tänka på ordstävets att man ser inte skogen för bara träd. Jag beklagar den utveckling som skett och jag anklagar mig själv ibland. Vi reagerar inte när vi skulle göra det, därför kommer det ändå an på alla dem som har en tro att sekulariseringen fortskridit.

Herr HEDIN (h):

Herr talman! Jag vill först instämma i de ord Märta Boman riktade till statsrådet för handläggningen av denna fråga.

Frågan om upplåtandet av kyrkorummet är av utomordentligt ömtålig natur. En kyrka är ändå inte en vanlig samlingshall, utan den är invigd för gudstjänst och för övriga kulthandlingar. Det är en helig plats — det är en mötesplats för kyrkofolket och kyrkans Herre. Det finns därför, som kyrkolagsutskottet vid 1957 års kyrkomöte framhöll, all anledning att skapa garanti för en kyrklig bedömning av frågan, när kyrkan skall upplåtas.

Jag har mycket svårt att förstå att det finns några bärande motiv för att vidtaga den ändring som nu föreslås. Pastors rätt att under ämbetsmannaansvar hand-

Lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall

lägga denna fråga har mycket gammal hävd — den kan spåras till de medeltida lagarna, till landskapslagarnas kyrkobalkar. Efter hand har en viss praxis utbildats, som innebär att t. ex. nationella högtider och konserter av seriös natur betraktas som evenemang för vilka kyrkorummet kan upplåtas.

Vad kommer nu det föreliggande förslaget att innebära? Jo, dels skapar man ett nytt gränsdragningsproblem, avseende de angelägenheter som kan betraktas såsom rent kyrkliga — där ju pastor fortfarande skall ha rätt att ensam bestämna — och dem som inte är av kyrklig natur, dels och framför allt lämnar man fältet öppet när det gäller vilka profana ändamål kyrkan kan upplåtast för.

Jag är övertygad om att man inom de vidaste kretsar av vårt folk har förståelse och respekt för kyrkans helgd, och naturligtvis har man det i synnerhet i kyrkoråden. Men det uppkommer naturligtvis gång efter annan gränsfall, där det säkerligen är betydligt svårare för kyrkorådet att säga nej än det är för kyrkoherden, och så fattar man ett beslut som blir normerande. Risken är att gränsen alltmer förskjuts i en riktning som kan vara stötande för många av kyrkans trogna, för det egentliga kyrkofolket.

Motiven för en ändring kan väl rimligen vara att man anser att dessa frågor inte handlagts på ett omdömesgillt sätt hittills eller också att man verkligen vill få större möjligheter att utnyttja kyrkorummet, trots att det numera finns så många samlingslokaler för ändamål av annat slag. Jag har personligen inte träffat på något fall, där pastor bedömt frågan på ett olämpligt sätt. Jag tvivlar inte på att det finns och kommer att finnas sådana fall, men de kan ju klaras genom att man besvärar sig över beslutet. Jag vet inte vilka fall herr Zetterberg tänker på, men jag känner som sagt inte till några fall, där en olämplig bedömning gjorts när det gällt

upplåtande av kyrkorummet för profant ändamål.

Härtill kommer den praktiska synpunkten, som redan berörts, att tiden för att lämna besked kan vara ganska knapp och att det då är svårt att samla kyrkorådet. Detta har utskottsmajoriteten också uppmärksammat och menar att beslutanderätten kan delegeras till kyrkoherden. Men varför skall då denna ändring behöva genomföras? Man kan också påpeka, att om det blir regel att man delegerar beslutanderätten till kyrkoherden, så är det ju inte befrämjande för ett gott samarbete mellan präst och kyrkoråd att man i vissa fall inte har detta förtroende för kyrkoherden eller så att säga drar in det förtroende för prästen som man tidigare har givit honom. Då är det väl bättre att man i de ytterst enstaka fall, som en präst kan handlägga dessa frågor på ett mindre omdömesgillt sätt, reglerar saken genom besvärsinstitutet.

Detta är, herr talman, en fråga av mycket stor vikt för Sveriges kyrkfolk, både lekmän och präster. En praktiskt taget enhällig kyrklig opinion har också vid remissbehandlingen av departementspromemorian gått emot förslaget. När jag yrkar bifall till reservationen av herr Arvidson och fru Boman motsvarar detta inte bara min personliga uppfattning utan, såvitt jag kan förstå, uppfattningen hos en överväldigande majoritet av Sveriges kyrkfolk som kraftigt reagerar mot varje risk för att kyrkorummet profaneras.

Herr talman! Jag yrkar alltså bifall till den reservation som fogats till utskottsutlåtandet.

I detta anförande instämde herr *Staväng* (h).

Herr SVENUNGSSON (h):

Herr talman! Jag har under de år jag varit med i det här huset många gånger varit imponerad över hur ärenden blir beredda i ett demokratiskt samhälle. Innan en reform skall genomföras blir

Lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall

förslaget i de flesta fall ordentligt remissbehandlat och remissvaren får — enligt spelreglerna i ett demokratiskt samhälle — påverka lagförslagets definitiva utformning. Men en och annan gång känner man sig förbryllad då man finner att ett lagförslag kritiserats sönder och avstyrkts över så gott som hela linjen men ändå läggs fram. Vi står inför ett sådant fall i dag.

Jag har, herr talman, närmast begärt ordet för att poängtera att kyrkomötet, samhällets grundlagsenliga organ för samverkan mellan kyrka och stat, tog ställning till den här frågan 1957 och avvisade bestämt förslaget om kyrkas upplåtande för profana ändamål. Kyrkolagsutskottet erinrade om kyrkorummets särskilda karaktär som gudstjänstrum och pekade på »den rättsliga ställning av särskild stiftelse som församlingskyrkan av ålder äger».

Det här är inte bara en praktisk angelägenhet utan den har stor principiell betydelse. Jag undrar om inte den fråga vi behandlar här i kammaren i dag hör till det komplex av problem som utredningen kyrka—stat borde få tränga in i.

Jag återkommer till kyrkomötets ställningstagande 1957. Nu skall vi ha nytt kyrkomöte i höst. Det skulle ha varit trevligast om frågan inte forcerats fram. 1963 års kyrkomöte kunde ju ha fått fördjupa sig i ärendet än en gång och sedan kunde ärendet, om kyrkomötet eventuellt sagt ja, lagts fram för nästa års riksdag. Kyrkomötet gjorde 1957 följande uttalande: »Principerna för upplåtande av kyrkorummet till annat än kyrkligt ändamål måste bestämmas exklusivt med hänsyn till den helgd, som tillkommer kyrkorummet såsom in-vigt för svenska kyrkans gudstjänstfirande».

Ett demokratiskt samhälles prydna-d är den hänsyn som visas människor med skilda åsikter. Varför inte också i detta sammanhang frammana religionsfrihetslagen som så ofta åberopas här i kammaren? Nu är det så att Sveriges

trogna kyrkofolk — det går tre gånger så många i högmässan som på fotbolls-matcherna — är rädda om sin kyrka, som för dem är ett heligt rum, och med sorg ser att den upplåtes till sådant som den icke är till för.

Jag yrkar bifall till reservationen.

Herr ZETTERBERG (s):

Herr talman! Det kan ibland vara behövt att reagera mot felaktig tolkning även om den är uppenbart orimlig. Jag vill understryka att majoriteten i första lagutskottet inte saknar respekt för kyrkorummet och för det ändamål var-till det är avsett. Jag vill göra det efter-som reservanternas talesmän så mycket uppehåller sig vid frågan om kyrkorum-mets helgd.

Jag vill också beröra, utan att så mycket bemöta, vad herr Svenungsson sade om att vissa av våra kyrkor — det gäller ett begränsat antal från mit-ten av 1800-talet eller äldre — har stif-telses karaktär. Detta är klarlagt bl. a. genom högsta domstolens utslag. Men man får i detta sammanhang inte glömma att stiftelsens styrelse är kyrkorå-det och att värden av byggnaderna, uppvärmning av kyrkolokalerna och dylikt handhas av församlingen och vanligtvis bestrides med utdebiterade medel. Det är alltså här fråga om en mera komplex företeelse än vad som framgår av vad herr Svenungsson nyss sade.

Sedan tycker jag nog att vi får bolla måttligt med begreppet svenska kyrko-folket. Våra religionsstatistiker och so-ciologer har visat att endast en fjärde-del av dem vi kallar svenska kyrkofol-ket går i kyrkan varje söndag. Den största delen av kyrkofolket i Sverige utgörs av sådana som går i kyrkan re-lativt sällan men ändå uppenbarligen har ett starkt intresse för den och som kanske följer gudstjänster i radio eller på annat sätt. Det är alltså svårt att dra upp gränser kring kyrkofolket och göra sig till dess talesmän.

Lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall

Däremot är jag bedrövad över att domkapitlet och kyrkomötet så ofta är konservativa. Men om herr Svenungsson, som jag hoppas, kommer till höstens kyrkomöte och om han där skulle väcka förslag om återgång på någon punkt där motståndet tidigare varit hårt t. ex. att kräva upprivande av beslutet om ordförandeskap i kyrkoråd — då skulle det säkert avvisas av kyrkomötet. Ty en reform som har beslutats en gång vill man inte ändra! Men däremot är man i allmänhet motvillig när det gäller nya reformer; vi har att i kyrkan bära bördan av vår konservatism.

Jag yrkar bifall till utskottets hemställan.

Herr statsrådet **AF GEIJERSTAM:**

Herr talman! Efter herr Zetterbergs anföranden nu och tidigare har jag inte så mycket att tillägga.

Enligt min mening har denna sak fått litet för stora proportioner. Det enda som föreslås är att kyrkorådet i stället för kyrkoherden skall få besluta om de upplåtelser det här gäller. Grunderna för upplåtelse är avsedda att vara desamma som de för närvarande tillämpade. Man har här endast försökt precisera dem i lagtext, och det bör väl vara av stort värde. Inte heller de remissinstanser, som varit kritiska mot lagförslaget sådant det lades fram i en departementspromemoria, har i allmänhet haft några invändningar mot dessa principer.

Till detta kommer att kyrkorådet av praktiska skäl i regel torde komma att delegera dylika frågor till kyrkoherden eller till kyrkoherden och kyrkvårdarna, och då har jag svårt att förstå att den nya lagen skulle vara någonting för kyrkan så genomgripande och så farligt som man velat göra gällande.

Liksom herr Zetterberg och utskottet är jag övertygad om att kyrkorådet kommer att handlägga dessa frågor med stark känsla för kyrkorummets helgd. Vi har också i propositionen starkt un-

derstrukit att kyrkorummet inte är att jämföra med andra samlingslokaler. Jag delar helt uppfattningen att kyrkorna är uppförda som gudstjänstlokaler för sina församlingar i svenska kyrkan, att de är invigda för detta ändamål och alltså i första hand avsedda för gudstjänster och därmed jämförliga förrättningar inom den svenska kyrkan. Därom torde det inte råda några meningsskiljaktigheter. Men det hindrar naturligtvis inte att våra kyrkor, då de inte används eller behöver användas för detta ändamål, kan tillfälligt få disponeras för annan verksamhet. Jag tror att garantierna för att våra kyrkor inte profaneras av olämpliga upplåtelser är fullt tillräckliga i det av utskottet tillstyrkta lagförslaget.

Nu har reservanterna även anfört ett annat skäl för att avvisa förslaget. De talar om att det kommer att bli svåra gränsdragningsproblem när det gäller tillämpningen av denna lag. Det är klart att det alltid kan bli vissa gränsdragningsproblem vid tillämpningen av en lagstiftning. Men det vore orimligt om ett sådant förhållande skulle leda till att man helt avstode från att stifta lagar.

Det gäller här två grupper av ändamål. Den första är gudstjänster och med dem jämförliga förrättningar. När det gäller sådana upplåtelser skall kyrkoherden alltjämt besluta. När det gäller andra ändamål skall bestämmanderätten enligt förslaget övergå till kyrkorådet.

Till den första gruppen hör — det är klart utsagt i propositionen — inte bara ordinarie gudstjänster utan även därmed jämfärdade förrättningar, vare sig dessa sker enligt den svenska kyrkans ordning eller enligt annan ritual. Jag tänker då t. ex. på vigsel eller jordfästning. Fråga om upplåtelse av kyrka för frikyrklig vigsel eller frikyrklig jordfästning — om detta över huvud taget kommer att påkallas — skall prövas av pastor. Det kan vidare nämnas — då

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

det kanske varit aktuellt i något fall — att det alltså även ankommer på pastor att besluta om upplåtelse av kyrka för gudstjänster eller jämförliga förrättningar att förrättas av någon viss speciell präst utanför församlingen, t. ex. en kvinnlig präst.

Jag vill emellertid understryka vad jag sagt i propositionen om att det förutsättes att de upplåtelser som ligger kvar hos kyrkoherden kommer att handläggas i en sant ekumenisk anda.

Till den andra gruppen hör förrättningar av annan karaktär, t. ex. vigsel eller jordfästning utan religiöst inslag, d. v. s. vigsel enligt den borgerliga vigselritualen eller jordfästning enligt den ritual för borgerlig begravning som nyligen publicerats. Om det mot förmodan skulle av någon ifrågasättas att få disponera kyrkan för sådant ändamål ankommer beslutanderätten sålunda på kyrkorådet, som härvid när det gäller jordfästning har att handla enligt jordfästningslagen och i övrigt efter den lagstiftning varom nu förslag framlagts.

Enligt min mening är de två grupper det här gäller tillräckligt tydligt avgränsade för att tillämpningen skall kunna klaras, och jag tror därför inte heller att det på denna punkt finns skäl till annat än att följa utskottets förslag.

Härmed var överläggningen slutad.

Herr förste vice talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till reservationen; och fann herr förste vice talmannen den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Fru Boman begärde emellertid votering, i anledning varav efter given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes:

Den, som vill, att kammaren bifaller första lagutskottets hemställan i utskottets utlåtande nr 34, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit reservationen av herr Arvidson och fru Boman.

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser och voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, verkställdes omröstning genom upprensning. Herr förste vice talmannen tillkännagav, att han funne flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Fru Boman begärde emellertid rösträkning, varför votering medelst omröstningsapparat verkställdes. Därvid avgavs 166 ja och 36 nej, varjämte 7 av kammarens ledamöter förklarade sig avstå från att rösta.

Kammaren hade alltså bifallit utskottets hemställan.

§ 11

Föredrogs första lagutskottets utlåtande nr 35, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning angående ändring i förordningen den 10 juni 1949 (nr 341) om explosiva varor, dels ock i ämnet väckt motion.

Utskottets hemställan bifölls.

§ 12

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

Föredrogs jordbruksutskottets utlåtande nr 15, i anledning av Kungl. Maj:ts framställningar angående statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m. jämte i ämnet väckta motioner.

I årets statsverksproposition hade Kungl. Maj:t under nionde huvudtiteln föreslagit riksdagen att för budgetåret 1963/64 dels (p. 15) till Bidrag till jordbrukets rationalisering, m. m. anvisa ett reservationsanslag av 13 000 000 kr., dels (p. 16) till Bidrag till trädgårdsnäringens rationalisering anvisa ett reserva-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

tionsanslag av 400 000 kr., *dels* (p. 17) till Täckande av förluster på grund av statlig kreditgaranti anvisa ett förslagsanslag av 500 000 kr. ävensom medge, såväl att den årliga räntan å den stående delen av lån från egnahemslånefonden, som beviljats efter ingången av år 1920 men före den 1 juli 1940, finge för år 1964 nedsättas till 3,6 procent, som ock att i avseende å köpeskilling för sådan jordbrukslägenhet eller byggnad å åbolägenhet som år 1920 eller senare år försålts från kronoegendom, räntan finge, i den mån köpeskillingen förräntades enligt enahanda grunder, som gällt eller gäller för den stående delen av före den 1 juli 1940 beviljat egnahemslån för jordbrukslägenhet, under år 1964 utgå efter 3,6 procent, *dels ock* (p. 73) till Åtgärder för att förebygga skörde-skador anvisa ett reservationsanslag av 250 000 kr.

Kungl. Maj:t hade i statsverkspropositionen vidare föreslagit riksdagen att (p. 171) till Jordfonden för budgetåret 1963/64 anvisa ett investeringsanslag av 6 000 000 kr.

Sedermera hade Kungl. Maj:t i en till riksdagen den 29 mars 1963 avlåten, till jordbruksutskottet hänskjuten proposition, nr 125, under åberopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över jordbruksärenden för samma dag, föreslagit riksdagen att *dels* godkänna framlagt förslag rörande det statliga stödet till förvärv, drift och rationaliseringsåtgärder i fråga om jordbruksföretag, *dels* godkänna vad i propositionen förordats rörande statligt stöd till förvärv och drift av trädgårdsföretag, *dels* medge att under budgetåret 1962/63 ytterligare statlig kreditgaranti finge beviljas för lån avseende yttre rationalisering intill ett belopp av 6 000 000 kr., för lån till inre rationalisering intill ett belopp av 2 000 000 kr. och för jordbruksegnahemslån intill ett belopp av 4 000 000 kr., med rätt för Kungl. Maj:t att, om förhållandena skulle ge anledning därtill, medge jämkning i angivna fördel-

ning, *dels* medge, att under budgetåret 1963/64 statlig kreditgaranti finge beviljas för lån avseende yttre rationalisering intill ett belopp av 33 000 000 kr., för lån till inre rationalisering intill ett belopp av 15 000 000 kr., för jordförvärvslån intill ett belopp av 24 000 000 kr., och för driftslån intill ett belopp av 11 000 000 kr. med rätt för Kungl. Maj:t att, om förhållandena skulle ge anledning därtill, medge jämkning i angivna fördelning, *dels* medge, att under budgetåret 1963/64 statlig kreditgaranti finge beviljas för lån avseende uppförande av lagerhus m. m. för jordbruksändamål intill ett belopp av 4 000 000 kr., *dels* medge, att under budgetåret 1963/64 statlig kreditgaranti finge beviljas för lån avseende trädgårdsnärings rationalisering m. m. intill ett belopp av 6 000 000 kr., *dels* å riksstatens nionde huvudtitel till Bidrag till jordbrukets rationalisering m. m. för budgetåret 1963/64 anvisa ett reservationsanslag av 18 500 000 kr. samt *dels* å kapitalbudgeten till Jordfonden för budgetåret 1963/64 anvisa ett investeringsanslag av 26 000 000 kr.

I detta sammanhang hade utskottet behandlat följande till utskottet hänvisade motioner, nämligen

A. i samband med statsverkspropositionen:

1) I: 22 av herrar *Georg Carlsson* och *Torsten Andersson*, likalydande med II: 27 av herr *Elmwall m. fl.*;

2) I: 58 av herr *Axel Emanuel Andersson* och II: 70 av herr *Eriksson* i *Bäckmora m. fl.*;

3) I: 96 av herr *Harald Pettersson m. fl.* och II: 111 av herr *Mattsson m. fl.*;

4) I: 290 av herr *Dahlberg m. fl.*, likalydande med II: 338 av herr *Carbell m. fl.*;

5) I: 300 av herr *Lage Svedberg m. fl.* och II: 346 av herr *Lundmark m. fl.*;

6) I: 385 av herr *Isacson m. fl.* och II: 465 av herr *Stiernstedt m. fl.*;

7) I: 390 av herr *Harald Pettersson m. fl.* och II: 463 av herr *Mattsson m. fl.*;

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

8) I: 461 av herrar *Harald Pettersson* och *Jonasson*, likalydande med II: 558 av herr *Svensson* i Stenkyrka m. fl.;

9) I: 559 av herr *Sundin* och II: 678 av herr *Gustavsson* i Alvesta m. fl.;

10) II: 676 av herrar *Börjesson* i Falköping och *Persson* i Heden.

B. i anledning av proposition nr 125:

1) I: 734 av herr *Nils-Eric Gustafsson* och II: 895 av herrar *Larsson* i Hedenåset och *Nilsson* i Tvärålund, i vilka likalydande motioner hemställts, att det statliga stödet till förvärv, drift och rationaliseringsåtgärder i fråga om jordbruksföretag såvitt gällde deltid- eller stödjordbruk ej begränsades i enlighet med Kungl. Maj:ts förslag utan finge utgå efter oförändrade grunder samt att även i övrigt beaktades vad som i motionerna anförts;

2) I: 735 av herr *Nils Hansson*, likalydande med II: 890 av herr *Antby* m. fl.;

3) I: 736 av herrar *Nils Hansson* och *Axel Johannes Andersson*, likalydande med II: 891 av herr *Antby* m. fl., i vilka motioner hemställts, att riksdagen vid behandlingen av Kungl. Maj:ts proposition nr 125 måtte — i syfte att undvika att trånga och hindrande gränser sattes för rationaliseringen inom jordbruket — dels uttala att familjejordbruk med tillräcklig bärkraft skulle vara jämfäställt med tvåfamiljsjordbruk i fråga om villkoren för statligt rationaliseringsstöd till förvärv och drift av jordbruk och att vid bedömning av bärkraft också fastighetens skogsinnehav skulle beaktas, dels ock beakta vad i övrigt i motionerna anförts i fråga om utformningen och förstärkningen av statens stöd till jordbrukets rationalisering samt i skrivelse till Kungl. Maj:t ge denna mening till känna;

4) I: 737 av herr *Isacson* och II: 893 av herrar *Hæggblom* och *Stiernstedt*, i vilka likalydande motioner hemställts, att riksdagen avslope förslaget i propositionen nr 125 att åläggandet för lant-

bruksnämnderna att bedriva förmedlingsverksamhet skulle borttagas, samt att riksdagen i övrigt vid behandling av propositionen nr 125 toge hänsyn till vad i motionerna anförts;

5) I: 738 av herr *Yngve Nilsson* m. fl., likalydande med II: 897 av herr *Nilsson* i Bästekille m. fl., vari hemställts, att riksdagen måtte medge att under budgetåret 1963/64 statlig kreditgaranti finge beviljas för lån avseende uppförande av lagerhus m. m. för jordbruksändamål intill ett belopp av 10 000 000 kronor;

6) I: 739 av herrar *Osvald* och *Åkesson*, likalydande med II: 896 av herrar *Nelander* och *Nyberg*;

7) I: 740 av herr *Åkesson* och II: 898 av herr *Rimås* m. fl., i vilka likalydande motioner hemställts, att riksdagen vid behandlingen av Kungl. Maj:ts proposition nr 125 måtte förordna de ändringar i villkoren för det utbyggda rationaliseringsstödet för trädgårdsnäringen, vilka angivits i motionerna;

8) I: 741 av herr *Åkesson* m. fl., likalydande med II: 899 av herr *Svensson* i Ljungskile m. fl., vari hemställts, att riksdagen måtte avslå Kungl. Maj:ts yrkande i propositionen 125 punkt 1, i vad den gällde nya bestämmelser angående brukningsenheterens beskaffenhet som villkor för kreditgaranti och bidrag till förvärv och rationalisering av jordbruksfastighet, samt att riksdagen måtte godkänna vad som i övrigt föreslagits under punkt 1;

9) I: 746 av herr *Torsten Bengtson* m. fl. och II: 894 av herr *Hedlund* m. fl., i vilka likalydande motioner hemställts, att riksdagen vid behandlingen av propositionen nr 125 måtte

dels besluta att det statliga kreditstödet till förvärv, drift och rationaliseringsåtgärder i fråga om jordbruksföretag i första hand måtte inriktas på skapande av bärkraftiga brukningsenheter, som kunde skötas av en eller två man utan anlitan av arbetskraft utanför deras familjer; dock så att ifrågavarande

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

de stöd även måtte kunna utgå till a) jordbruk som inte representerade full bärkraft, särskilt i bygder, där småbruket alltså måste vara den dominerande jordbruksformen, b) stödjordbruk utöver vad i propositionen förordats jämväl till komplettering av anställning i industri eller liknande verksamhet, särskilt i fall då sådan kombination vore av näringspolitisk betydelse för bygden, c) jordbruk som vore större än ovan nämnda tvåmansjordbruk, när särskilda skäl föranledde det, att maximibeloppet för driftslån till jordbruksföretag måtte utgöra 40 000 kronor, dock så att garanti för sådant lån måtte kunna beviljas för högst 50 000 kronor, då särskilda skäl föreläge, att längsta amorteringstiden för driftslån till jordbruksföretag måtte utgöra 20 år, samt att förvärvs- och driftsstöd måtte kunna utgå jämväl till fastigheter, som i huvudsak eller helt bestode av skogsbruk, samt till gemensamhetsföretag för skogsbruk i enlighet med vad som i motionerna hade anförts,

dels i skrivelse till Kungl. Maj:t an hålla, att författningsbestämmelserna rörande det statliga stödet till förvärv, drift och rationaliseringsåtgärder i fråga om jordbruksföretag måtte utformas i enlighet med vad som i motionerna yrkats.

dels besluta att statligt stöd till förvärv och drift av trädgårdsföretag måtte kunna utgå jämväl till nyetablerade trädgårdsföretag i enlighet med vad i motionerna hade anförts, och att maximibeloppet för driftslån till trädgårdsföretag måtte utgöra 40 000 kronor, dock så att garanti för sådant lån måtte kunna beviljas för högst 50 000 kronor, då särskilda skäl föreläge, att längsta amorteringstiden för driftslån till trädgårdsföretag måtte utgöra 20 år,

dels i skrivelse till Kungl. Maj:t an hålla a) att författningsbestämmelserna rörande det statliga stödet till förvärv och drift av trädgårdsföretag måtte utformas i enlighet med vad ovan yrkats, b) om skyndsamt prövning av formerna för

rationaliseringsstöd till trädgårdsföretag, som sysselsatte fler än två helårsanställda arbetare, i enlighet med vad som anförts i motionerna, c) om att prövningen av frågan om kreditstöd åt s. k. trädgårdscentraler måtte verkställas skyndsamt,

dels medge att under budgetåret 1963/64 statlig kreditgaranti finge beviljas för lån avseende uppförande av lagerhus m. m. för jordbruksändamål intill ett belopp av 10 000 000 kronor,

dels ock beakta även vad i övrigt har anförts i motionerna;

10) I: 747 av herr *Ferdinand Nilsson m. fl.*, likalydande med II: 892 av herrar *Eriksson* i Bäckmora och *Börjesson* i Glömminge, vari hemställts, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att vid framläggande av ytterligare erforderliga förslag om vidgade ekonomiska och personella resurser för lantbruksorganisation ochushållningssällskap även beaktades behovet av tidsenliga och rationaliseringsfrämjande åtgärder för upprustning av ofullständiga jordbruk och stödjordbruk med beaktande av i motionerna anförda synpunkter, att därvid behovet av att komplettera skogstrakternas jordbruk med skog måtte kraftigt främjas under utnyttjande av kronan tillhörig skog direkt eller genom s. k. triangelbyten, ävensom att Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt 1960 års jordbruksutredning att ompröva åtgärder för utvidgande av den inom de nordliga länen bedrivna upprustningen av jordbruk inom geografiska områden till att omfatta även andra skogsbygder, där så prövades erforderligt.

Utskottet hemställde,

att riksdagen måtte

I. med bifall till Kungl. Maj:ts framställning ävensom motionerna I: 736 och II: 891 samt I: 737 och II: 893, I: 741 och II: 899, I: 746 och II: 894, samtliga motioner såvitt nu var i fråga, godkänna vad utskottet föreslagit rörande inrikt-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

ningen av det statliga stödet till förvärv och drift i fråga om jordbruksföretag;

II. avslå motionerna I: 741 och II: 899 samt I: 746 och II: 894, såvitt avsåge stöd till förvärv och drift av jordbruk som ej representerade full bärkraft;

III. med bifall till Kungl. Maj:ts framställning samt med avslag å motionerna I: 746 och II: 894, såvitt nu var i fråga, godkänna vad utskottet föreslagit rörande stöd till större jordbruk än tvåfamiljsjordbruk;

IV. med bifall till Kungl. Maj:ts framställning samt med avslag å motionerna I: 734 och II: 895, I: 741 och II: 899 samt I: 746 och II: 894, samtliga motioner såvitt nu var i fråga, godkänna vad utskottet förordat angående stödet till stödjordbruk;

V. lämna utan åtgärd motionerna I: 746 och II: 894, såvitt avsåge stöd till vissa skogsbruksfastigheter ävensom till gemensamhetsföretag för skogsbruk;

VI. lämna utan åtgärd vad i motionerna I: 736 och II: 891 yrkats i fråga om bedömning av brukningsenhets bärkraft;

VII. lämna motionerna I: 735 och II: 890 angående stöd till handikapad utan åtgärd;

VIII. med bifall till Kungl. Maj:ts framställning samt med avslag å motionerna I: 737 och II: 893, såvitt nu var i fråga, godkänna vad i utlåtandet anförts rörande lantbruksnämndernas jordförmedlingsverksamhet;

IX. i anledning av Kungl. Maj:ts framställning samt med bifall till motionerna I: 746 och II: 894, såvitt nu var i fråga, besluta rörande maximibelopp för driftslån till jordbruksföretag i enlighet med vad i utlåtandet anförts;

X. med bifall till Kungl. Maj:ts framställning samt med avslag å motionerna I: 746 och II: 894, såvitt nu var i fråga, besluta rörande amorteringstiden för driftslån till jordbruksföretag i enlighet med vad i utlåtandet anförts;

XI. avslå motionerna I: 390 och

II: 463 angående förlängning av amorteringstiden för jordbrukslån;

XII. avslå motionerna I: 736 och II: 891 i vad avsåge stödverksamhetens förhållande till fastighetspriserna;

XIII. godkänna vad utskottet i övrigt föreslagit rörande det statliga stödet till förvärv och drift av jordbruksföretag;

XIV. med bifall till Kungl. Maj:ts framställning samt med avslag å motionerna I: 734 och II: 895, I: 739 och II: 896, I: 746 och II: 894 samt I: 747 och II: 892, samtliga motioner såvitt nu var i fråga, besluta att de riktlinjer för inriktningen och utformningen av den statliga verksamheten för jordbrukets rationalisering som faststälts av 1959 års riksdag alltjämt borde vara i huvudsak normerande för statens medverkan i rationaliseringsarbetet;

XV. lämna utan åtgärd motionerna I: 559 och II: 678 samt I: 747 och II: 892 rörande utnyttjande av kronan tillhörig mark i rationaliseringsverksamheten;

XVI. godkänna vad utskottet i övrigt föreslagit rörande det statliga stödet till rationaliseringsåtgärder i fråga om jordbruksföretag;

XVII. avslå i motionerna I: 96 och II: 111, I: 385 och II: 465 samt I: 461 och II: 558 framställda yrkanden rörande torrlägnings- och täckdikningsverksamheten;

XVIII. lämna utan bifall motionerna I: 22 och II: 27 angående viss utredning om upprustning av kostallar och mjölkrum;

XIX. lämna utan åtgärd motionerna I: 58 och II: 70 rörande utredning beträffande vissa rationaliseringsinsatser av gemensamhetskaraktär;

XX. lämna utan åtgärd motionerna I: 300 och II: 346 samt II: 676 rörande prövning av vissa följdproblem i samband med rationaliseringsverksamheten;

XXI. i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att motionerna I: 740 och II: 898 samt I: 746 och II: 894, såvitt avsåge stödgivningen till nyetablerade fräd-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

gårdsföretag, överlämnades till trädgårdsnäringsutredningen;

XXII. i anledning av Kungl. Maj:ts förslag samt med bifall till motionerna I: 746 och II: 894, såvitt nu var i fråga, besluta rörande maximibelopp för driftslån till trädgårdsföretag i enlighet med vad utskottet anfört;

XXIII. med bifall till Kungl. Maj:ts förslag samt med avslag å motionerna I: 746 och II: 894, såvitt nu var i fråga, besluta rörande amorteringstiden för driftslån till trädgårdsföretag i enlighet med vad utskottet anfört;

XXIV. med bifall till Kungl. Maj:ts förslag samt med avslag å motionerna I: 740 och II: 898, såvitt nu var i fråga, godkänna vad utskottet i övrigt förordat rörande statligt stöd till förvärv och drift av trädgårdsföretag;

XXV. lämna motionerna I: 740 och II: 898 samt I: 746 och II: 894, såvitt avsåge yrkanden om stöd till trädgårdscentraler, utan bifall;

XXVI. lämna utan bifall motionerna I: 746 och II: 894 i vad de avsåge prövning beträffande rationaliseringsstöd åt trädgårdsföretag;

XXVII. medge att under budgetåret 1962/63 ytterligare statlig kreditgaranti finge beviljas för lån avseende yttre rationalisering intill ett belopp av 6 000 000 kr., för lån till inre rationalisering intill ett belopp av 2 000 000 kr. och för jordbruksegnahemslån intill ett belopp av 4 000 000 kr., med rätt för Kungl. Maj:t att, om förhållandena skulle ge anledning därtill, medge jämkning i angivna fördelning;

XXVIII. med bifall till Kungl. Maj:ts förslag samt med avslag å motionerna I: 739 och II: 896, såvitt nu var i fråga, medge att under budgetåret 1963/64 bidrag finge beviljas avseende yttre rationalisering intill ett belopp av 6 000 000 kr. och för inre rationalisering intill ett belopp av 15 000 000 kr., med rätt för Kungl. Maj:t att, om förhållandena skulle ge anledning därtill, medge jämkning i angivna fördelning;

XXIX. å riksstaten för budgetåret 1963/64 under nionde huvudtiteln till Bidrag till jordbrukets rationalisering, m. m. anvisa ett reservationsanslag av 18 500 000 kr.;

XXX. å riksstaten för budgetåret 1963/64 under nionde huvudtiteln anvisa till Bidrag till trädgårdsnärings rationalisering ett reservationsanslag av 400 000 kr.;

XXXI. medge att under budgetåret 1963/64 statlig kreditgaranti finge beviljas för lån avseende yttre rationalisering intill ett belopp av 33 000 000 kr., för lån till inre rationalisering intill ett belopp av 15 000 000 kr., för jordförvärvslån intill ett belopp av 24 000 000 kr., och för driftslån intill ett belopp av 11 000 000 kr., med rätt för Kungl. Maj:t att, om förhållandena skulle ge anledning därtill, medge jämkning i angivna fördelning;

XXXII. i anledning av Kungl. Maj:ts förslag ävensom med bifall till motionerna I: 738 och II: 897 samt I: 746 och II: 894, sistnämnda motionspar såvitt nu var i fråga, medge att under budgetåret 1963/64 statlig kreditgaranti finge beviljas för lån avseende uppförande av lagerhus m. m. för jordbruksändamål intill ett belopp av 10 000 000 kr.;

XXXIII. medge att under budgetåret 1963/64 statlig kreditgaranti finge beviljas för lån avseende trädgårdsnärings rationalisering m. m. intill ett belopp av 6 000 000 kr.;

XXXIV. a) medge, att den årliga räntan å den stående delen av lån från egnahemslånefonden, som beviljats efter ingången av år 1920 men före den 1 juli 1940, finge för år 1964 nedsättas till 3,6 procent,

b) medge, att i avseende å köpeskillning för sådan jordbrukslägenhet eller byggnad å åbolägenhet som år 1920 eller senare år försålts från kronoegendom, räntan finge, i den mån köpeskillingen förräntades enligt enahanda grunder, som gällt eller gäller för den stående delen av före den 1 juli 1940 beviljat

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

egnahemslån för jordbrukslägenhet, under år 1964 utgå efter 3,6 procent,

c) å riksstaten för budgetåret 1963/64 under nionde huvudtiteln till Täckande av förluster på grund av statlig kreditgaranti anvisa ett förslagsanslag av 500 000 kr.;

XXXV. med bifall till Kungl. Maj:ts förslag samt med avslag å motionerna I: 385 och II: 465, såvitt nu var i fråga, å riksstaten för budgetåret 1963/64 under nionde huvudtiteln till Åtgärder för att förebygga skördeeskador anvisa ett reservationsanslag av 250 000 kr.;

XXXVI. a) å kapitalbudgeten för budgetåret 1963/64 under Diverse kapitalfonder till Jordfonden anvisa ett investeringsanslag av 26 000 000 kr.,

b) lämna motionerna I: 290 och II: 338 utan åtgärd.

Reservationer hade avgivits

1) av herrar *Hermansson, Gunnar Pettersson, Per Jacobsson* och *Hansson* i Skegrie, vilka ansett

dels att utskottet under II. bort hemställa,

att riksdagen måtte, med bifall till motionerna I: 741 och II: 899 samt I: 746 och II: 894, såvitt nu var i fråga, godkänna att stöd måtte kunna lämnas även till förvärv och drift av jordbruk som inte representerade full bärkraft i enlighet med vad reservanterna anfört;

dels att utskottet under IV. bort hemställa,

att riksdagen måtte, i anledning av Kungl. Maj:ts framställning ävensom med bifall till motionerna I: 734 och II: 895, I: 741 och II: 899 samt I: 746 och II: 894, samtliga motioner såvitt nu var i fråga, godkänna vad reservanterna förordat angående stödet till stödjordbruk;

2) av herrar *Lage Svedberg* och *Lundmark* (såvitt avsåge vissa följdproblem i samband med rationaliseringsverksamheten), utan angivet yrkande;

3) av herrar *Lage Svedberg, Bertil Andersson, Mossberger, Berg, Magnusson,*

Lindström, Arveson, Lundmark och *Persson* i Appuna samt fru *Edin*, vilka ansett att utskottet under XXXII. bort hemställa,

att riksdagen måtte, med bifall till Kungl. Maj:ts förslag ävensom med avslag å motionerna I: 738 och II: 897 samt I: 746 och II: 894, sistnämnda motionspar såvitt nu var i fråga, medge att under budgetåret 1963/64 statlig kreditgaranti finge beviljas för lån avseende uppförande av lagerhus m. m. för jordbruksändamål intill ett belopp av 4 000 000 kr.;

4) av herrar *Hermansson, Ringaby, Isacson, Hansson* i Skegrie och *Hæggbloom* (såvitt avsåge anslaget Åtgärder för att förebygga skördeeskador), utan angivet yrkande.

Utskottets hemställan föredrogs; och anförde därvid:

Herr HANSSON i Skegrie (cp):

Herr talman! Det föreliggande utskottsutlåtandet torde utvisa att man inom utskottet i stort sett är överens om de nya riktlinjer för jordbrukets rationalisering som föreslås. Den enda skillnad i uppfattningar som finns begränsar sig till att man i reservation 1 vill att stödjordbruk skall kunna omfatta även sådana brukningsdelar, där vederbörande sysslar med annat arbete än skogsarbete. Av propositionen får man närmast det intrycket att denna avser i huvudsak skogsarbete och ingenting annat. Detta är den relativt lilla skillnad som finns mellan utskottets förslag och reservanternas. Jag förvånar mig över att medkammaren under fem timmar har kunnat debattera denna fråga. Såvitt jag förstår har man där förstorat upp de skiljaktigheter som finns.

Jag tror att vi allesammans är ganska överens om att storleksrationaliseringen är en fråga som jordbrukarna i princip måste vara positiva till. Överallt finner man en genomgående strävan att, om det är praktiskt och ekonomiskt möj-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

ligt, försöka skaffa mera jord genom köp eller s. k. sidoarrende. Såvitt jag förstår är denna storleksrationalisering en sak som tvingar sig fram av egen kraft. Reservation 1 syftar närmast till att man skall tolka begreppet stödjordbruk i de nya bestämmelserna mildare än vad propositionen gör, men den innebär inte att reservanterna är motståndare till storleksrationalisering i princip såsom man har velat göra gällande under debatten i medkammaren.

Det finns emellertid anledning att vid denna frågas behandling något lugna ned de rationaliseringsivrare, som tycks tro att de här har funnit en patentmedicin för svenskt jordbruk. Det finns också anledning att försvara jordbruket gentemot dem, som vill göra gällande att det hos jordbrukarna inte finns tillräckligt intresse för denna sak. Det förefaller nämligen som om begreppet strukturrationalisering på senare tid har blivit något av ett slagord. Som jag sade tycks man anse att arealutvidgning är det allena saliggörande för svenskt jordbruk. Det rätta förhållandet är väl att strukturrationalisering är *ett* av medlen, för all del ett mycket viktigt medel, för att nå bättre inkomstmöjligheter inom jordbruket. Men vi bör komma ihåg att det endast är *en* åtgärd bland många andra. Ett jordbruks bärkraft beror på många andra omständigheter, inte minst på den allmänna jordbrukspolitik som förs i landet. Det förefaller också som om talet om strukturrationalisering ökat i styrka allteftersom jordbrukarnas inkomsteftersläpning vidgats. Kanhända är detta ett sätt att avleda uppmärksamheten från de många förhållanden på andra områden, som har motarbetat möjligheterna att uppnå den målsättning som prispolitiken syftar till.

Strukturrationaliseringen är en åtgärd på lång sikt, och den kan därför inte insättas som ett alternativ till den dagsaktuella bilden, utan jordbrukspolitiken måste också inriktas på lång-

siktiga åtgärder. Ur den synpunkten kan den utvidgade möjligheten till rationalisering som nu öppnats hälsas med tillfredsställelse.

Det motstånd mot sammanslagningar av jordbruk, som förut var ganska utbrett, har på senare tid försvunnit. Inom jordbrukarkretsar förstår man alltmer att skall man kunna nå en ordentlig arbetsersättning så att man kan tävla med andra yrken, måste man också gå denna väg att försöka utvidga sin areal. Därför har jag den uppfattningen att de åtgärder, som här föreslås för att kunna åstadkomma kraftiga ingrepp på strukturrationaliseringens område, sannolikt kommer att mötas positivt av jordbrukarna. Oavsett om vi vidtar några åtgärder eller inte sker, som jag tidigare har sagt, en anpassning till utvecklingen på detta område. Takten för denna utveckling underlättas och befordras givetvis av de förslag som här lagts fram.

Jag vill emellertid till jordbrukets försvar säga, att strukturrationaliseringen inom vårt jordbruk sannolikt skulle ha gått snabbare än vad som har skett, om det inte vore så att penningvärdeförsämringen drivit upp egendomspriserna på det sätt som skett under senare år. Ett enfamiljsjordbruk i dag fordrar, i varje fall i de södra delarna av landet, en investering av mellan 300 000 och 350 000 kronor — om det räcker. Och ett tvåfamiljsjordbruk kostar ungefär en miljon att förvärva. Det medför en skuldsättning som för många är oöverstiglig. Det innebär samtidigt ett risktagande som inte motsvaras av de vinstchanser jordbruket i dag ger. De utökade åtgärder som nu föreslås skall därför inte bara ses såsom en insats för att hjälpa jordbruket till bättre och mera bärkraftiga enheter; de skall också ses som en kompensation för en utveckling på andra områden vilken direkt eller indirekt har försvårat för jordbrukarna att själva bedriva storleksrationalisering.

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

Inkomstutvecklingen för jordbrukarna har inte varit sådan att den har lockat till eller möjliggjort mera betydande nyinvesteringar. De kreditrestriktioner vi har uppehållit under senare år och den höga ränta som har tillämpats under vissa av dessa år har inte heller uppmuntrat till en ökad skuldsättning. Jordbruket har inte heller, till skillnad från vissa andra delar av näringslivet, beretts möjligheter till självfinansiering i samma utsträckning som gällt för näringslivet i övrigt. Motståndet mot att ge jordbrukarna rätt att öppna investeringskonton har verkat negativt för möjligheterna till rationalisering. Ett underlättande av skogskompletteringen skulle i många fall väsentligt förbättra den ekonomiska situationen för jordbrukarna.

Jag skall även be att, som jag annonserade i början av mitt anförande, få säga några lugnande ord till de alltmera talrikt förekommande rationaliseringsivrarna.

Den takt varmed storleksrationaliseringen hittills har bedrivits anses av somliga vara alldeles för låg. En sådan bedömning är ju mycket relativ. Med all reservation för statistikuppgifter vill jag framhålla att man vid vissa utredningar som gjorts på senare tid kommit fram till att arealerna under åren 1951—1961 i fråga om gårdar med över 2 hektar minskat med 270 000 hektar. Den varaktigt obrukade jorden, som det heter, var 1962 150 000 hektar. Lantbruksnämnderna beräknar att när det gäller landet i dess helhet kommer 25 procent av åkerarealen inom de närmaste åren att upphöra att vara s. k. växtföljdsåker. Detta gäller vad som sker redan med den strukturrationaliseringstakt som nu tillämpas. Man har beräknat att minskningen under tiden 1961—1975 blir ungefär 400 000 hektar.

Denna nedläggning av åkerjord får naturligtvis konsekvenser också på andra områden. Den berör bl. a. vår beredskap, även om det finns de som sä-

ger att man skall lämna det talet åt sidan. Det går emellertid inte i detta fall. En sådan fortsatt nedläggning av åkerbruksjord kommer att beröra vår försörjning. Jag tror också att vi måste vara beredda på att få hålla till godo med en lägre kvalitetsstandard på våra livsmedel, därest vi blir beroende av import och lagring av de importerade livsmedel som kommer att ersätta den bortfallna inhemska produktionen. Men det får bli en sak mellan rationaliseringsivrarna och konsumenterna vilken jag inte alls skall lägga mig i.

Genom de nu föreslagna ändringarna torde utvecklingen, som jag sade, komma att gå snabbare än förut, därför att begreppet bärkraftiga jordbruk skall justeras uppåt i arealavseende. Rationaliseringsstöd skall främst utgå till en- och tvåfamiljsjordbruk. Den begränsningen är ganska diffus. Sannolikt måste i dagens situation gränsen för ett enfamiljsjordbruk enligt propositionen flyttas upp i förhållande till vad som nu gäller. Om man tidigare har ansett att ett enfamiljsjordbruk ungefär motsvarade storleksordningen 10—20 hektar — jag vet att det är synnerligen svårt att ange en siffra, men låt oss i alla fall säga 10—20 hektar — så menar man i dag att denna gräns är alldeles för låg. En sådan uppjustering måste givetvis ses mot den egendomssammansättning som vi i dag har i vissa delar av vårt land och mot de praktiska möjligheterna att storleksrationalisera inom dessa områden.

Inom de fyra nordligaste länen samt i Kronobergs län har endast 10 à 15 procent av brukningsdelarna en areal som överstiger 10 hektar. Brukningsdelar på 20 hektar är alltså mycket sällsynta inom dessa län. Inom Gävleborgs, Värmlands, Kopparbergs, Älvsborgs, Jönköpings samt Göteborgs och Bohus län är endast 20 à 30 procent av jordbruken på över 10 hektar. Om vi alltså sätter den nya gränsen för de bärkraftiga enfamiljsjordbruk, som avses i pro-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

positionen, vid låt oss säga 20 hektar, avstänger vi en betydande del av jordbruket i dessa bygder från att komma i åtnjutande av rationaliseringsstödet. Därför är viss försiktighet tillrådlig vid tillämpningen av de nya riktlinjerna. Jag vill hålla med den talare i medkammaren, som yttrade att ibland har man 10 procent lagstiftning och 90 procent tillämpning. Man får vara ytterligt försiktig med tillämpningen inom de områden som inte har samma praktiska möjligheter till storleksrationalisering som övriga områden. Jag är t. ex. klart av den uppfattningen att i det område jag själv kommer ifrån kan inte de små enheterna bestå i tävlan med andra, ty där råder helt andra förhållanden. Man kan alltså inte med linjal dra en gräns och säga att här skall bestämmelserna tillämpas på ett och samma sätt över hela vårt land.

Nu skall enligt propositionen rationaliseringsinsatserna till stödjordbruket, som det heter, inskränkas till sådana fall där man bedriver jordbruk vid sidan om i huvudsak skogsarbete. Det är på den punkten meningarna går isär. Som jag förut påpekat, finns det stora områden av vårt land som helt domineras av smågårdar och där jordbruket ofta utgör komplettering inte till skogsarbete utan till annan sysselsättning i egen regi. Så förhåller det sig framför allt inom de bygder där småindustrien är rikt förgrenad. Det är huvudsakligen för sådana områden som vi reserverar menar att man bör tolka bestämmelserna generösare än som avses i propositionen. Man bör gå varsamt fram och bibehålla möjligheten till rationaliseringsstöd även för de små brukningsdelarna. Går man alltför hårt fram med de nya bestämmelserna, kan detta resultera i att hela landsdelar praktiskt taget ställs utanför rationaliseringsåtgärderna, med påföljd att risk kan uppstå att jordbruket i dessa bygder i betydande utsträckning kommer att försvinna. Jag tror inte att en sådan ut-

veckling kan försvaras, inte ens ur de mest extrema rationaliseringssynpunkter.

Vid en annan punkt i utlåtandet är också fogad en reservation, som det visserligen inte tillkommer mig att tala för. Men eftersom utskottet har gått ifrån Kungl. Maj:ts förslag vill jag ändå anföra några ord. Det gäller lagerhusfonden. Till denna har föreslagits en kreditgarantiram på 4 miljoner. Utskottet har tillstyrkt ett yrkande om 10 miljoner. Det är nämligen så att det för närvarande ligger ansökningar inne om planerade eller redan igångsatta lagerhusbyggen, för vilka kreditgarantibeloppet representerar 10 å 11 miljoner. Lagerhus för spannmål är en nödvändig konsekvens av skördarbetets rationalisering genom skördetröskningen. Därför tillåter jag mig säga, att den återhållsamhet som på denna punkt visas i propositionen stämmer illa med talet om ökat behov av rationalisering inom jordbruket. Det är ju i stället så att i och med att storleksrationaliseringen utvidgas, ökas ju också möjligheterna att använda skördetröskemetoden, som är den enda rationella i dag. Därför är det en klar inkonsekvens att man, samtidigt som skördetröskorna gått fram med stormsteg i vårt land, snabbare än någon annanstans, bibehåller en låneram som varit oförändrad i snart 10 år. De nya 40 miljonerna till rationaliseringsåtgärder i övrigt borde åtminstone ha fått avspegla sig något även på denna punkt. Det är inte här fråga om att bevilja pengar. Det är endast fråga om att bevilja garanti, alltså borgen för investeringar som är praktiskt taget riskfria.

Det är som sagt inte bara spannmåls-lagerhusen det gäller, utan också potatislagerhusen. Vi har i år haft ett ganska högt potatispris under vintern. Vad beror det på? Jo, det beror på att vi måst importera ganska mycket potatis. Och varför har vi gjort det? Jo, därför att den stränga vintern har gjort det omöj-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

ligt att ta fram den lagrade potatisen ur jordstukorna. Hade vi haft möjlighet att bygga lagerhus för potatisen, skulle vi kunnat hålla en jämnare tillförsel från den inhemska odlingen och sannolikt haft ett lägre potatispris.

Det finns alltså som jag ser det ganska starka motiv för utskottets ställningstagande på denna punkt.

Herr talman! Jag har med detta anförande velat notera min tillfredsställelse över de vidgade möjligheter som kommer att stå till buds för storleksrationalisering, men jag har samtidigt också velat tillråda försiktighet vid tillämpningen. Dessutom har jag ansett vara på sin plats att uppträda till jordbrukets försvar gentemot dem som menar att jordbruket i vårt land på något sätt skulle vara efterblivet när det gäller strukturrationaliseringen. Det är inte alls så. Vi hävdar oss synnerligen väl i jämförelse med Europas jordbruk i övrigt även när det gäller strukturrationaliseringen, inte endast på den övriga rationaliseringens område.

Jag ber, herr talman, med detta att få yrka bifall till reservation nr 1 av herr Hermansson m. fl. I övrigt ber jag att få yrka bifall till utskottets hemställan.

I detta anförande instämde herr *Persson* i Heden (cp).

Herr **LUNDMARK** (s):

Herr talman! Jag vill i första hand säga några ord i anledning av motionsparet I: 300 och II: 346 som behandlas i det föreliggande utskottsutlåtandet. I dessa motioner yrkas skyndsamt utredning med syfte att underlätta omlokalisering av stödjordbrukare som på grund av rationalisering och strukturförändring i bygdens näringsliv förlostat underlaget för sin existens. Det är främst kategorien skogsarbetare-bönder som motionärerna haft i tankarna, dessa som under vintersäsongen varit skogskörare och timmerhuggare och sommartid jordbrukare på sina små fas-

tigheter, vilka ofta utgör s. k. ägostyckningar med ingen eller obetydlig skogsareal. När nu storskogsbruket i allt högre grad går in för helårsanställd arbetskraft samtidigt som traktorn ersätter hästen och rationaliseringen över huvud taget pågår i en takt varom ingen kunnat drömma, är det främst denna kategori säsongarbetare som kommit i kläm. Redan nu är det många som hamnat i ett bekymmersamt läge, och flera hotas. Enligt ett uttalande av generaldirektör Bertil Olsson i arbetsmarknadsstyrelsen beräknas en tredjedel av skogsarbetarna bli övertaliga inom tre eller fyra år. Självfallet blir det i första hand dessa deltidsanställda som friställs.

Som framhålles i motionerna kompliceras en förflyttning till annan marknad av dessa skogsarbetare-bönder därav att deras fastigheter inte kan säljas på rimliga villkor, då efterfrågan på stödjordbruk praktiskt taget upphört. Ofta har stora investeringar gjorts i bostads- och ekonomibyggnader med kommunens och de planerande myndigheternas goda vilja, investeringar som saknar värde om fastigheterna skall användas till förstärkning av andra fastigheter. På detta sätt har åtskilliga av dessa stödjordbrukare fastnat på sina gårdar i en ekonomisk tvångströja. Mot denna bakgrund och då riksdagens beslut i fjol att begära en försöksverksamhet för inlösen av bostads- och bostadsrätter, när sådant innehav hindrade en nödvändig omflyttning av arbetskraft, icke nämnde kategorien stödjordbrukare, ville vi motionärer påkalla riksdagens uppmärksamhet på dessa problem.

Nu har dess bättre arbetsmarknadsstyrelsen och bostadsstyrelsen i förslag till riktlinjer för denna försöksverksamhet även tagit med småjordbrukare, varför motionerna får anses vara besvarade på ett tillfredsställande sätt. Att jag likväl tagit till orda i saken beror på att av skogsstyrelsens remiss-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

yttrandet över motionerna framgår att försöksverksamheten skulle vara avsedd att inskränkas till ett eller två lokalt begränsade områden; Tornedalen och Ådalen har nämnts. I likhet med skogsstyrelsen finner jag denna lokala begränsning mindre tillfredsställande.

Skogsstyrelsen säger: »Även om det inte är lämpligt, att mera generellt införa den föreslagna stödformen, borde det övervägas att bland försöksområdena ta med ytterligare skogstrakter, som karakteriseras av det nu aktualiserade problemet.» Jag vill understryka detta och vädjar till Kungl. Maj:t, att när reglerna för försöksverksamheten fastställs de också får omfatta de mest extrema fallen inom Norr- och Västerbottens skogsbygder.

I Kungl. Maj:ts proposition nr 125 ställs i utsikt en generösare bedömning för utlämnande av värdeutjämningsbidrag i fall där ofullständiga fastigheter med stort byggnadskapital förvärfvas för rationaliseringsändamål. Detta är betydelsefullt och tacknämligt, då det dels kommer att befrämja strukturrationaliseringen, dels bli till hjälp att frigöra ägare från stödjordbruk vars existensgrund bortrationaliserats.

Som framgått av herr Hanssons i Skegrie anförande behandlar detta utlåtande främst Kungl. Maj:ts proposition nr 125, angående intensifierad rationalisering av landets jordbruk och trädgårdsskötsel. I propositionen, som i viss mån är en produkt av vinterns jordbruksförhandlingar, föreslås en avsevärd förstärkning av resurserna för denna rationaliseringsverksamhet. Detta har med tacksamhet anammats av jordbruksutskottet, som i allt väsentligt varit enigt om att tillstyrka bifall till i propositionen framförda förslag.

Men, som herr Hansson här nyss gett tillkänna, har representanter från centerparti och folkparti reserverat sig på en punkt, nämligen den som behandlar förutsättningarna och villkoren för utlämnande av lånegaranti till stödjord-

bruk. Här yrkar reservanterna på helt nya och liberalare grunder för garantigivning till förvärv och drift av stödjordbruk. Det är fråga om en ny indikation, för att använda ett aktuellt uttryck. Enligt riksdagens beslut 1959, vilket jag vill minnas var enhälligt, gäller, jag citerar kungörelsen nr 247/1959 § 5 i tillämplig del:

»Förvärv av stödjordbruk må dock främjas endast under förutsättning dels att det med hänsyn till ortens förhållanden kan antagas, att brukaren kan varaktigt erhålla en tillfredsställande försörjning huvudsakligen genom kroppsarbete i annan tjänst eller genom hantverk, hemslöjd, fiske eller annan därmed jämförlig verksamhet, dels att brukningsenheten har sådan storlek och ägosammansättning, som kan anses lämpligt för det avsedda syftet.»

Departementschefen har i sitt anförande till proposition nr 125 understrukit att stor försiktighet bör iakttagas vid stödgivningen till dessa jordbruk och fortsätter: »Lånegaranti bör i regel endast komma i fråga då brukarna har sådan annan huvudsaklig sysselsättning, exempelvis skogsarbete», — således inte endast skogsarbete som här gjorts gällande — »att han under viss säsong är beroende av stödjordbruket och att detta förhållande kan beräknas fortvara. En annan förutsättning bör vara att stödjordbruket är av sådan beskaffenhet att omfattande investeringar inte behöver ske under lånetiden.» I detta uttalande är det endast sista meningen, denna »att omfattande investeringar inte behöver ske under lånetiden» som är ny i sak. Och detta tillägg har icke varit föremål för någon debatt i utskottet vilket torde betyda att alla accepterat detsamma. Vad reservanterna sålunda kräver är en frikostigare bedömning av villkoren för garantilånegivning till stödjordbruk än vad som för närvarande gäller. Man måste fråga om detta är allvarligt menat.

Det kan icke vara reservanternas me-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

ning att stöd skall lämnas i fall där existensunderlaget för brukaren och hans familj är tvivelaktigt eller alltför svagt. Det är i så fall en missriktad välvilja. Lika omotiverat om än mindre farligt för mottagaren vore, som reservanterna synes avse, att med statligt stöd uppmuntra personer med ordnade sysselsättningsförhållanden att leka jordbruk på fritiden. Med en sådan stödverksamhet skulle strukturrationaliseringen motverkas och den jordbrukspolitiska målsättningen ytterligare försvåras. Det skulle innebära att man med statligt stöd uppmuntrade till en produktion, som sedan blir till belastning för jordbruket som helhet. Åtgärder i denna riktning får väl också anses stå i strid med det gemensamma uttalande som gjordes vid jordbruksförhandlingarna i vintras om en intensifierad struktur- och driftsrationalisering.

Vådan av en alltför romantisk syn på och generös lånehjälp till stödjordbruket illustreras av de problem som presenteras i de motioner jag i början av mitt anförande talade om.

I fråga om kreditgaranti för uppförande av lagerhus är, som herr Hansson i Skegrie framhållit, utskottet delat i två lika hälfter. Här delar jag reservanternas mening, men som jag vet att herr Persson i Appuna kommer att närmare motivera reservanternas ställningstagande inskränker jag mig, herr talman, till att yrka bifall till reservationen i denna fråga — i övrigt yrkar jag bifall till utskottets förslag.

Herr HANSSON i Skegrie (cp) kort genmäle:

Herr talman! För att undvika att man i denna debatt gör samma misstag som man gjort i en annan debatt, nämligen att tolka in saker och ting som inte är relevanta, vill jag gentemot herr Lundmark, som jag förstod förde utskottets talan, säga att det enda som skiljer oss åt är att i de nya bestämmelser som föreslås inte säges något om att ett stöd-

jordbruk får kompletteras med exempelvis hemslöjd, hantverk eller fiske, vilket stod förr och vilket vi vill skall stå kvar.

Låt mig ta ett exempel från herr Lundmarks egen bygd. Det finns vad man kallar skogssamer, som driver rensköttsel. Menar herr Lundmark att en skogssame inte skall få skaffa sig jordbruk och få rationaliseringslån här för? För vår del anser vi att det bör finnas möjligheter härtill.

Vi kommer inte heller ifrån att när gränsen för en- och tvåfamiljsjordbruk i arealavseende justeras upp, måste vi samtidigt sätta gränsen högre för stöd-jordbruk. Man kan i dag betrakta ett tidigare ofullständigt jordbruk som ett stöd-jordbruk, eftersom det krävs mycket mindre tid för att sköta detta med nuvarande drift än med den drift man förr hade.

Herr LUNDMARK (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag kan inte inse att det skulle vara någon annan skillnad mellan de regler som nu gäller enligt 1959 års riksdagsbeslut och vad som föreslås i propositionen än just den att lån inte bör utgå i fall där det utöver fastighetsförvärvet krävs stora investeringar under lånetiden. Jag förutsätter också att de som ute i bygderna har att bedöma denna kombination, annan sysselsättning och stöd-jordbruk, är kloka och förståndiga människor som kan tillämpa reglerna praktiskt. Såsom jag har uppfattat saken har departementschefen endast velat understryka betydelsen av större försiktighet vid långivningen, vilket är en angelägen sak inte bara för det allmännas del utan framför allt för låntagaren, som ytterst får sitta emellan, om hans investeringar felbedömts.

Herr ERIKSSON i Bäckmora (cp):

Herr talman! Vad riksdagen i dag skall besluta om i anledning av det utskottsutlåtande vi nu behandlar är väl något av ett nytt rationaliseringspro-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

gram för det svenska jordbruket. I proposition nr 125 har jordbruksministern pekat på behovet av en intensiv strukturrationalisering, där framför allt det mindre jordbruket är dömt att försvinna och inte längre tillerkännes något existensberättigande.

Ingen motsätter sig väl en vettig rationalisering, men den jordbrukspolitiska debatten i vårt land präglas alltmör av ett synsätt som jag tycker på något vis är verklighetsfrämmande. På visst håll tänker man mer i arealer än på människor. Man har i debatten fört in ett arealtänkande som man tror är den gordiska knuten i jordbrukets lönsamhet och framtid. Man har nästan lyckats åstadkomma en mytbildning på detta område. Man tror att om man bara får tillräckligt stora arealer skall konsumenterna få billiga livsmedel. Detta är ingalunda bevisat och för min del tror jag att föreställningen är felaktig. För att skapa stora jordbruksenheter krävs stora investeringar i jord, byggnader och maskiner. Därvid måste kravet på bättre förräntning uppfyllas på ett helt annat sätt än vad dagens jordbruk kräver. Detta återverkar i sin tur på livsmedelspriserna.

Rationaliseringstakten i dagens jordbruk tycker jag är tillräckligt hög som den pågår och man behöver inte driva på den ytterligare. Vi får komma ihåg att detta problem har en baksida som vi tydligt kan avläsa i ödegårdarnas mångfald och helt avfolkade bygder. Detta är framför allt förhållandet i norr. Med lite vidare perspektiv på det problemet har jag svårt att inse att vårt samhälle i längden kan må väl av en sådan utveckling.

Statistiken ger oss ganska klara belegg för att jordbrukarna inte har varit några pacifister på detta område. På fem år mellan åren 1956 och 1961 har antalet jordbruksenheter minskat med inte mindre än 35 000. Under samma tid minskade den totala åkerarealen med 191 000 hektar. De personella och eko-

nomiska resurser som statsmakterna ställt till förfogande på detta område har helt utnyttjats. De har till och med visat sig otillräckliga. Det finns därför ingen anledning att beskylla jordbrukarna för att vara några motståndare till rationaliseringen.

Nu måste emellertid tas nya, friska tag för att öka takten ytterligare, menar tydligen jordbruksministern, som rustar sig för att göra det sista stora svepet över svenskt småbruk. Innan man hejar på så kraftigt vore det kanske också välbetänkt att noggrant studera vilka återverkningar en sådan omdaningsprocess får och vilka problem den skapar för de enskilda människorna, för bygden och för samhället i stort. Vad är man beredd att ge dessa människor och bygder i stället? Den sidan av saken har man enligt min mening ägnat alltför litet intresse åt.

Jag vill än en gång understryka att jag ingalunda motsätter mig en vettig rationalisering där den alltjämt fyller ett ändamål, men jag tror att saken skulle gagnas, om alla faktorer som har med saken att göra togs med i bedömningen från början. Jag tycker att vår jordbrukspolitik under årens lopp har varit föremål för alltför mycket experimenterande. Riktlinjer och målsättning har ändrats undan för undan. När det gäller storleksrationaliseringen började man med basjordbrukets nivå, därifrån gick man till normjordbruk, och i dag siktar man till något ännu större. Inför det som nu skall ske är det naturligt att många ställer sig tveksamma. Till dem hör också hushållningssällskapens tidskrift, som i en kommentar till propositionen nr 125 skriver följande:

»Gentemot de nu framlagda förslagen kan sägas att storleksfaktorns betydelse poängterats i alltför hög grad. För många och främst i jordbruket utomstående kretsar har det t. o. m. blivit så, att begreppet rationalisering nära nog helt innebär sådana åtgärder, som leder till att små gårdar läggs ned och de

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

återstående växer i storlek. Visserligen spelar företagets storlek och struktur stor roll, men för det ekonomiska utfallet torde effektiviteten i de använda bruknings- o. driftsmetoderna och deras anpassning till föreliggande betingelser vara av än större betydelse. Ett jordbruksföretags framgång eller lönsamhet avgörs inte bara med flerta hektar; dessa måste också brukas med utnyttjande av rationella och effektiva metoder. Storleksrationaliseringen bör följaktligen hela tiden gå hand i hand med annan rationalisering.»

Vad strukturrationaliseringen i Norrland beträffar, tror jag inte att man kan ställa upp samma mall för jordbruken där som i andra delar av landet. Norrland har ju sin särskilda topografi, som skapat dessa mindre jordbruk. Om det nu är statsmakternas mening att det i framtiden skall finnas några jordbruk kvar i Norrland — vilket jag finner alldeles ofrånkomligt inte minst från försvars- och folkförsörjningssynpunkt — tror jag man får se något annorlunda på strukturrationaliseringen därstädes. I Norrland möter naturliga svårigheter att skapa det arealunderlag som kan ge så stora enheter som tvåfamiljsjordbruk. Här får man verkligen se mera till vad som är rationellt i bruknings- och drift-hänseende än till att åstadkomma stora jordbruksföretag. I motionen nr 70 i denna kammare har jag närmare redovisat några av dessa synpunkter.

Det finns, herr talman, en annan mycket viktig faktor när det gäller att skapa mera bärkraftiga jordbruk i Norrland. Det är frågan om skogskomplettering, som jag också pekat på i motionen nr 892 i denna kammare. Att jord och skog hör samman och kompletterar varandra tycks emellertid jordbruksministern ha glömt i sin proposition, vilket jag finner beklagligt, eftersom Norrland bör erbjuda särskilt stora möjligheter i den vägen. Storleksrationaliseringen behöver väl inte bara gälla sammanförandet av åkerarealer utan kan lika gärna

gälla komplettering med skog. Det kanske bara är ett förbiseende från jordbruksministerns sida att den frågan inte särskilt beaktats i propositionen.

För Norrlands del vill jag emellertid starkt understryka det angelägna i att det framtida rationaliseringsprogrammet beaktas, att frågan om komplettering med skog på verkligt allvar måste prövas samt att lantbruksorganisationer och hushållningssällskap erhåller förbättrade personella och ekonomiska resurser för upprustning av ofullständiga jordbruk och stödjordbruk, vilket vi särskilt framhållit i motionen 892 i denna kammare.

Med detta, herr talman, ber jag till sist att få yrka bifall till reservation nr 1 och i övrigt till utskottets utlåtande.

Herr ANTBY (fp):

Herr talman! Det var kanske inte så underligt, om andarna vaknade till liv när proposition nr 125 kom på kamrarnas bord. Litet var ställdes vi oss fundersamma till vad man kunde utläsa ur propositionen, nämligen att familj jordbruken inte längre skulle få del av det statliga stödet till rationaliseringsverksamheten.

Jag får för min del säga att propositionen i övrigt innehåller så mycket av värde att det var tråkigt med denna skönhetsfläck. Om jag skall göra en personlig bekännelse i detta avseende, så vill jag säga att enligt min uppfattning står sig det bärkraftiga familj jordbruket gott i jämförelse med andra former av jordbruk och detta såväl ekonomiskt som ur effektivitets- och trivselsynpunkter. Därtill kommer att vi måste, såsom här åskådliggjorts av herr Hansson i Skegrie, ta hänsyn till jordbrukets struktur i olika delar av vårt land. Därför bör man inte från statens sida glömma bort att satsa på familj jordbruket, om man vill göra något av verkligt värde för jordbrukets rationalisering.

Nu har ju jordbruksministern senare meddelat jordbruksutskottet — och det

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

har t. o. m. skett skriftligen — att avsikten inte varit att utestänga familj jordbruket från del av jordbruksstödet. Genom detta särskilda meddelande har en anledning till splittring eliminerats och vi har inom jordbruksutskottet kommit fram till ett betänkande som i stort sett präglas av enighet.

Vad man i övrigt saknade i propositionen var något uttalande om den stora betydelse som ett skogsinnehav ofta har för bärkraften hos ett jordbruksföretag. I många trakter är det mycket svårt, för att inte säga omöjligt att få till stånd bärkraftiga brukningsenheter annat än genom en lämplig kombination jordskog. Dessa tankegångar har närmare utvecklats i en motion som jag väckt tillsammans med några partikamrater.

Vid sin behandling av motionen framhåller utskottet att det i propositionen icke föreslagits någon ändring av nuvarande bedömningsgrunder, och utskottet tillägger för egen del att »skogsmark tillhörande en jordbruksfastighet utgör en av de komponenter som skall beaktas vid bedömning av fastighetens bärkraft». Utskottet fullföljer således den linje som kom till uttryck i 1959 års riksdagsbeslut i rationaliseringsfrågan. Enligt min mening är detta en realistisk inställning.

Bland de yngre jordbrukarna är intresset för rationaliseringsverksamheten påtagligt, och det gäller såväl den inre som den yttre rationaliseringen. Ur denna synpunkt är det värdefullt att betydligt ökade resurser nu ställs till förfogande. Man kan också med tillfredsställelse notera att propositionens av utskottet förordade förslag vidgar möjligheterna till stöd genom att införa en annan förmögenhetsbedömning än vad nuvarande bestämmelser innebär. Jag tror att den nya ordningen, d. v. s. att stöd skall kunna utgå även om brukningsenheten består av dels ägd och dels arrenderad jord, skall visa sig värdefull, låt vara att man kanske i vissa fall får bereda sig på komplikationer.

Beträffande reservationerna skall jag fatta mig mycket kort. Jag tror att det numera är befogat med en viss försiktighet då det gäller över lantbruksorganisationen utgående bidrag till förvärv av stödjordbruk. Jag har därför icke velat ansluta mig till den i detta avseende generösare linje som förordas i reservation nr 1.

När det gäller kreditgarantierna för lån till lagerhus har utskottet delat sig i två lika stora delar. Den med lottens hjälp åstadkomna utskottsmajoriteten föreslår en vidare kreditram än Kungl. Maj:t har förordat. Framför allt med tanke på behovet av ökade resurser för en viss utjämningslagring anser jag det angeläget med förbättrade möjligheter att erhålla kreditgarantier.

Herr talman! Åtgärder på ett område som detta måste ta sikte på framtiden och jag hoppas att vad utskottet föreslår skall bli till gagn för de unga jordbrukarna.

Med det sagda ber jag att få yrka bifall till utskottets hemställan.

I detta anförande instämde herr *Jönsson* i Ingemarsgården (fp).

Herr **GREBÄCK** (cp):

Herr talman! Det är på grundval av erfarenheter från några års medlemskap i en lantbruksnämnd, där de markpolitiska frågorna är speciellt brännande, som jag ger mig in i denna debatt.

För mig är frågan om de förhållanden, varunder staten skall lämna kreditgarantier för ett stödjordbruk, av rätt underordnad betydelse. Det väsentliga är alla de problem av mycket genomgripande natur som sammanhänger med jordbrukets rationalisering. Statistiker och ekonomer räknar med att minst 100 000 brukningsdelar skall vara försvunna omkring 1980. Detta betyder att ungefär varannan brukningsdel då kommer att vara borta. Man må beklaga den utvecklingen eller tycka att den är bra, men med stöd av egna erfarenheter tror jag för min del inte att vi kan göra

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

mycket åt den. Under hela den tid vi sysslat med dessa frågor har utvecklingen nämligen gått i ännu snabbare takt än vad ekonomer och statistiker räknat med, och det finns ingenting som tyder på att det blir annorlunda under de närmaste åren.

Detta måste komma att medföra oerhört stora och omfattande problem för lantbruksnämnderna. Det gäller ju dels för samhället att skaffa bostäder och arbete åt de tiotusentals familjer som varje år flyttar från jordbruksområdena till tätorter och storstäder och dels hur lantbruksnämnderna skall hinna med att ta hand om all den mark och skog som blir ledig genom rationaliseringsprocessen. Vi får säkert sätta till alla klutar för att där inte bli akterseglade. Jag tycker inte det finns någon anledning påstå att rationaliseringstakten är för låg och att den behöver påskyndas. I stället får vi nog fullt arbete med att klara problemen med nuvarande rationaliseringstakt.

Men här är det inte bara fråga om jordbrukets rationalisering utan också hur vi skall bedriva vår markpolitik över huvud taget, så att den mark som blir ledig genom rationaliseringsprocessen verkligen kommer till förnuftig användning. Och där kommer mycket stora anspråk att ställas på samhället.

Man räknar med att 80 procent av landets befolkning år 1980 kommer att bo i tätorter och städer och endast 20 procent i glesbygderna. Städerna och tätorterna själva kommer att behöva mycket stora arealer tomtmark dels för permanent bebyggelse och dels för fritidsändamål. Min uppfattning på denna punkt är mycket radikal, men jag vet att den delas av många. Jag anser nämligen att alla markförvärv — i varje fall i storstädernas närhet — måste underkastas markpolitisk prövning. Samhället kan inte avstå från att skaffa sig avgörande inflytande på hur vi på förnuftigaste sätt skall använda de friställda markarealerna. Gör inte samhället

det, så kommer den sista villan att bli värre än den första och då får vi en skiftande provkarta på ägosplittring ute på landsbygden, som kommer att övergå allt vad vi hittills varit med om.

Nu finns det de, som säger att spekulationen skall släppas fri, ty då ordnar sig dessa frågor av sig själva. Jag tror inte det. Allting talar emot att vi den vägen kan ordna förhållandena på markpolitikens område. Detta säger jag med den erfarenhet jag har av lantbruksnämndens arbete i Stockholms län, där problemen sannerligen inte är lätta att lösa.

Vad riksdagen har att ta ställning till i dag är enligt min mening bara en etapp på vägen. I stort sett hälsar jag de nya rationaliseringsbestämmelserna med tillfredsställelse. En del saker kanske vore värda att diskutera, men det är säkert hög tid att vi i stället debatterar vad nästa etapp skall bli. Ty utvecklingen står inte stilla. Den går tvärtom i så forcerad takt att fråga är hur vi skall kunna bemästra problemen och klara upp dem.

Efterfrågan på mark kommer att öka oavbrutet i tätortsregionerna, samtidigt som det kommer att bli svårt att skaffa köpare till de friställda fastigheterna i glesbygderna. Om vi exempelvis ser på Dalsland och Älvsborgs län, så finns det där brukningsdelar med goda ekonomi- och bostadshus, som står lediga. Vi måste se dessa frågor som inte bara ett jordbrukspolitiskt utan också som ett samhällspolitiskt problem av första ordningen och fråga oss, vad vi kan göra för att hålla liv i glesbygderna, och då måste vi säga oss att vi inte bara behöver rationalisera jordbruket och tro att allting blir bra med det. Nej, vi måste vidta åtgärder som så långt möjligt håller människorna kvar ute i glesbygderna. Och vi gör jordbruket en tjänst, om vi söker oss fram på sådana vägar där nya arbetsmöjligheter skapas vid sidan om jordbruket och där vi försöker nyttiggöra det kapital som är nedlagt

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

exempelvis i byggnadsbeståndet vid de gårdar som blir överflödiga. Jag är övertygad om att det rör sig om flera miljarder kronor.

I många fall är ekonomibyggnaderna nedslitna och har kanske inte så stort värde, i andra fall är de i gott skick och kan kanske användas för andra ändamål. Bostadsbyggnader o. d. kan i mycket hög grad användas till fritidshem för jäktade stadsbor, som vill skaffa sig miljöbyte. Jag tror att samhället även på det området måste engagera sig i ökad utsträckning. En sådan politik är till gagn för landsbygden, glesbygden och även för jordbruket. Trivseln på landsbygden kommer att öka, om vi kan hålla människorna kvar i så stor utsträckning som möjligt, om vi kan nyttiggöra det byggnadsbestånd som blir överflödigt. Det kan vi göra, om samhället ger sitt stöd för en sådan politik. Men hela detta fält ligger fortfarande öppet. Vi måste ta ställning till hur samhället skall engagera sig i denna politik.

Jag har velat ta upp dessa frågor till debatt i anslutning till propositionen. Det kan sägas att de inte så mycket hör hit. Men propositionen och utskottslåtandet bildar underlag för nästa etapp, som vi i god tid bör diskutera.

Huruvida reservation nr 1 är bättre än regeringspropositionen kanske man kan tvista om. Men herr Hansson i Skegrie sade, att det var en generösare tillämpning vid behandlingen av stödjordbruket och det mindre jordbruket. Det kan jag instämma i, och jag är beredd att rösta för reservation nr 1. Men i övrigt ger jag min anslutning till utskottsmajoritetens förslag.

Herr PERSSON i Appuna (s):

Herr talman! Herr Hansson i Skegrie började med att säga att denna fråga inte var skiljande på något sätt, och han var förvånad över att första kammaren tagit så lång tid på sig för att diskutera den. Jag delar helt den upp-

fattningen; skiljaktigheterna är inte så stora som man i varje fall i medkammaren ville göra gällande. Jag tänker inte gå in på dessa frågor utan bara ta upp ett spörsmål som herr Lundmark här signalerade.

Det förutsattes i propositionen att kreditgarantiramarna för lagerhus skall fastställas till fyra miljoner kronor, medan utskottets borgerliga hälft vill öka beloppet från fyra till tio miljoner. Man har sagt att det är önskvärt att man i takt med jordbrukets rationalisering till större brukningsenheter också skapar möjligheter att på ett tillfredsställande sätt ordna denna fråga.

Det finns två skäl till att vi reservanter inte kunnat acceptera de synpunkterna. När jordbruket träffade uppgörelse med regeringen, lovade regeringen att man skulle undersöka vilka möjligheter som finns att ordna den institutionella krediten för jordbruket. Vi förutsätter att den frågan så småningom kommer att lösas. Vi anser också att de krediter det är fråga om för lagerhus bör kunna tas upp i den öppna marknaden. Herr Hansson i Skegrie sade i debatten, att det var riskfritt att låna ut pengar till centralföreningarna. Det tror också jag, och det finns möjligheter att låna dessa pengar i öppna marknaden.

Herr Hansson i Skegrie nämnde som exempel att vi haft dåligt med potatis under vintern beroende på att lagringsmöjligheterna varit dåliga, och därför skulle det vara önskvärt med bättre möjligheter. För närvarande föreligger ansökningar om kreditgaranti för lagerhus till en sammanlagd byggnadskostnad av 34,5 miljoner kronor, varav en ansökan gäller potatislagerhus, nämligen i Västerbotten, på 180 000 kronor. Huvudparten av dessa kreditgarantiamar tar alltså centralföreningarna till byggnad av lagerhus för brödspannmål och fodersäd. Vi reservanter menar att vi får avvakta den utredning som regeringen lovat.

Jag ber, herr talman, att med det an-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

förda få yrka bifall till utskottets hemställan med undantag av punkten 32, där jag yrkar bifall till reservationen av herr Lage Svedberg m. fl.

Herr SVENSSON i Ljungskile (fp):

Herr talman! Jag har i anslutning till proposition nr 125 tillsammans med några kamrater väckt en motion, nr 889 i denna kammare, och det är närmast med anledning av den jag vill säga några ord.

I likhet med många andra talare här anser jag det vara tillfredsställande att man ökar möjligheterna för kreditgaranti och driftlån, höjer maximigränsen och i övrigt anpassar villkoren till föreliggande förhållanden. Det är alltså inte där det föreligger någon motsättning.

För egen del anser jag att skrivningen i propositionen, beträffande de krav man ställer på brukningsdelarna för att få förvärvslån, är mera onyanserad och hård än som i föreliggande situation kan vara önskvärt och rimligt.

Jordbruksministern säger i sitt inledande resonemang i propositionen, att 60 procent av alla brukningsdelar ligger mellan två och tio hektar och att dessa enheter och även sådana som är betydligt större, måste betraktas såsom omöjliga för ett rationellt jordbruk samt att det därför inte kan komma i fråga att stödja jordbruk av den beskaffningen. Sedan tillkommer den där extra tillspetsningen, som visade sig vara ett tryckfel, nämligen att man i första hand skulle stödja tvåfamiljsjordbruket. Det intressanta med det tryckfelet är att ingen från socialdemokratiskt håll eller högerhåll, såvitt jag har kunnat finna, hade något att invända mot detsamma, utan att man accepterade det. Jag nämner emellertid detta endast i marginalen.

Den andra punkten, där jag anser att skrivningen är för hård, gäller stödjordbruket, som har varit på tal tidigare. Först sägs det att man skall vara

allmänt restriktiv, när det gäller att ge lån åt stödjordbruk, men sedan knyter man två villkor till detta: det skall finnas en varaktig sysselsättning, i första hand skogsarbete, och det skall inte finnas något behov av investeringar under mycket lång tid. I praktiken kommer detta att betyda att man behandlar ansökningar om lån för stödjordbruk mycket restriktivt.

Jag skulle vilja peka på den tabell som finns på sid. 5 i propositionen. Den upptar det antal jordbrukslån, som beviljats under senare halvåret av år 1962. Det är alltså de mest aktuella siffror som det går att få och berör sammanlagt 436 jordbruk. Av dessa ligger 128 under tio hektar och 161 mellan tio och tjugo hektar. Vi vet emellertid att det finns fler gårdar mellan tio och femton hektar än mellan femton och tjugo hektar. Jag tror därför att man kan dra den slutsatsen, att hälften av de 161 jordbruket ligger närmare tio än tjugo hektar, snarare under än över femton hektar. Om det är på det sättet, tillhör ungefär hälften av de gårdar, som fick förvärvslån sista halvåret i fjol, den typ av jordbruk som man i fortsättningen inte skall ge några lån. Enbart dessa aktuella siffror säger en del om att man kanske tar litet för hårda tag, om man skall tillämpa den onyanserade skrivning som finns i propositionen.

Det har här talats om att man bör eftersträva större brukningsdelar, och jag vill helt allmänt inte tala emot det. Det är jag införstådd med lika väl som många andra. Den allmänna grundsatsen att ett jordbruk — om man nu bortser från stödjordbruket — skall ge full sysselsättning och full försörjning, finns det väl inte någon människa som vill opponera sig emot. Men det är i praktiken inte alldeles så problemfritt att styra efter en sådan allmän grundsats. Man skulle ju kunna tänka sig att jordbruket skall kräva 2 000 timmar effektivt arbete och ge full försörjning.

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

Det motsvarar vad en enda man, enligt nutida begrepp, skulle prestera. Alla vet emellertid att ett enfamiljsjordbruk, som inte är alltför stort, inte får behandlas på det sättet. I praktiken kan inte varje timme av dessa 2 000 timmar ur effektivitetssynpunkt motsvara en timme i en industri eller någon annan motsvarande näring. Särskilt på en gård med djur, där det behövs så mycket passning och vakthållning, ställer sig de praktiska förhållandena annorlunda.

Även om det sker något i marginalen vill jag säga att de lönsamhetsberäkningar, som löper ut i beräknad timförtjänst, är ganska problematiska för familj jordbrukets del.

Grundsatsen om full sysselsättning och full försörjning är svår att styra efter, också om man vill bestämma vilka jordbruk som lönar sig. Så sent som 1959 kunde man med litet större frimodighet än i dag säga att t. ex. normjordbruken lönar sig bättre än basjordbruken. Siffrorna är nu mindre övertygande. Det är över huvud taget inte lätt att peka ut en viss typ av jordbruk och säga, att den typen lönar sig, medan de andra inte bär sig.

Så har vi de nya typerna av jordbruk som mest finns i experternas förhandsberäkningar — de stora en- och tvåfamiljsjordbruken, som kostar från 300 000 upp till en halv miljon kronor i Mellansverige och en miljon eller mera i Sydsverige. Om jordbruk av den typen, med investeringar av denna storleksordning, kommer att löna sig vet vi inte. Vi har inte något material med entydighet och bärkraft som säger att det går att driva dessa jordbruk på ett lönande sätt.

De driftsekonomiska kalkyler som gjorts upp och som visar, att man i ett visst prisläge under vissa förhållanden kan få ut en inkomst på 25 000—35 000 kronor på en sådan gård, är inte i avsevärd utsträckning prövade i praktiken. Vad vi vet är att i detta tänkta framtidsjordbruk är arbetslönen en så

liten del av bruttoavkastningen, att arbetslönen kommer att vara synnerligen känslig för konjunkturskiftningar.

Visst är det önskvärt att vi får del av experternas råd i många fall, men saken har ju även andra sidor. Det är väl nu snart tjugo år sedan man började tala om hur fördelaktigt det skulle vara med andelsladugårdar. Den första andelsladugården inrättades i Bjärme i Jämtland. Experimentet hade redan satts i gång, när frågan kom upp i riksdagen, och jag var med och röstade för att experimentet skulle fullföljas och att bidrag skulle lämnas. Kooperativa förbundet lämnade också en del pengar till experimentet.

Men inte har dessa andelsladugårdar — det har funnits en fyra—fem stycken — spelat någon roll i svenskt jordbruk. Kommer man upp till Bjärme ser man genast att denna stora andelsladugård från början var en felspekulation. Under de femton år för vilka jag har statistik har Bjärmeladugården betalat grovfodret med ett pris växlande mellan minst 0 och högst 15 öre per foderenhet. Jag skulle tro att genomsnittet för de femton åren ligger snarare under än över 10 öre per foderenhet. Med denna ladugård förstörde man alltså en jämtländsk by ganska ordentligt. De andra exemplen har inte varit mycket mer övertygande.

Vi har vidare samjordbruken. Jag var med och röstade också för att dessa experiment skulle göras, och det har blivit fyra—fem samjordbruk. Den bästa gården har väl varit den utanför Linköping; den startade under gynnsamma omständigheter. Linköpings stad håller nu på att äta upp gården, så den kommer att upphöra. Men inte har dessa samjordbruk spelat någon roll i stort sett.

Och ett tag skulle det vara så lönande med rena göddjur, importerade av engelska göddjur o. d. Det blev många reportage i Dagens Nyheter och andra tidningar. För några lönade sig kanske

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

dessas experiment, men själva driften gav inte så mycket. Man upptäckte snart att om en kalv kostar 600—800 kronor den dag den föds, är det inte så lätt att få till stånd en lönande köttproduktion.

Under de senaste åren har det diskuterats i TV, radio och lantbrukartidskrifter hur förmånligt det är med lösdrift. Det är bara en sak som fattas: den entydiga erfarenheten av att denna lösdrift över huvud taget löser några problem.

Men experimenten må göras, och man må göra experiment med gårdar av olika storlek. Det tror jag är riktigt. Men när man förutsätter att dessa större jordbruk skall ge både bättre lönsamhet för jordbrukare och billigare livsmedel för konsumenterna, då är det någonting som man hoppas och tror, men det är ingenting som man har belägg för.

För min del tror jag — det är också tro, föralldel — att ingenting kan vara fördelaktigare för de svenska konsumenterna på lång sikt än att det svenska jordbruket inrymmer huvudsakligen familjejordbruk av växlande sammansättning och storlek.

Jag skulle också vilja säga några ord om utvecklingstendensen, ty det är ju i alla fall här fråga om att försöka bedöma framtiden och på grundval av denna bedömning ta ståndpunkt.

Jag tror inte att man i detta sammanhang kan bortse från befolkningsutvecklingen i världen. Jag har på senare år inte hört någon expert som tvivlar på att det här klotet omkring år 2000 kommer att ha omkring 6 miljarder invånare, alltså dubbelt så många som nu. Det pågår för närvarande en omställningsprocess inom det svenska jordbruket, och den kommer att fortsätta vare sig vi vill det eller inte — vi kan modifiera ett och annat, men vi kan inte vända strömmen, endast modifiera i ena eller andra riktningen. Denna omställningsprocess kommer under alla förhållanden att ta femton, tjugo år, innan vi någorlunda klarat av den pro-

blematik vi nu tycker oss se. Då har vi hunnit halvvägs till år 2000, och då bör det finnas över 4 miljarder människor i världen.

Jag har trots allt svårt att tro att dessa förhållanden inte på ett eller annat sätt kommer att påverka även marknadssituationen. Å andra sidan skall det erkännas att Västeuropas jordbruk har visat sig ha en förmåga till produktionsökning som man för några år sedan underskattade, och jag hör nog också till dem som underskattade denna förmåga.

Detta är kanske problem som ligger något framöver i tiden. När det gäller den utveckling som nu pågår i vårt land vill jag nämna ett par siffror. Jag hänvisar till vad herr Hansson i Skegrie sade om nedläggningen av åker och om minskningen av antalet brukningsdelar. Jag skulle bara vilja tillägga något som jag tycker att man ibland glömmer bort. Om man nu har lagt ned omkring 300 000 ha åker, så har man under samma tid slaktat 350 000 hästar, och för underhåll av en häst krävs en ha. Ännu så länge kan vi alltså säga att arealminskningen kvittats mot nedslaktningen av hästar. Dessa faktorer balanserar alltså varandra.

Detta betyder då emellertid att vi trots den oerhörda ökningen av konstgödselanvändning inte haft någon väsentlig produktionsökning i vårt land. Av den anledningen tror jag att vi på längre sikt inte behöver ha så stora bekymmer för vårt produktionsöverskott; det problemet ordnar sig nog under loppet av tio, femton år.

Det ställs ju för närvarande samman en hel del material om vårt jordbruks läge, befolkningsmässigt och strukturellt, och bland dessa siffror finns även följande. Man räknar med att 1975, d. v. s. om 12 år, kommer 60 procent av de nuvarande brukarna att ha passerat 65-årsgränsen.

Om 12 år är 60 procent av de nuvarande brukarna 65 år eller mera. Om

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

man därtill lägger att en del byter yrke bland de yngre och att en del blir arbetsoförmögna eller dör före 65 års ålder, kan man dra slutsatsen att bortåt 70 procent av de nuvarande brukarna om 12 år inte finns kvar eller har passerat 65-årsgränsen. Vad har vi att ställa mot detta?

Man har räknat fram att i det svenska jordbruket finns 93 000 pojkar under 16 år. Men det är 16 årgångar; det betyder att det finns ungefär 70 000 i 12 årgångar. Dessa siffror — jag skall nöja mig med dem — tycker jag säger att vi bör fästa minst lika mycket vikt vid tillgången till människor som vid brukningsdelarna när vi bedömer det svenska jordbrukets utsikter. Vi vet inte om hälften eller en tredjedel eller en fjärdedel av dessa pojkar blir jordbrukare. Att inte alla blir det kan vi utgå ifrån, och att några andra kommer från andra yrken och sluter till kan vi också räkna med. Men på det hela taget ger dessa siffror en anvisning om att det inte kommer att bli gott om unga bönder i fortsättningen.

Då kan jordbruksministern säga: Det är ett utmärkt argument, då skall vi göra större gårdar. Det är sant ett långt stycke, men å andra sidan vet vi ju att människorna är olika, har olika erfarenheter hemifrån, olika ekonomiska resurser, olika framtidsplaner. Det är inte säkert att allesammans ser lika på hur ett jordbruk skall bedrivas och tänker lika i planeringen för framtiden. Jag tror att man så långt möjligt skall hjälpa unga människor att bli jordbrukare i den mån de vill det och i den mån deras planering över huvud taget är rimlig. Dogmatiken kan man lägga på hyllan, ty den kommer ändå att gå sönder, det är jag övertygad om.

De slutsatser jag vill dra är alltså att man inte skall utesluta någon typ av jordbruk. Man må försöka med de stora en- och tvåfamiljsjordbruken, där sådana kan skapas och där det finns människor som vill och kan driva dem. Man

skall bevara de blandade jord- och skogsbruken och man får väl acceptera även de rena skogsbruken, men man bör också acceptera stödjordbruk och mindre familjebruk, där det finns människor som vill ha dem.

Det största felet i propositionen är, tycker jag, att man krymper begreppet stödjebruk i en situation när man i stället borde vidga det. Det är alldeles riktigt som herr Hansson i Skegrie sade att många gårdar som förr var för stora för att kunna brukas som stödjebruk i dag kan användas på det sättet. Man kan ha stödjordbruk utan mjölkkor, man kan ha stödjordbruk med bara spannmål, ja, man kan över huvud taget med nuvarande möjligheter handskas mycket mera fritt med mindre jordbruk än man kunde tidigare, och det vore i hög grad önskvärt att våra jordbruksekonomiska experter också ägnade sig litet mera åt hur man skulle handskas på rätt sätt med stödjordbruk.

Hemma i Bohuslän finns det knappast en jordbrukare från Munkedal till Göteborg som inte har en industri inom räckhåll, d. v. s. inom ett avstånd han lätt kan förflytta sig morgon och kväll. Uddevallavarvet har rekryterat sin arbetskraft till stor del bland bönder och Stenungsundsindustrierna växer upp under motsvarande förhållanden.

Jag fick för någon vecka sedan från en mycket initierad person från Kronobergs län ett färskt exempel. Det annonserades ut ett jordbruk en mil från Ljungby med tio tunnland åker och sextio tunnland skog och med ett prima boningshus, byggt 1931, med vatten och moderna sanitära anläggningar, värmeledning m. m. Fastigheten bjöds ut för 30 000 kronor, hälften så mycket som det kostar att bygga bara ett boningshus på 1 000 kvadratmeter. Om någon vill köpa ett sådant jordbruk och arbeta i Ljungby eller någon annanstans i grannskapet, varför skall han då inte få göra det, i en situation som den vi har — eller får under de närmaste åren

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

— där vi inte kan ta hand om all mark som blir friställd.

Herr talman! Klockan är femton minuter över fem och jag skall sluta här.

Jag vill bara tillägga att man nu inom 1960 års jordbruksutredning sammanställer oerhört mycket material som så småningom skall sammanvägas. Jag förstår inte att det just nu skulle vara så bråttom att göra om egnahemskungörelsen. Den kunde gott ha fått vara som den var. Med det rikligare anslag som jordbruksministern nu föreslår skulle man säkerligen i alla fall ha kunnat göra tillräckligt mycket.

Jag vill, herr talman, yrka bifall till reservationen nr 1 och i övrigt till utskottets förslag.

I detta anförande instämde herrar *Börjesson* i Falköping och *Vigelsbo* (båda cp).

Som tiden nu var långt framskriden och många talare anmält sig för yttrandes avgivande, beslöt kammaren på förslag av herr förste vice talmannen att uppskjuta den fortsatta behandlingen av förevarande ärende samt övriga på föredragningslistan upptagna ärenden till kl. 19.30, då enligt utfärdat anslag detta plenum komme att fortsättas.

Kammarens ledamöter åtskildes här efter kl. 17.16.

In fidem
Sune K. Johansson

Fredagen den 24 maj

Kl. 19.30

Fortsattes det på förmiddagen började sammanträdet; och leddes förhandlingarna därvid till en början av herr förste vice talmannen.

§ 1

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m. (forts.)

Herr förste vice talmannen meddelade, att överläggningen rörande jordbruksutskottets utlåtande nr 15, i anledning av Kungl. Maj:ts framställningar angående statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m. jämte i ämnet väckta motioner, nu komme att fortsättas; och lämnades därvid ordet, jämlikt förut gjord anteckning, till

Herr **BÖRJESSON** i Glömminge (cp), som yttrade:

Herr talman! De riktlinjer som statsmakterna utformar för jordbrukets storleksrationalisering är av oerhört stor betydelse dels för jordbruket självt och dels för de bygder som har jordbruk till huvudnäring. Det behöver inte understrykas vad en långt gående uttunning av befolkningsunderlaget i sådana bygder skulle betyda.

Jag skall inte beröra de reservationer, som fogats till jordbruksutskottets utlåtande, utan jag vill bara nämna något om vad jag anser om den allmänna riktlinjen för rationaliseringen i synnerhet när det gäller familj jordbruken.

Jag instämmer till fullo i vad herr

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

Eriksson i Bäckmora m. fl. har sagt, nämligen att det arealtänkande som gärna vill göra sig gällande och som av lantbruksnämnderna uppfattas såsom norm vid beviljande av garantilån, inte får drivas för långt. Inom lantbruksnämnderna talar man ofta om »normalfall», t. ex. i fråga om hur en fastighet skall vara beskaffad. Och det är mycket svårt att få bifall i ett ärende som rör någonting som inte passar med detta »normalfall».

Vad man frapperas av är hur ringa vägledning som avkastningen av jordbruket ger när man skall bedöma, vilken storleksordning som är den bästa för ett visst jordbruk. Den jordbruksekonomiska undersökningen visar ju stora variationer, och det har satts en del frågetecken i marginalen för den. Den som deltar i taxeringsarbete vet dock att taxeringsutfallet också visar sådana stora avvikelser och ojämna resultat. Och självfallet bör den jordbruksekonomiska undersökningen och taxeringsutfallet visa samma resultat. Inom den den av landet som jag själv tillhör har taxeringsutfallet i synnerhet i år, trots mycket god skörd, blivit förvånansvärt varierande. Granskar man det sätt på vilket fastigheterna drivs kan man inte finna någon särskild orsak till dessa avvikelser, utan de får tas som tecken på hur vanskligt jordbruk är och på hur många oberäknliga faktorer som inverkar på ett jordbruks bärkraft. Under de år jag tillhört lantbruksnämnden har det inte heller varit ovanligt att ett jordbruk som nämnden betraktat såsom »normalfall» och som den ansett sig mycket väl kunna bevilja garantilån till, sedan inte gått så bra, under det att en annan jordbrukare, vars ansökan om garantilån avslagits av nämnden men som på den privata marknaden kunnat skaffa borgenslån, lyckats mycket bra med sitt jordbruk.

Jag kan sålunda inte se att lantbruksnämnderna har fått något riktigt grepp när det gäller att bedöma ett jordbruks

bärighet eller olika brukningsdelars avkastningsförmåga.

Det har talats om nödvändigheten av att skära ned jordbruket med hänsyn till att vi har överskott på jordbruksprodukter. Men då ställer man sig frågan: Har vi egentligen något överskott? Om man jämför införsel och utförsel av t. ex. fettvaror, fodervaror och andra med livsmedelsproduktionen sammanhängande varor, finner man att det egentligen inte är något produktionsöverskott. Det har i olika sammanhang antytts att vår produktion inte skulle ligga mycket över 90 procent av behovet men att däremot en del produkter vid vissa tillfällen visar överskott, vilka kunna vara svårplacerade.

Statistiskt räknar man med att vårt land 1980 skall ha en miljon människor mer att försörja. Därför är det nog riktigt, som herr Svensson i Ljungskile yttrade, att vi kan vara säkra på att det inom en period av 10—15 år inte kommer att finnas något större överskott. Men det är klart att vi, även om vi minskar produktionen ganska kraftigt, likväl kan få ett överskott till följd av det varuutbyte vi har med andra länder. Om vi skall ta hand om en del av den danska jordbruksproduktionens överskott är det väl inte underligt, om vi själva får svårigheter med överskott.

Man har sagt att ingenting är att göra åt utvecklingen. Man måste finna sig i att gårdar läggs ned eller slås samman. Men en hel del kan väl statsmakterna ändå göra. Man bör väl inte stå alldeles handfallen inför en utveckling av detta slag. Det bör väl finnas möjlighet att stimulera den yngre generationen att träda till samt att se till att den i fråga om kapitalförsörjning får träda till under acceptabla förhållanden.

Här har talats om jordbruk på 10 hektar eller mindre. Med den erfarenhet jag har av lantbruksnämndens verksamhet i mitt eget län vet jag att man gärna avslår ansökningar om egnahems- lån, eller jordbrukslån som det nu skall

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

heta, för jordbruk som ligger omkring 20 hektar med motiveringen att de inte är bärkraftiga. Men det beror naturligtvis mycket på vilken inställning och målsättning som statsmakterna har. Att kasta yxan i sjön och bara låta utvecklingen gå tror jag inte man behöver göra.

Det har sagts att det är nationalekonomiskt sett fel att investera i byggnader på ett jordbruk av familj jordbruksstorlek. Men det är ju ändå så, att var familjen än bosätter sig måste den ha en bostad. Den delen av investeringen kommer man alltså i alla händelser inte ifrån. Om familjen bosätter sig i en större stad, vill den ha sommarstuga på landet. Då kommer det till en ytterligare investering. Det är alltså investeringarna i ekonomibygnader man har att räkna med. Men man skall inte tro att det går att få en ekonomibygnad för en gård med större areal för samma kostnad som en ekonomibygnad för en mindre gård. Det har ofta hänt att en jordbrukare, som sökt garantilån för en ladugård av viss storlek, när han bygger anser att han lika väl kan göra en ladugård för fyra eller fem kor mera än han ursprungligen tänkt sig, men att han sedan när det hela är klart upptäcker att det inte gick att pressa kostnaderna så som han trott.

Jag vill understryka att man, när man går att förverkliga vad jordbruksministern föreslagit i propositionen, inte bör driva rationaliseringen alltför hårt utan att lantbruksnämnderna vid handhavandet av denna verksamhet bör se till att så många jordbruk som möjligt blir kvar. Hur välvilliga ord som än sägs i riksdagen, så är det ju ändå till sist lantbruksnämndernas ställningstaganden som blir avgörande. Har en lantbruksnämnd avslagit en ansökan, är det väl oftast inte stort hopp om en ändring. Ett besvär hos lantbruksstyrelsen leder i 99 fall av 100 till samma beslut som det landsbruksnämnden har fattat.

Herr Eriksson i Bäckmora och jag

har väckt en motion, i vilken vi föreslår att man bör försöka främja bytesverksamheten med domänverket. Under de snart 15 år som lantbruksnämndsinstitutionen funnits har möjligheterna till byten med domänverket varit oerhört små. Både i riksdagen och från regeringen och på andra håll har man ofta understrukit önskvärdheten av att denna bytesverksamhet verkligen kommer i gång. Men åtminstone i en del län har den förekommit i mycket liten skala. I motionen har vi också yrkat på att mera personal skall ställas tillushållningssällskapens och lantbruksnämndernas förfogande, så att de på allvar kan ägna sig åt den inre rationaliseringen av de jordbruk, som under lång tid framåt inte kan beräknas nå den målsättning som statsmakterna eventuellt kan komma att besluta.

Med detta ber jag, herr talman, att få yrka bifall till reservation nr 1 i jordbruksutskottets utlåtande nr 15 samt bifall till motionerna I: 747 och II: 892.

Herr andre vice talmannen övertog nu ledningen av förhandlingarna.

Därefter anförde:

Herr PERSSON i Appuna (s) kort genmäle:

Herr talman! Innan vi avbröt förhandlingarna för middagsrast höll herr Waldemar Svensson i Ljungskile ett långt anförande i dessa frågor. Han slutade så småningom efter att ha ventilerat dessa problem med att yrka bifall till reservationen nr 1 till utskottets utlåtande nr 15.

Jag har mycket stor respekt för herr Svenssons kunnande på detta område. Han har ju suttit med i 1942 års jordbruksutredning, vars betänkande så småningom resulterade i 1947 års riksdagsbeslut och den kungörelse som utfärdades 1948. Jag bestrider inte hans sakkunskap på detta område, men hans anförande i dag gör mig litet tveksam, därför att han slutade med att yrka bi-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

fall till ovannämnda reservation. Den innebär nämligen, herr talman, de facto att man frångår det beslut som fattades av 1947 års riksdag; man återgår alltså till vad som gällde före 1947.

Det heter i den kungörelse som utfärdades 1948, att man skall stödja den verksamhet som inriktas på förvärv av bärkraftiga jordbruk och stödjordbruk.

Om herr Waldemar Svensson läser den reservation, som fogats till utlåtandet av herr Hansson i Skegrie m. fl., finner han att det klart framgår av vad som skrivits i början, att man vill att även icke bärkraftiga jordbruk skall kunna få stöd av statsmakterna. Det innebär inte bara att herr Svensson går emot statsrådet, regeringen och utskottsmajoriteten i denna fråga, utan han desavuerar även två av sina egna partivänner i utskottet, nämligen herrar Antby och Rimås som ansett att det inte är riktigt att göra på det sättet.

Herr Svensson har här tagit upp en stor principiell diskussion, en diskussion som vi som bekant för i 1960 års jordbruksutredning. Där hoppas vi att vi så småningom skall kunna framlägga förslag som såvitt möjligt skall kunna lösa vissa av dessa problem. Herr Svensson ställde frågan: Vad har statsrådet haft för anledning till brådska i detta fall? Det finns enligt herr Svensson ingen anledning till brådska, utan man bör vänta till dess 1960 års jordbruksutredning är färdig med sitt arbete, så att man får se vilka resultat den kan komma fram till. Men, herr Svensson, det har förekommit diskussioner i denna kammare under tidigare år om jordbrukets rationalisering. Då har man sagt, att visst är vi beredda att rationalisera, men då måste också samhället ge oss de ekonomiska möjligheterna att göra det. När jordbruksminister Holmqvist nu tagit ett krafttag och vill ge 40 miljoner kronor utöver vad som föreslagits i årets statsverksproposition för att lösa dessa problem, får man en stor debatt om denna fråga, där det

görs gällande att det går alldeles för snabbt. Man säger: Ni får lugna er litet, ni får ta det försiktigt till dess 1960 års jordbruksutredning framlägger resultatet av sitt arbete.

Herr Svensson säger att detta löser sig självt, därför att 60 procent av alla jordbrukare med jordbruk inom en viss arealgräns har 1970 överskridit 65-årsåldern. De kommer då att lämna dessa jordbruk, men det finns, säger herr Svensson, bara 93 000 gossar som då är beredda att träda till. Men, herr Svensson, det beror ju på om man är beredd att ge gossarna fideikommissrätt till jordbruken. Kärleken är numera i vårt land mera demokratiskt inriktad. Den känner varken arealgränser eller ekonomiska gränser. Det kan tänkas att det finns flickeor som gifter sig med industriarbetare och vill flytta tillbaka till dessa brukningsenheter. Man kan alltså inte ta till intäkt för en uppfattning i denna fråga, att det bara finns 93 000 gossar som kan komma i fråga att efterträda dem som frånträder ovannämnda brukningsenheter.

Jag menar alltså att herr Svensson i denna diskussion har bundit sig för en ståndpunkt som är föremål för debatt i 1960 års jordbruksutredning. Jag är inte alldeles övertygad om att vi inte där kan komma till det resultatet, att vi måste åstadkomma större och bärkraftigare jordbruksenheter för att klara de problem som jordbruket i dagens läge brottas med.

Regeringen har självfallet inte för avsikt att få bort en del människor från den svenska landsbygden — det tror jag inte — utan den vill ge dem som arbetar i den svenska jorden samma möjligheter till en god levnadsstandard som andra har inom vårt samhälle. Att denna önskan skall kunna uppfyllas bör vi väl ändå försöka hjälpa till med.

Jag har velat säga detta därför att jag tror, att man skall vara mycket försiktig när man här talar om familjejordbrukets stora roll i vårt svenska

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

samhälle. Därför menar jag att det finns anledning att något begrunda det politiska testamente herr Svensson här har gjort.

Jag hörde i första kammaren på en prominent företrädare för folkpartiet, nämligen herr Osvald. Han höll ett mycket långt anförande som utmynnade i att man skulle öka grundkalkningen och därmed åstadkomma en ökning av den svenska jordbruksproduktionen. Det kan man inte göra generellt, därför att det finns jordbruk i detta land som har för mycket kalk i sin jord och i de fallen kan man inte späda på kalken ytterligare.

Herr SVENSSON i Ljungskile (fp) kort genmäle:

Herr talman! För det första vill jag säga, att jag mycket noga har läst den reservation till vilken jag har yrkat bifall. Jag har lagt märke till formuleringarna. Med hänsyn till den utvidgning av begreppet stödjordbruk och den odogmatiska och av arealgränser obundna prövning av en brukningsdel, som jag anser bör komma till stånd, och med det hänsynstagande till enskilda människor, som jag också anser bör göras, tror jag det är riktigt att man i vissa fall ger garanti för lån till förvärv även av sådana jordbruk som enligt lantbruksnämndernas blivande schabloner inte är fullt bärkraftiga.

För det andra vill jag beröra frågan om de här pojkarna. Jag pekade på att inom loppet av 12 år blir 60 procent av de nuvarande brukarna 65 år eller mera och konstaterade att det endast finns 93 000 pojkar under 16 år. Därtill gjorde jag den allmänna reflexionen, att med hänsyn till de många pojkar i jordbruket som förmodligen inte blir jordbrukare och med hänsyn till att en del pojkar utanför jordbruket kanske kommer till, är dock perspektivet sådant, att det tycks bli ont om ungt folk i jordbruksnäringen och att man därför bör lägga stor vikt vid att ta vara på män-

niskor och inte bara stirra sig blind på brukningsdelar av olika slag.

Herr HANSSON i Skegrie (cp) kort genmäle.

Herr talman! Jag begärde replik emedan jag kände igen ett yttrande från första kammarens debatt, nämligen att reservanterna gått ifrån de gällande bestämmelserna och gått tillbaka till de bestämmelser som gällde före 1948, eftersom de i reservationen talar om ofullständiga jordbruk. Nu förhåller det sig väl på det sättet, att vi 1947 talade om de bärkraftiga enheterna men också om de icke bärkraftiga enheterna, alltså stödjordbruk. Skillnaden är bara den, att reservanterna menar att gränsen för stödjordbruk nu måste flyttas upp liksom vi flyttat upp gränsen för en- och tvåfamiljsjordbruk. Jag vill emellertid fråga herr Persson i Appuna och även eventuellt kommande talare: Var går gränsen? Vilka gränser räknar herrarna med? Var vänliga och säg hur många hektar vi skall sätta som gräns för stödjordbruk! Hur många hektar anser herrarna att vi skall sätta som gräns för enfamiljs- och tvåfamiljsjordbruk? När det blir klarlagt blir det lättare att diskutera frågan.

Det är väl ändå riskabelt, herr Persson i Appuna, att beskylla andra för att ha ändrat ståndpunkt. Herr Persson godkände åtminstone i tio dagar den proposition som lagts fram om tvåfamiljsjordbruk som riktmärke för rationaliseringsåtgärderna. Därefter gick han tillbaka till en- och tvåfamiljsjordbruk. Det var en synnerligen betydande reträtt, väsentligt större än den herr Persson menar att reservanterna har gjort.

Herr PERSSON i Appuna (s) kort genmäle:

Herr talman! Vad herr Hansson i Skegrie sist påstod bör han bevisa, men det har han inte möjlighet att göra, ty jag diskuterade inte propositionen — i varje fall inte med herr Hansson. När

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

sedan skrivelsen kom som redovisade ett feltryck accepterade vi den båda två. Vi accepterade att det var ett feltryck. I diskussionen i utskottet — om vi skall beröra den här — sade jag att det är mänskligt att fela, herr Hansson. Det hade tydligen skett i detta fall och det accepterade jag.

Nu säger herr Hansson: »Ni får klargöra var ni anser att gränsen skall gå. Ni vill höja gränsen för stödjordbruk.» Låt mig läsa upp första delen av reservationen: »Såsom framhållits i motionerna» — det gäller alltså den motion under vilken herr Hedlund står som första namn — »finns det vissa bygder, där strukturrationaliseringen i varje fall inte inom överskådlig tid kan tänkas leda fram till allmänt sett fullt bärkraftiga brukningsenheter. Då det framstår som angeläget att jordbruket även i sådana bygder får så goda förutsättningar till rationalisering som möjligt bör enligt utskottets mening förvärvs- och driftstöd kunna utgå även för brukningsenheter som inte har full bärkraft.» Detta står alltså i reservationen, herr Hansson, och det är vad som gällde före 1947. Läs motionen och läs reservationen! De överensstämmer ganska bra.

Vi anser det rimligt att man skall kunna ge stöd åt ett jordbruk i händelse vederbörande jordbrukare behöver det. Han kan vara skogsarbetare. Jag minns inte vem som sade — det kanske var herr Svensson i Ljungskile — att om en person t. ex. utövar hantverk eller bedriver hemslöjd vid sidan om jordbruket skulle han inte kunna få hjälp till stödlån, ty det har inte sagts något härom i propositionen. Det är riktigt att det inte står något om det i propositionen. Man kan inte exemplifiera alla fall. Men om någon bedriver sådan näring vid sidan om jordbruket tror jag han har möjlighet att få lån till ett stödjordbruk. Men rent allmänt bör samhället inte medverka till att unga jordbrukare bosätter sig på en fastighet som inte är

bärkraftig, om de inte har möjlighet att få en hygglig ersättning för sitt arbete. Det är utskottsmajoritetens uppfattning på den punkten.

Herr SVENSSON i Ljungskile (fp) kort genmäle:

Herr talman! Enligt skrivningen i propositionen, vilken utskottsmajoriteten helt och fullt accepterar, är minst två tredjedelar och kanske fyra femtedelar av nuvarande jordbruk icke fullt bärkraftiga. Men nu menar man att man med en gång skall kunna sätta i gång en sådan rationaliseringsverksamhet, som innebär att man inte i något fall skall behöva — utan hänsyn alltså till personliga omständigheter och allt sådant som skall inverka vid prövningen — godta jordbruk av denna beskaffenhet. Eller menar man att man skall göra det? I så fall är man ju inne på samma linje som vi i vår reservation.

Herr HÆGGBLOM (h):

Herr talman! Den blanka reservation som jag antecknat till utskottets utlåtande, beror närmast på ett olycksfall i arbete. Det gäller en mycket oväsentlig sak, sett mot den stora debatt som i detta sammanhang rullas upp. Det är nämligen fråga om stöd till åtgärder, framför allt forskning, i syfte att minska förekomsten av skördekadaver. Departementschefen har företagit en mindre generös höjning av anslaget med 50 000 kronor, medan man i en motion har velat gå litet längre. Min blanka reservation avser det förhållandet, att jag tillsammans med några andra ledamöter av utskottet röstade för denna motion när utskottet behandlade frågan.

Nu är väl inte möjligheterna för forskning på detta område begränsade till vad som kan åstadkommas genom ifrågavarande anslag på 250 000 kronor. Jag förmodar att lantbrukshögskolan har, genom de experter som sysslar med växtodlingens problem, möjligheter att

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

bedriva forskning om skördeskador. Dessutom hoppas jag att jordbrukets forskningsråd skall kunna till forskningens föra över pengar att disponera för detta ändamål.

Jag vill också uttala min tillfredsställelse över att genom föreliggande proposition har tagits ett bra steg framåt i ett ärende som jag hade anledning att föra på tal vid behandlingen av nionde huvudtiteln, nämligen frågan om rådgivningsverksamheten. Jag hade då engagerat mig för att få till stånd en planmässig utökning av hushållningssällskapens kader av konsulenter för ekonomisk rådgivning. Tanken avvisades vid det tillfället, men nu kommer 500 000 kronor att ställas till departementschefens förfogande, och jag hoppas att åtminstone något av dessa medel skall kunna användas för att tillgodose det syfte som låg bakom vår motion, nämligen en utökning av antalet ekonomikon konsulenter.

Jag vill också uttala den förhoppningen, att man inte försöker hitta på någon ny organisation för denna rådgivningsverksamhet utan utnyttjar de organisationer som redan finns, i första hand hushållningssällskapen men även lantbrukshögskolan, som nu har en rådgivande grupp som arbetar med dessa spörsmål, och vidare de föreningar, jag tänker då närmast på Svenska fåravelsföreningen och Svenska fjäderfäavelsföreningen, som har blivit ihåtkomna i utskottets skrivning. Jag säger detta därför att jag har hört ett löst rykte, som jag inte haft anledning kontrollera, att det i varje fall skulle finnas intresse för att lantbruksstyrelsen skulle skapa en egen organisation för denna rådgivning. I så fall är jag rädd för att det blir litet för många kockar om den soppa det här gäller.

Eftersom inte någon representant för mitt parti yttrat sig i denna debatt kan jag naturligtvis inte förbigå rationaliseringsfrågan som sådan. Såsom ledamot av 1960 års jordbrukskommitté har

jag annars upprepade gånger haft anledning inta den ståndpunkten, att det gäller att tåga och begrunda allt det material som ställts till vårt förfogande rörande rationaliseringens mål o. d. Jag har inte heller nu skäl att deklarerat någon bestämd uppfattning.

Jag har också inom styrelserna för jordbrukets ekonomiska organisationer haft att ta ställning till det avtal som ligger bakom denna proposition, varvid även dessa jordbrukets organisationer utlovat sitt stöd åt rationaliseringsverksamheten. Jordbruksministern har vid ett tidigare tillfälle deklarerat att det inte förekommit någon detaljdiskussion om hur rationaliseringsverksamheten skulle utformas, och såvitt jag har fattat saken räknar inte jordbrukets organisationer med någonting annat än att 1959 års beslut fortfarande skall gälla. Med de justeringar, som blivit en följd av felskrivningen, och med de förtydliganden som jag bl. a. i min motion begärt om lantbruksnämndernas inköps- och förmedlingsverksamhet, kan jag inte finna annat än att utskottsförslaget innehåller detsamma som 1959 års beslut.

I samband därmed vill jag rätta ett misstag av herr Svensson i Ljungskile, som här i talarstolen före middagen påstod att det bara var socialdemokraterna och högern som inte hade upptäckt felskrivningen. Jag har redan i en motion talat om att jag upptäckt felskrivningen och bland de motioner, som nu på årans dag nämns tillsammans med propositionen och som man yrkar bifall till, befinner sig även denna min motion, nr 893 i andra kammaren.

Herr Svensson i Ljungskile har alltså burit litet falskt vittnesbörd mot sin nästa. Nu vet vi visserligen om vi har läst den gamla katekesen, att vad som menas med ens nästa inte är politiska motståndare eller ens vänner inom oppositionen, utan det ligger på ett annat plan. Men jag är för min del beredd att, sedan jag nu har fått lägga saken till rätta, räcka herr Svensson i Ljungskile

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

handen och säga att detta misstag må vara honom förlåtet.

Med en viss förvåning har jag lyssnat till debatten i rationaliseringsfrågan. I de mera känsloladdade momenten har jag tyckt mig märka en återspeglning av vad som sagts ända sedan år 1947, nämligen att det är den statliga rationaliseringen som ödelägger den svenska landsbygden och låter jordbruk av viss storlek försvinna. Så kan det ändå inte förhålla sig. Rationaliseringen är en positiv insats. Man dirigerar pengar för olika ändamål, och där de hamnar försvinner inte jordbruken utan får tvärtom förmåga att fortleva. Man kan diskutera om det är lämpligt att fördela pengarna på det sättet och önska en annan fördelning, men man kan såvitt jag förstår inte gärna anse att rationaliseringen är orsak till att jordbruk försvinner. De som inte fått pengarna skulle möjligen kunna tycka det, men det gäller den negativa sidan. Fördelningen av rationaliseringsbidrag är en positiv åtgärd.

Jag skulle vilja föra in en syn på detta problem som i rätt hög grad färgar mitt eget ståndpunktstagande. När vi visar en benägenhet att i dagens och framtidens jordbruk konservera så mycket som möjligt eller i varje fall en betydande del av den parcellering som utmärker vårt svenska jordbruk i dag, skall vi komma ihåg att denna uppdelning i små enheter inte har vuxit fram på grund av åtgöranden som syftat till att göra det svenska jordbruket starkt och lämpligt att fylla sin funktion. Vi måste vara på det klara med vad som ligger bakom parcelleringen, nämligen den situation som uppstod under 1800-talets senare hälft, då här fanns många människor som skulle ha föda men industrien var utvecklad. Man fick helt enkelt dela på hemmanen för att sönerna skulle få sin försörjning. Man måste ge sig ut och odla myrarna och mossarna, och man fick tillskapa torplägenheter o. d. på de stora gårdarna. Tack vare detta

kunde Sverige behålla i varje fall en del av sin befolkning, medan någon miljon utvandrade till Amerika.

Sedan fortsatte denna verksamhet genom den egnahemsrörelse med delvis ideella motiv som färgade jordbrukspolitiken vid detta århundrades början. Då fanns det företag som köpte stora gårdar och styckade dem i små enheter. En smula av den jordromantik som Rösiö predikade präglade tiden. Idén att försöka få så många människor som möjligt att leva inom jordbruket höll sig kvar, men man tänkte inte att dessa små enheter skulle bli bestående för framtiden, utan meningen var att klara försörjningen av människor som inte kunde få sin bärning på annat sätt.

Nu har vi inte den situationen. Vi vet att här oftast råder brist på arbetare. Människorna i Sverige får sin försörjning på annat sätt än genom att bruka sådana små enheter som skapades under 1800-talets slut och 1900-talets början. Den logiska målsättningen för en jordbrukspolitik är väl då inte att bevara parcelleringen, sedan de orsaker som drivit fram den har försvunnit, utan i stället att försöka bota de skador på det svenska jordbrukets struktur som den åstadkom, att alltså i den mån det är möjligt försöka föra samman de ågor, som tidigare splittrats, till större enheter.

Därmed har vi inte fällt någon som helst dom över de människor som vill sitta kvar på mindre jordbruksenheter. Jag har många gånger sagt, att det inte finns något jordbruk som är så litet, att det inte med en klok ekonomisk planläggning kan föda sin man, och det tror jag alltjämt är riktigt. Frågan är emellertid hur många människor här i landet som har förutsättningar och yrkeskunskap nog för att kunna klara sig på ett mycket litet jordbruk. Det krävs också en speciell produktion för att dessa mycket små jordbruk skall vara ekonomiskt bäriga, förränta kapitalet och ge tillräcklig arbetsinkomst. Dessa speciella

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

produkter har en mycket begränsad marknad. Det var jag med om att kartlägga vid den första småbruksutredningen, i vilken vi sysslade med detta problem och fann, att vissa saker kunde produceras på mycket små arealer, men samtidigt konstaterade, att avsättningsmöjligheterna för dem var synnerligen små. Det behövs alltså inga stora mängder av vare sig bruksenheter eller jordbrukare av detta slag.

I dagens debatt har liksom tidigare slängts ut inte precis ett skällsord men i alla fall ett sådant ord som man använder för att inte koppla på de klara tankarna. Man talar om arealtänkande och tycker att man därmed har dragit ett grovt streck över hela den del av rationaliseringen som inriktar sig på arealen. Det kan jag för all del gå med på. Herr Hansson i Skegrie frågade: »Var går gränsen?» Om vi ser på de papper som han och jag har tillgång till, går väl gränsen för ett tvåfamiljsjordbruk utan djur vid omkring 110 å 120 hektar. Ett tvåfamiljsjordbruk med 20 kor behöver 60 hektar.

Det är emellertid fullkomligt meningslöst att tala om gränser. 1959 års riksdagsbeslut har just den stora fördelen, att den inte talar om några gränser. Vi skall därför inte ändra detta beslut. Vi behöver en intensifiering av produktionen inom jordbruk av olika storlek, därest dessa skall kunna ge jämställda arbetsinkomster åt sina brukare. Det behövs en intensifiering i fråga om arbete, kapitalinsats, maskininsats och insats av yrkeskunskap. Om arbetskraften är given och vi skall kunna utnyttja den intensivt, kommer vi förr eller senare fram till att arealen måste vara så stor, att den motsvarar den ekonomiska inriktning vi bestämt oss för. Vad beträffar de maskiner av olika slag som behövs, måste vi i än högre grad räkna med vilken areal som ger oss möjlighet att använda dessa utan att de blir för dyrbara.

Vi skall inte nedvärdera arealtänkandets betydelse. Bakom varje tanke på en intensifiering av jordbruksdriften på jordbruksenheter av olika storlek, måste vi ta ställning till den areal som behövs. Den jordbrukare som har två eller tre arbetsföra ungdomar sysselsatta på sitt jordbruk behöver räkna med en areal som är mycket större än om han vore ensam. Om inte jordförvärvslagen fanns, skulle han kunna köpa och sälja allteftersom förhållandena ändras. Vi kommer inte ifrån att detta arealbehov alltid skymtar bakom intensifieringsproblemet. Jag talar nog hellre, herr Hansson i Skegrie som vill ha gränser för hur stor arealen skall vara, om antalet arbetstimmar. Jag föredrar att tala om jordbruk som lämpar sig för 3 000 arbetstimmar och för 5 000 arbetstimmar framför att tala om enfamiljs- och tvåfamiljsjordbruk eller jordbruk av den och den arealen. Vi behöver jordbruk, både sådana som kan ge 3 000 arbetstimmar och 5 000 arbetstimmar.

Herr Grebäck var inne på problemet om vad som skall ske med de jordbruk som blir utan ägare och där på något sätt äganderätten måste överföras. I den mån dessa jordbruk ligger i närheten av tätorter, förstår jag att problemen måste handhas av där berörda myndigheter. Tätorterna har väl möjlighet att bestämma utsträckningen av sina byggnadsplaner liksom de väl också har möjlighet att få byggnadsförbud och vad därtill hör. Det förekommer ju också regionalplanering. Men att utsträcka och fullfölja den tanken — som herr Grebäck gjorde — till att vi i hela detta vida land skulle behöva reglera överförandet av dessa jordbruk från den nuvarande ägaren till den kommande, är åtminstone för mig genska främmande. Jag tror det betyder att lantbruksnämnderna får ta på sig uppgifter, för vilka de inte har tillräckliga kvalifikationer.

Jag glädde mig åt de synpunkter som framfördes, när denna fråga diskute-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

rades i jordbruksutskottet. Vi talade också om dessa följdverkningar och två socialdemokrater ansåg, att om vi inte hade jordförvärvslagen skulle dessa problem lösa sig själva. Även jag är övertygad om att så kommer att ske i åtskilliga delar av de svenska jordbruksbygderna. Grannarna får ta hand om jorden och husen kommer att tas i bruk av personer som endast tillfälligtvis vill vistas där.

Jag tror och hoppas att denna nya rationaliseringsgiv skall möjliggöra överförandet från den generation som lämnar av till den unga generationen av jordbruk med ekonomisk bärighet. Om vi lyckas hjälpa till med att överflytta en- och tvåfamiljsjordbruk från far till son genom att underlätta den så besvärande kapitalanskaffningen, innebär det en god hjälp, med all den begränsning som 40 miljoner kronor i alla fall utgör. Vi skall komma ihåg att det svenska jordbruket köper maskiner för en miljon kronor varje dag, vilket blir 365 miljoner kronor om året. Hur mycket pengar som årligen åtgår för att flytta över jordbruk från en generation till en annan vet jag inte, men det måste röra sig om hundratals miljoner kronor. Att då splittra den rationaliseringshjälp, som vi i dag kommer att besluta, på det sätt som föreslås i reservationen anser jag inte önskvärt.

Herr Börjesson i Glömminge talade om att jordbrukare, som inte fått lån från lantbruksnämnden, hade klarat sig bra på sådana små brukningsdelar. Vi skall inte glömma vad staten kan göra, om den vill vara tillmötesgående. Den skall inte lägga hinder i vägen utan hjälpa till att förbättra det som äldre tiders jordbrukspolitiska parcellering ställt till med. För övrigt skall väl jordbruket vara en näringsgren för fria företagare. Håller man inte fast vid det som det huvudsakliga och avgörande och värderar statens åtgärder till vad de är, att hjälpa i en svår situation med de

begränsade möjligheter som statens kapital erbjuder, tror jag att man bedömer hela rationaliseringsfrågan från orätt synpunkt.

Jag ber att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr SVENSSON i Ljungskile (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag begärde ordet för att bekräfta riktigheten av herr Hæggblooms påpekande, att jag inte tillräckligt noggrant läst den motion som herr Hæggbloom och herr Stiernstedt väckt. I slutet på den motionen talas det om tvåfamiljsjordbruk, och då sägs det bl. a.: »En hård tillämpning av uttalandet kan leda till att vissa bygder helt ställs utanför möjlighet av förstahandsplacering, när det gäller stöd för strukturrationaliseringen.»

Jag ber om överseende för detta, och som jag i förskott har fått herr Hæggblooms förlåtelse härför, så tackar jag bara för det.

Om jag sedan får lägga till en sak, som inte är ämnad som någon polemik, så vill jag erinra om att ingen såvitt jag vet vill bevara resultatet av 1800-talets jordbrukspolitik. Här är det ju fråga om avvägningar som ligger långt därifrån. Och inte heller är det någon som vill tvinga en människa att vara jordbrukare på någon liten gård, om vederbörande inte själv har lust att vara det.

Herr GREBÄCK (cp) kort genmäle:

Herr talman! Vad som skrives i regeeringspropositioner och i utskottsutlåtanden tror jag inte är helt avgörande för hur vi kommer att klara upp dessa frågor i framtiden. Huvudsaken är att det i lantbruksnämnderna sitter folk med praktiskt förstånd — jag skulle vilja säga sunt bondförnuft — som kan handlägga dessa frågor på ett riktigt sätt. Då reder dessa frågor upp sig och problemen blir inte så stora.

Jag vet också att det knappast före-

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

kom några politiska motsättningar i den lantbruksnämnd som jag tillhörde. Hur det är ställt i andra lantbruksnämnder vet jag inte, men hos oss slog vi våra kloka huvuden ihop och frågade: Vad är det för brukningsdel den blivande köparen reflekterar på? Hurudana ser husen ut? Vad behövs det för krediter? Men först av allt tog vi reda på, vad det var för familj vi skulle placera på ifrågavarande jordbruk. Och där säger min erfarenhet, att om man hittar rätt person, så spelar arealen inte så stor roll — jag höll på att säga att inte heller kvaliteten på jorden eller husen har den avgörande betydelse, man skulle vilja tro. Men självklart skall vi försöka skapa det bästa tekniska underlaget för en jordbruksproduktion. Det är dit vi skall syfta med rationaliseringsåtgärderna.

Jag tror att det kommer att lösgöras tillräckligt med jord här i landet för att skapa de brukningsdelar enskilda människor tror sig om att kunna bruka och klara sig på i framtiden. Problemet blir att plocka ihop brukningsdelarna på ett vettigt sätt och att skaffa krediter på rimliga villkor.

Herr Hæggbloom har ett horn i sidan till jordförvärvslagen, men vi kommer väl aldrig ifrån statens hjälp när det gäller att klara kreditgivning för unga jordbrukarpojkar, som vill ägna sig åt jordbruk. Och då, menar jag, måste det bli en prövning av hur brukningsdelarna skall se ut för att krediter skall kunna beviljas. Jag ser åtminstone på jordförvärvslagen så, att den har sin kanske förnämsta uppgift just i prövningen av den enskilda människans kvalifikationer för jordbrukaryrket och inte minst när det gäller att bevilja krediter.

Vidare sade herr Hæggbloom, att jag ville underkasta allt markförvärv i hela vårt vidsträckta land en jordbrukspolitisk prövning. Jag sade inte så. Jag sade att sådan prövning i första hand borde ske åtminstone kring våra tätorter. Ty om vi inte underkastar markförvärven sådan prövning, så måste vi utlämna

stora områden och räkna med att jordbruket där helt kommer att försvinna. Jag säger detta med utgångspunkt från den erfarenhet, jag har från Stockholms omgivning. Jordbrukarna kan inte vara med i konkurrensen från de kapitalstarka köpare till jorden som där uppträder. De kan inte klara den konkurrensen, ty spekulationen i jord är oerhört stark och sträcker sig minst ett tiotal mil från Stockholms centrum. Skall vi då utan vidare ge upp de bästa jordarna här i Uppland? Jag kan inte förstå att det kan vara riktigt. Och i så fall blir det väl nödvändigt att samhället prövar hur vi skall använda jorden på bästa och förnuftigaste sätt.

Herr HÆGGBLOM (h) kort genmäle:

Herr talman! Om lantbruksnämnderna vid beviljandet av krediter begagnar sig av sin möjlighet att pröva jordbrukets lämplighet, så gör de bara vad jag alltid har hoppats, nämligen begränsar sin verksamhet till det. Men i stället skall de nu pröva samtliga jordförvärvsärenden, oavsett om man begär krediter eller inte och oavsett om lantbruksnämnden har möjlighet att bevilja några krediter eller inte.

Jag hörde med tillfredsställelse att herr Grebäck litade till det sunda bondförståndet, representerat i lantbruksnämnderna. Om vi har 24 lantbruksnämnder och de folkvalda representanterna, som alltså representerar det sunda bondförståndet, är 4 i varje lantbruksnämnd, så får jag det till att det finns 96 sådana representanter här i landet. Då tycker jag det vore betydligt bättre om det sunda bondförstånd som finns hos 233 000 jordbrukare finge göra sig gällande utan ingrepp av jordförvärvslagen.

Herr PERSSON i Appuna (s) kort genmäle:

Herr talman! I den debatt vi förde för fjorton dagar sedan talades det, herr Grebäck, om jordbrukets betryckta läge.

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

Man kom in på eftersläpningen för vissa inkomstgrupper i detta land och frågade: Är det verkligen riktigt att det är på detta sätt?

Herr Grebäck säger nu: Herrarna skall komma ihåg att det inte spelar någon roll om man har så och så många hektar eller om jordens produktionskraft är så eller så stor — huvudsaken är att förnuftiga jordbrukare bosätter sig på jordbruken, ty då går det bra.

Jag vill fråga herr Grebäck: Menar herr Grebäck att utredningarna på detta område visar att jordbrukarna inte är tillräckligt förnuftiga, eftersom denna stor inkomsteftersläpning uppstått?

Herr GREBÄCK (cp) kort genmäle:

Herr talman! Jag tror, herr Persson i Appuna, att det behövs några förutsättningar till, och det är en förnuftig jordbruksminister och en förnuftig majoritet i riksdagen som driver jordbrukspolitiken.

Med vad jag sade ville jag bara peka på individens stora betydelse för att framgångsrikt driva ett jordbruksföretag. Jag menar att det bästa tekniska underlag hjälper inte, om inte lönsamheten är sådan, att man med begagnande av denna tekniska apparat kan skapa en hygglig inkomst för jordbruket.

Det behövs alltså både-och; en förnuftig jordbrukspolitik framför allt.

Herr PERSSON i Appuna (s) kort genmäle:

Herr talman! Herr Grebäck ansåg att förutsättningen är att man har en förnuftig jordbruksminister. Jag vill då säga till herr Grebäck, att vi har onekligen en förnuftig jordbruksminister. Han vågar lägga fram en proposition, där han föreslår att 40 miljoner ytterligare skall användas för rationalisering, så att det blir möjligt för jordbrukarna att förbättra sina inkomster.

En jordbruksminister som lägger fram ett sådant förslag tycker jag är handlingskraftig. Jag blir därför förvånad

över att man inom de kretsar, som säger sig företräda jordbrukarnas intressen, är så kritiskt inställd på vissa punkter som man varit här i dag.

Herr GREBÄCK (cp) kort genmäle:

Herr talman! Jag ber att få hänvisa till mitt första anförande, där jag sade att jag i de flesta hänseenden är tillfredsställd med det framlagda förslaget. Det är väl ett gott betyg åt jordbruksministern, då jag på detta sätt uttalar min tillfredsställelse — däri ligger en värdering. Hur det blir med jordbrukspolitiken återstår att se.

Herr LINDSTRÖM (s):

Herr talman! Det var herr Svensson i Ljungskile som strax före middagsrasten frestade mig att begära ordet. Jag vill något korrigera den bild han gav av Bjärme andelsladugård i Jämtland. — Jag vill inte påstå att de uppgifter som herr Svensson i Ljungskile lämnade var oriktiga, men han talade inte om hela sanningen. Därför måste kammaren ha fått en ganska skev uppfattning om hur företaget ser ut och hur det arbetar. Jag skall inte ta kammarens tid i anspråk för någon lång historieskrivning — de flesta känner väl till utvecklingen i stora drag.

Så gott som omedelbart efter det att Bjärme andelsladugård startat höll det, låt mig säga, på att utbryta inbördeskrig i Bjärme. När krutröken äntligen lade sig fanns egentligen bara tre andelsägare kvar, men dessa tre har knallat på. Men om en andelsladugård byggs för 80 kor och man inte har mer än 20, därför att underlag saknas för fler, så måste vissa farhågor uppstå för hur det kan gå på lång sikt.

Under denna snart 20-åriga verksamhet har emellertid en del av dessa gamla tvärviggar gått dit, där de varken behöver någon andelsladugård eller någon annan ladugård, och många av de återstående är så gamla att även de, om de biologiska lagarna gäller även i Bjärme, snart kommer att gå samma väg.

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

Men jag tillhör inte dem som miss-tröstar om den unga generation som växer upp i denna ganska stora by och i Jämtland över huvud taget. Jag tror för min del att sista ordet ännu inte är sagt om andelsladugårdsidén i Jämtland.

Man kan inte, även om man själv är gammal, undgå att konstatera, att det i denna debatt har givits uttryck åt en del gammelmanstankar, som man inte skulle behöva vänta från denna församling, när vi diskuterar ett så pass allvarligt problem som jordbrukets framtid i en period med så enorma omvälvningar som sker på detta område. Personligen är jag tacksam för att den nuvarande jordbruksministern så kraftfullt fullföljer sin företrädares insatser när det gäller att bygga ut och förbättra de beslut på detta område som riksdagen fattade år 1947.

Jag har haft förmånen att tillhöra lantbruksnämnden i mitt hemlän sedan dess begynnelse. Jag är den förste att erkänna att vi, när vi tillämpade de dåvarande bestämmelserna, gjorde oss skyldiga till betänkliga felbedömningar. Vi hjälpte jordbrukare att på alltför små brukningsdelar bygga ladugårdar, som var avsedda att räcka detta sekel ut och långt in på nästa sekel men som i dag står tomma. Underlaget för den produktion som skulle ske genom dessa ladugårdar var alldeles för litet, och jordbrukarna tvingades gå ut och söka anställning på andra områden av arbetsmarknaden. Det är i huvudsak dessa brister, som vi i dag har att ta ställning till. De tekniska hjälpmedel, som används av åtminstone de yngre jordbrukarna, kräver större och större arealer för att kunna utnyttjas ekonomiskt. Det finns inte många unga jordbrukare som i dag har tålamod att gå efter ett par hästar, än mindre efter ett par oxar, och man skall inte anklaga dem för detta. De vill se att det går framåt litet för varje dag.

En av dem som yttrade sig före mid-

dagsrasten talade sig varm för att vi skulle bättra på dessa jordbruk med skogskompletteringar. Jag vet inte om jag är en särpling i detta fall, men jag ställer mig ganska tvivlande till välsignelsen av sådana åtgärder. Ingen kan vara blind för att skogsbruket står inför en mekanisering, som de små bonde-skogsbruken knappast har möjlighet att följa med i. Jag skulle tro att de, som kommer att sitta och besluta i detta hus om något decennium, skall få finna sig i att det av den skogsmark som är tillgänglig skapas byallmänningar eller sockenallmänningar på vilka man kan sätta in välutbildat folk med en maskinpark, som ekonomiskt kan utnyttjas.

Skogskompletteringarna skulle framför allt vara möjliga att genomföra i Norrland. Där måste emellertid jordbruket baseras på en animalieproduktion, som kräver sin brukares tid praktiskt taget året runt. Han får ingen tid över för att arbeta i skogen. I södra Sverige och i Mellansverige, där man kan gå in för kreaturslös drift, finns kanske i viss utsträckning möjlighet till skogskompletteringar, men i stort sett saknas möjligheter att på detta sätt bygga ut de alltför små brukningsdelarna.

Jag tror att talet om skogskompletteringar i detta sammanhang är ganska blåögt. Det må ursäktas mig, men jag betraktar detta som opportunistens fuktade pekfinger. Det kan inte vara något annat med tanke på det pris som skogsmarken i dag betingar och med de låga rotvärden som förekommer ute i periferien. De är inte attraktiva för de unga jordbrukarna.

Herr Hægblom sade vidare att jordförvärvslagen skulle vara ett hinder för jordbruksrationaliseringen. Med all respekt för herr Hægbloms erfarenhet och sakkunskap dristar jag mig ändå att hysa en fullständigt motsatt uppfattning. Om handeln med jordbruksfastigheter hade varit fri, tror jag att just dessa egendomar i stor utsträckning

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

— även om jag inte har någon möjlighet att fixera något procenttal — skulle ha ägts av tandläkare, direktörer, åkare och andra kategorier i våra tätorter. Det är möjligt att den odlade jorden i så fall fått brukas av någon på orten bosatt person, men vi hade ändå inte fått någon vettig lösning på detta sätt.

Jag är förekommen på flera punkter av inte minst herr Persson i Appuna. Jag är medveten om vilka stora resurser som dagens unga nytillträdande jordbrukare måste ha, och det är därför med särskilt stor tillfredsställelse jag konstaterar att jordbruksministern har ställt ytterligare 40 miljoner kronor till förfogande för att hjälpa dem som verkligen vill göra en insats för att ställa till rätta de missförhållanden som uppstått i och med den uppdelning av jorden som skett i vårt land. Jag vill liksom herr Hæggbloom inte bryta staven över dem som gjorde denna uppdelning. Herr Hæggblooms historieskrivning var säkert helt riktig.

Men det är inte nog med att unga nytillträdande jordbrukare behöver stora ekonomiska resurser. Jag tror, som någon sade tidigare i debatten, att företaget står och faller med de personliga kvalifikationerna hos jordbrukaren. Jag tror också att de åtgärder som jordbruksministern nu föreslår är en väg att sätta de erforderliga resurserna i händerna på unga människor som har de rätta kvalifikationerna.

Det är klart att vi i lantbruksnämnderna kan göra felbedömningar även när det gäller den mänskliga faktorn. Men med den förankring vi har i bygderna är nog riskerna för misstag inte överväldigande.

Jag vill från denna plats ha sagt att jag inte hyser så stora bekymmer för det svenska jordbrukets morgondag. Jag är alldeles övertygad om att rätt man på en brukningsdel av tillräcklig storlek och med de resurser, som statsmakterna är beredda att sätta i hans hand, skall lyckas.

Jag har under huvudparten av mitt aktiva liv varit så att säga förankrad vid kospenarna och jag har där fått ut mycken arbetsglädje. Jag räknar den tiden av mitt verksamma liv till den avgjort bästa.

Jag skall inte längre uppta kammarens tid utan ber med dessa ord att få yrka bifall till utskottets utlåtande utom i mom. XXXII där jag yrkar bifall till reservation nr 3 av herr Lage Svedberg m. fl.

Herr talmannen övertog nu ledningen av förhandlingarna.

Chefen för jordbruksdepartementet, herr statsrådet **HOLMQVIST**:

Herr talman! Jag skall försöka undvika att ge mig in i någon polemik som skulle kunna uppkalla ledamöterna till ytterligare inlägg i denna redan långa debatt.

Jag har en känsla av att det bekanta felet jag begick när jag råkade skriva tvåfamiljsjordbruk, där tanken var att det skulle stå en- och tvåfamiljsjordbruk har kommit att påverka hela debatten. Det har inte hjälpt att jag har sökt rätta till det felet efteråt. Jag tror att jag har även i denna kammare bett om överseende med felet. Detta hindrar inte att man fortsätter att säga: »Det var en idé jordbruksministern kom på efteråt, han menar nog vad det står.»

Det verkliga förhållandet var att den som först gjorde mig uppmärksam på felet var RLF-ordföranden Folke Edblom, när vi reste tillsammans till en konferens i Oslo. Jag tror nog Folke Edblom kan vitsorda att jag blev överraskad när jag blev uppmärksamgjord på vad jag hade åstadkommit. Det har påståtts att jag gjorde samma fel 1959, och att jag då också försökte ändra mitt uttalande i efterhand. Jag var inte jordbruksminister 1959, och jag vet inte vad man syftar på. Jag har gjort den erfarenheten att om man har försyndat sig skall man inte försöka ställa till rätta, ty det gör bara saken värre.

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

I propositionen föreslås andra förändringar än de som har kommit att uppmärksammas i debatten, förändringar som nog kommer att bli ännu mera avgörande för framtiden.

Den promemoria som lantbruksstyrelsen upprättat pekar på några viktiga förhållanden. Man säger att erfarenheterna hittills av långivningen enligt egna hemskungörelsen varit övervägande goda. Jordbrukarna har i allmänhet skött lånen, men det har inträffat i vissa fall att jordbrukare har misslyckats, och i dessa fall kan man söka orsaken härtill, säger lantbruksstyrelsen, i det förhållandet att brukaren inte haft tillräckliga kvalifikationer eller också att brukningsenheterna varit alldeles för små. Jag har själv vid samtal med jordbrukare mött samma förklaring: »Gården är bra, men tyvärr är den alldeles för liten numera.» Jag tror många har klart för sig att de nya tekniska möjligheter man har fått inom jordbruket radikalt har förändrat situationen och gjort det svårt att driva små jordbruk rationellt. Jag tycker att herr Hægglom värtaligt har beskrivit förändringarna och utvecklingen från det samhälle vi hade när man började med egna hemverksamheten och arbetaresmåbruket fram till dagens samhälle.

Det finns också andra ting som tagits upp i propositionen. Man kräver nu att en driftkalkyl skall presenteras när man begär ett lån för förvärv av en jordbruksfastighet. Det ställes ökade krav på yrkeskunskap, låt vara att vi är medvetna om att dessa önskemål inte omedelbart kan realiseras. Kanske ännu viktigare är att det i framtiden kommer att krävas att brukaren själv skall prestera visst kapital för att sätta i gång verksamheten; här är kanske den största förändringen. Egnahemslånen har ursprungligen varit socialt motiverade. Lånen har getts för att bereda möjlighet för personer utan kapital att starta som jordbrukare. I fortsättningen blir lånen mera näringspolitiskt motiverade och vi

ställer därmed större krav på att brukaren kan prestera en egen insats.

Jag har velat påpeka detta därför att det har kommit bort i debatten, som kommit att röra sig nästan uteslutande om arealen. Jag tycker diskussionen i viss mån har sparat ur, ty det är ju inte avsikten att vi i författningarna skall skriva in någonting om lämplig areal. Som herr Hægglom påpekade finns sådana föreskrifter inte för närvarande och kommer heller inte att finnas framtiden. Det väsentliga är att man skall bedöma en jordbruksfastighet som bärkraftig om jordbrukaren kan skaffa sig en utkomst för sig själv och sin familj genom att där etablera sig som jordbrukare.

Jag vill, utan att därmed irritera herr Hansson i Skegrie, säga att jag inte tycker hans förklaring är tillfredsställande. Den motion han har skrivit och som centerpartiledaren också har undertecknat behandlar ju två ting, dels en uppluckring av bestämmelserna rörande förvärv av jordbruk och dels, i en speciell passus, stödjordbruket. Jag har fått intrycket att det är fråga om att riva upp en del av de väsentliga ting som beslöts redan 1947, att man skulle ställa krav på att jordbruket antingen skulle vara bärkraftigt eller skulle kunna utvecklas till att bli det. Därför kan herr Hansson ha anledning att titta på formuleringarna i reservation 1 en gång till. Jag undrar om han verkligen när han närmare studerat saken kan vara tillfreds med det svar han gav i sitt tidigare inlägg.

När man menar att var och en som vill förvärva ett stödjordbruk skall kunna påräkna bidrag från staten går man alltför långt i välvilja. Bevarar vi småbruket under en lång tid framåt, får vi också dras med en rad problem som är förenade med t. ex. den utplotrade mjölkproduktionen, såsom dyra uppsamlingskostnader. Dessa kostnader får bäras även av rationellt ordnade jordbruk med den solidaritet som kännetecknar

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse. Om vi envisas med att slå vakt om det som är passerat och som inte är utvecklingsbart får vi säkerligen tråkiga erfarenheter.

Trots den kritik som har riktats mot förslaget menar jag att det inte finns anledning att ta tillbaka något av det som föreslagits i propositionen. Jag är övertygad om att det är efter dessa linjer som vi skall utveckla vårt jordbruk om det skall finnas utsikter till att det skall bli konkurrenskraftigt. Som strävan i denna riktning tror jag att denna proposition och det beslut som kammaren nu kommer att fatta är försvarligt.

Herr HANSSON i Skegrie (cp):

Herr talman! Jag är tacksam för att statsrådet här i kammaren ställt denna fråga till mig. Jag blev litet bekymrad när han i första kammaren yttrade ungefär detsamma. Jag fick, när jag lyssnade till hans anförande i första kammaren, en känsla av att han börjat tillämpa raggparagrafen litet för tidigt: han dömer en person utan rannsakan — här har jag åtminstone tillfälle att gå i svaromål.

Vårt påstående i reservationen, att det finns brukningsdelar som inte är bärkraftiga och som under överskådlig tid inte kan beräknas bli det, vill jag förklara på följande sätt. Det har sagts av herr Hæggbloom att man inte skall räkna i areal utan i arbetstimmar. En gård som kräver 2 000 arbetstimmar omfattade väl 1948 låt oss säga 10 hektar. Den gav då en brukare full arbetstid. För att en gård i dag skall kunna fordra 2 000 arbetstimmar om året måste den ha en väsentligt större areal — låt oss säga 20 hektar. Om vi utgår från den arealsiffran — vi kommer aldrig ifrån att det måste ligga något arealbegrepp i botten — för ett bärkraftigt familj jordbruk, finner vi att jordbruket av den storleken är mycket sällsynta i de fyra nordligaste länen och i Kronobergs län, där bara 10 å 15 procent av jordbruken

ligger över 10 hektar. Menar då jordbruksministern att jordbruken i dessa län i fortsättningen inte skall få något rationaliseringsstöd? Vi har i reservationen talat om att man i vissa bygder åtminstone inte inom den närmaste framtiden kan få större brukningsenheter — och vi har då i första hand avsett de bygder jag här talat om. Det är praktiskt taget omöjligt att där skapa stora enheter, därför att man på grund av arronderingsförhållandena inte kan få fram rationella ägoskiften.

Det har klarlagts av de handlingar, som herr Hæggbloom apostroferade och som ledamöterna i 1960 års jordbruksutredning fått möjlighet att studera, att man ganska snart kommer fram till att avståndsfaktorn tar bort den förtjänst som man skulle kunna få genom att skaffa sig mera jord. För varje kilometer som man måste färdas till nya ägor minskas nettot, och därför begränsas möjligheterna i dessa bygder att åstadkomma stora egendomar.

Det är där som meningarna skiljer sig. Vi för vår del menar att de jordbruk som i dag inte kan betraktas som bärkraftiga, även om de ligger i 10—15-hektarsgruppen, måste kompletteras med andra utkomstmöjligheter. De får karaktären av stödjordbruk eller deltid jordbruk, hur man nu vill kalla dem. Men vi menar att de inte helt bör kapas bort från rationaliseringsstödet. Det är nämligen vad som skulle hända om man tillämpar propositionen så hårt som vi har funnit att den åsyftar att tillämpas.

Herr PERSSON i Appuna (s):

Herr talman! Jag vill bara med några ord bemöta herr Hansson i Skegrie när han talar om att jordbruk på t. ex. 20 hektar i de fyra nordligaste länen samt i Kronobergs län inte är bärkraftiga.

Det är, herr Hansson i Skegrie, tänkbart att dessa brukningsenheter har rätt stora skogsarealer till sitt förfogande, och det skall man onekligen inte

Statligt stöd till jordbrukets rationalisering, m. m.

bortse ifrån när man bedömer en enhets bärkraft.

Man skall alltså inte bara se till åkerjorden utan även ta hänsyn till den skog som vederbörande förfogar över. Det har vi varit överens om under diskussionerna i utskottet.

Härmed var överläggningen slutad.

Mom. I

Utskottets hemställan bifölls.

Mom. II

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till reservationen 1) i motsvarande del; och fann herr talmannen den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Herr Hansson i Skegrie begärde emellertid votering, i anledning varav efter given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes:

Den, som vill, att kammaren bifaller jordbruksutskottets hemställan i mom. II) i utskottets utlåtande nr 15, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit reservationen 1) av herr Hermansson m. fl. i motsvarande del.

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser och voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, verkställdes omröstning genom upprensning. Herr talmannen tillkännagav, att han funne flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Herr Hansson i Skegrie begärde emellertid rösträkning, varför votering medelst omröstningsapparat verkställdes. Därvid avgavs 167 ja och 40 nej.

Kammaren hade alltså bifallit utskottets hemställan.

Mom. III

Utskottets hemställan bifölls.

Mom. IV

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till reservationen 1) i motsvarande del; och fann herr talmannen den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Herr Svensson i Ljungskile begärde emellertid votering, i anledning varav efter given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes:

Den, som vill, att kammaren bifaller jordbruksutskottets hemställan i mom. IV) i utskottets utlåtande nr 15, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit reservationen 1) av herr Hermansson m. fl. i motsvarande del.

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser och voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, verkställdes omröstning genom upprensning. Herr talmannen tillkännagav, att han funne flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Herr Svensson i Ljungskile begärde emellertid rösträkning, varför votering medelst omröstningsapparat verkställdes. Därvid avgavs 165 ja och 41 nej, varjämte 1 av kammarens ledamöter förklarade sig avstå från att rösta.

Kammaren hade alltså bifallit utskottets hemställan.

Mom. V—XIII

Vad utskottet hemställt bifölls.

Mom. XIV

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till utskottets berörda hemställan med den ändring däri, som

Redogörelse för Nordiska rådets elfte session

föranleddes av bifall till motionerna I: 747 och II: 892 i motsvarande del; och biföll kammaren utskottets hemställan.

Mom. XV

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till utskottets berörda hemställan med den ändring däri, som föranleddes av bifall till motionerna I: 747 och II: 892 i motsvarande del; och biföll kammaren utskottets hemställan.

Mom. XVI—XXXI

Vad utskottet hemställt bifölls.

Mom. XXXII

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till reservationen 3); och fann herr talmannen den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Herr Lundmark begärde emellertid votering, i anledning varav efter given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes:

Den, som vill, att kammaren bifaller jordbruksutskottets hemställan i mom. XXXII i utskottets utlåtande nr 15, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit reservationen 3) av herr Lage Svedberg m. fl.

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser och voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, verkställdes omröstning genom upprensning. Herr talmannen tillkännagav, att han funne flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för nej-propositionen. Herr Hansson i Skegrie begärde emellertid rösträkning, varför votering me-

delst omröstningsapparat verkställdes. Därvid avgavs 99 ja och 109 nej.

Kammaren hade alltså bifallit reservationen 3) av herr Lage Svedberg m. fl.

Mom. XXXIII—XXXVI

Vad utskottet hemställt bifölls.

§ 2

Föredrogs jordbruksutskottets utlåtande nr 16, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående överlåtelse av viss kronan tillhörig mark m. m. genom försäljning till Oxelösunds stad.

Utskottets hemställan bifölls.

§ 3

Redogörelse för Nordiska rådets elfte session

Föredrogs utrikesutskottets utlåtande nr 7, i anledning av dels Kungl. Maj:ts skrivelse till riksdagen med redogörelse för Nordiska rådets elfte session, dels motioner väckta i anslutning härtill.

Genom en den 22 mars 1963 dagtecknad, till utrikesutskottet hänvisad skrivelse, nr 94, hade Kungl. Maj:t lämnat riksdagen redogörelse för Nordiska rådets elfte session den 16—22 februari 1963.

Till utrikesutskottet hade även hänvisats följande motioner, vilka väckts i anledning av skrivelsen:

nr II: 855 av herr *Gustafsson* i Borås (lika lydande med I: 700 av herr *Ostwald*),

nr II: 856 av herr *Wiklund* (lika lydande med I: 699 av herr *Axel Johannes Andersson*),

nr II: 878 av fröken *Elmén m. fl.* (lika lydande med I: 723 av fröken *Nordström m. fl.*) och

nr II: 879 av fröken *Elmén* och herr *Nelander* (lika lydande med I: 724 av fröken *Nordström* och fru *Hamrin-Thorell*).

I motion II: 878 (I: 723) hemställdes, att riksdagen ville uttala sig för att Sve-

Redogörelse för Nordiska rådets elfte session

rige måtte medverka i av Nordiska rådet begärd utredning angående lagstiftning om resebyråverksamhet.

Utskottet hemställde, att riksdagen i anledning av förevarande skrivelse och motioner måtte giva Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört.

Utskottets hemställan föredrogs; och anförde därvid:

Fröken **ELMÉN** (fp):

Herr talman! Jag vet inte om till äventyrs några fler av kammarens ledamöter har läst utrikesutskottets utlåtande nr 7. Om så inte är fallet, vet jag inte heller om jag vill rekommendera dem att läsa detta aktstycke, ty om man gör det blir man något förbryllad och undrar om anledningen till att man inte får ut något av skrivningen beror på brister i ens egen intellektuella förmåga eller på att utskottet har uttryckt sig dunkelt och bristfälligt.

Utlåtandet är avgivet med anledning av Nordiska rådets berättelse och fyra motioner i anslutning därtill. Utskottet går inte in på någon saklig prövning av motionerna utan hänvisar endast till vilket land som är koordinerande i det ena eller det andra ärendet. När så utskottet slutligen säger att det förutsätter att Sveriges regering alltjämt för sin del kommer att med oförminskat intresse stödja och medverka i det arbete som äger rum inom och genom Nordiska rådet, tolkar jag detta som en positiv skrivning.

Detta är vad jag kan få ut av utskottets utlåtande på den punkten. Om vi sålunda tar som exempel det beslut som i Nordiska rådet fattades om utredning om resebyråverksamheten, skall Sverige kunna ansluta sig härtill, även om samtliga svenska representanter såväl i Nordiska rådets trafikutskott som i dess plenum röstat emot detta. Jag vet inte hur uttalandet i utlåtandet skall tolkas i annat fall. Som jag sade förut går utskottet inte in på någon saklig pröv-

ning av motionerna, och det tar inte heller ställning till dem.

Är det meningen att man inte skall kunna väcka några motioner i anslutning till denna redogörelse från Nordiska rådet? Skall denna redogörelse läsas endast för information och uppbygelse i likhet med broschyrerna Arbetsmarknaden och Sociala meddelanden som distribueras på riksdagsmännens bänkar? Riksdagen är ju dock huvudman för Nordiska rådet. Medlemmarna i Nordiska rådet väljs av riksdagen, och lika väl som vi har möjlighet att ta ställning till rapporterna från Europarådet, ILO m. m., borde vi få framföra våra synpunkter i motioner i anslutning till denna redogörelse. Riksdagsmännen har ju ingen annan möjlighet att påverka dessa frågor än genom motioner. Då borde vi också ha rätt att kräva att de motioner vi väcker i anslutning till dessa rapporter prövas på samma sätt som motionerna rörande ILO och Europarådet. Om utrikesutskottet inte anser sig ha sakkunskap nog för att pröva dessa frågor, borde det försöka få dem remitterade till det utskott där denna sakkunskap finns.

Låt mig nu, herr talman, gå in på själva sakfrågan, som behandlas i fyrtio motionen II: 878, där man begär en utredning av resebyråverksamheten i de nordiska länderna och en undersökning av det eventuella behovet av en gemensam nordisk lagstiftning på detta område. Vad man åsyftar är en förut-sättningslös utredning.

Med den förlängda semester vi fått och med den förbättrade ekonomiska standarden har den stora allmänheten fått helt andra möjligheter att resa än den hade tidigare. Resorna kan sträcka sig ut över kontinenten och till sydligare länder. Men för den som har begränsade ekonomiska resurser och kanske inte heller har så stora språkkunskaper blir just sällskapsresorna den bästa möjligheten. Det har också blivit ett stort intresse för dessa resor såväl

Redogörelse för Nordiska rådets elfte session

här som i våra grannländer. Jag kan inte finna annat än att det är ytterst lovvärt att ge sig ut på sådana resor under semestern och få tillfälle att studera främmande förhållanden, ge tillvaron ett nytt innehåll och skaffa sig nya kontakter. En lyckad resa kan betyda oerhört mycket för den enskilda människan.

Med detta stora intresse för resor har emellertid också kommit en omfattande privat spekulation. Resebyråer växer upp som svampar ur jorden. Man kan säga att det har blivit något av ett Klondyke på detta område. Det är naturligt att den som har begränsade ekonomiska resurser tar den billigaste resan, den som lovar mest i förhållande till priset. Den människan har kanske inte heller så stor erfarenhet att hon kan bedöma vad hon reellt får ut av den summa som man säger att resan skall kosta, utan hon nappar ofta på den allra billigaste resan.

Som vi alla känner till har man under resesäsongen så gott som dagligen i tidningarna kunnat läsa om sällskapsresor som strandat t. ex. på väg till Rom eller från Mallorca eller på Kastrup. Det finns inget plan som kan föra deltagarna vidare, och resebyrån har inte tillräckliga resurser för att kunna uppfylla sina förpliktelser. Den fullgör alltså inte sina skyldigheter. Redan i år har reseskandalerna börjat. I påskas fastnade som bekant ett resesällskap på Kastrup, och vidare har det hänt att sällskap i Spanien utvisats ett dygn för tidigt därför att nästa sällskap invaderat hotellet. Där stod de utan tak över huvudet ett helt dygn. Häromdagen läste jag om en familj som hade betalat 4 140 kronor för en resa till ett lyxhotell på Teneriffa men som i stället hamnade på ett sämre pensionat på en helt annan ö. Vi känner också alla till de 86 teknologerna och två professorerna som blev kvar i Japan och som med UD:s hjälp blev återbördade till hemlandet. Vilka ekonomiska konsekvenser fick detta för

teknologerna? Jo, de har nu en skuld på 4 000 kronor var till UD. Det var dock inte en resebyrå utan ett charterbolag i Finland som hade skött den resan.

Många säger att detta är de resandes ensak och att vi inte bör lägga oss i det på något sätt: har de misslyckats på en resa, är de sedan brända och ger sig inte ut en gång till. Jag tycker att detta resonemang är cyniskt, när man vet vad dessa resor kan betyda för den enskilda människan.

Det är inte bara företag inom landet som anlitas. I Sverige anlitas ofta både danska, norska och finska företag, och i grannländerna vänder man sig också ofta till svenska företag. Vid Nordiska rådets session kom ett förslag från dansk sida att man skulle låta utreda resebyråverksamheten, som man ansåg långt ifrån tillfredsställande. Man ansåg att en förutsättningslös utredning på nordisk nivå skulle behövas, och efter denna utredning kunde man eventuellt överväga att införa någon lagstiftning eller auktorisation eller vidta andra liknande åtgärder för att skapa trygghet för den resande allmänheten. De svenska representanterna röstade emot förslaget såväl i utskottet som vid rådets plenum. I Sverige hade man sänt ut ärendet på remiss till handelskamrarna och till kommerskollegium. Däremot hade man inte remitterat det till något organ som representerar konsumenterna, t. ex. konsumentrådet. Man hade inte tänkt på att detta var en konsumentfråga av mycket stor betydelse.

Av Nordiska rådets protokoll framgår att man från svensk sida sagt att det står väl till i Sverige, att här förekommer en viss auktorisation, som resebyråerna själva har inrättat, samt att det pågår självsanering inom företagen. Det låter mycket bra. I Oslo talade man om att Sverige har cirka 30 resebyråer och Danmark omkring 300. Jag förstår inte hur man kommit fram till antalet 30. Man kanske avser dem vi kallar auk-

Redogörelse för Nordiska rådets elfte session

toriserade, dem som tillhör resebyråföreningen. Jag behöver bara slå upp telefonkatalogen för Stockholm för att finna 75 resebyråer, varav cirka 25 auktoriserade. De övriga vet vi ju ingenting om.

Jag vill också instämna i det yttrande som herr Lundström fällde i Nordiska rådet, nämligen att även de villkor som de seriösa företagen tillämpar är sådana att den resande många gånger faktiskt inte har någon garanti beträffande transportmedel, inkvartering o. s. v. Händer det att vederbörande inte får det rum han beställt, säger man sig bara vara förmedlare. Vid oförutsedda händelser — vad det innebär enligt bestämmelserna vet jag inte — har man rätt att ändra reseprogrammet. Vi vet inte heller i vilken utsträckning byråerna över huvud taget har utbildade och kunniga reseledare, som kan klara upp situationen om något oförutsett inträffar. Det finns inte heller någon reklamationsinstans som den enskilde kan vända sig till, utan enda möjligheten är åtal och rättegång.

Nu säger kommerskollegium i sitt remissyttrande att det uttalar sig mot något slag av auktorisation och hänvisar till att det tidigare intagit samma ståndpunkt beträffande andra näringsområden. Det åberopar att det ej velat tillstyrka auktorisation för t. ex. låsmeder. Men detta tycker jag är en helt annan sak. Här gäller det resor, för vilka vederbörande får betala tusentals kronor i förväg, utan att ha någon garanti för resans kvalitet.

Nordiska rådet beslöt faktiskt i alla fall rekommendera utredning. Det var 37 röster för och 30 emot. Vi som väckt denna fyrpartimotion anser att Sverige bör ansluta sig till utredningen. I samband med de senaste reseskandalerna har såväl Stockholms-Tidningen som Dagens Nyheter och ett flertal andra tidningar uttalat att det behövs en utredning. Stockholms-Tidningen anförde bl. a. att handelsministern bör över-

väga om vi inte bör ansluta oss till en utredning. Om en utredning skall komma till stånd vore det väl bäst om det kunde ske på det nordiska planet, så att vi kan få fram gemensamma bestämmelser. Med tanke på det stora europeiska sammanhang som skymtar skulle väl en gemensam nordisk aktion kunna påverka frågans lösning på ett helt annat sätt än om man går fram efter separata linjer.

Det är stora belopp svenskarna lägger ut på sällskapsresor. De torde närmast sig miljarden.

Jag vädjar som sagt till handelsministern att han verkligen omprövar frågan om anslutning till nämnda utredning. Med detta, herr talman, yrkar jag bifall till motion 878, vari hemställes att riksdagen ville uttala sig för att Sverige måtte medverka i den av Nordiska rådet i dess rekommendation nr 3/1963 föreslagna utredningen angående resebyråverksamhet.

Herr GUSTAFSSON i Borås (fp):

Herr talman! Jag har i min motion, nr 855, velat understryka betydelsen av att ett nära nordiskt samarbete kommer till stånd för att få fram en samordning av de nordiska ländernas regler i fråga om fridlysnings- och jakttider för vissa djurarter. En rekommendation i detta ämne antogs också av Nordiska rådet för fem år sedan. Mig veterligt har dock ingenting skett på dessa fem år. Man väntar på resultatet av den s. k. viltforskningsutredningens arbete. Jag och många med mig har upprörts av skildringar i pressen om hur massdödandet av t. ex. sälungar utanför Gotlands kust faktiskt hotar sälbeståndet i Östersjön.

Svenska regeringen har initiativet för att rekommendationen nr 1 av år 1958 verkligen fullföljs, och jag hoppas ur djur- och naturskyddssynpunkt att denna viktiga fråga får sin lösning så snart som möjligt. Utskottet förutsätter att Sveriges regering följer denna fråga med oförminskat intresse. Men man får

Redogörelse för Nordiska rådets elfte session

ingenting veta om när rekommendationen av 1958 kan tänkas bli förd i hamn. Det har, såsom jag sade, gått fem år utan att det skett någonting i denna sak. Man undrar: Skall man få vänta i fem år till innan något sker? Då Sveriges regering är koordinerande i fråga om det nordiska samarbetet beträffande den rekommendation som Nordiska rådet antog 1958, fattar jag utskottets skrivning om svenska regeringens oförminskade intresse för det arbete som äger rum inom Nordiska rådet så, att det också inkluderar rekommendation nr 1 av 1958 om jakt- och fridlysningsbestämmelserna för vissa djurarter.

Herr talman! Jag har bara velat få dessa önskemål antecknade till kammarprotokollet.

Herr BENGTTSSON i Halmstad (s):

Herr talman! Om fröken Elmén något funderar över den egendomliga situation som både utrikesutskottet och riksdagen kommer i genom att riksdagsmän motionerar i samband med den redogörelse som lämnas över Nordiska rådets arbete, så kanske hon förstår att problemet inte är så enkelt. Detta problem har ju diskuterats tidigare. Jag har för egen del länge haft den uppfattningen att det är en fullkomligt orimlig ordning som vi givit oss in på i detta avseende. Vi måste på ett eller annat sätt hitta bättre former för att handlägga sådana här ting.

Vi skall komma ihåg att från början var både Europarådet och Nordiska rådet tänkta som rådgivande församlingar och det är de väl fortfarande. Det var meningen att ge medlemsländernas parlamentariker en plattform, där man skulle kunna ta upp olika aktuella problem inom rådsorganisationens område. De resolutioner som dessa diskussioner resulterade i skulle sedan de olika regeringsmedlemmarna fästa det avseende vid som de tyckte att den opinionsyttring som hade förekommit var värd.

Däremot var det inte meningen att man sedan skulle i parlamenten behandla de olika råd som givits i dessa organisationer.

Nu har vi i år kommit i ett läge som enligt min mening visar hur orimligt det hela blir, om man tänker sig att varje motion skall bli föremål för särskild behandling. Utrikesutskottet kan ju inte gärna bli såväl statsutskott, bevillningsutskott, lagutskott som allmänt beredningsutskott. Om man ser det hela från den utgångspunkten, förstår man att utrikesutskottet knappast haft möjlighet att göra annat än det gjort i år.

Jag skall gärna medge att det inte är en tillfredsställande ordning, men så länge inte riksdagen hittar på något annat sätt att klara av dessa problem kanske man får finna sig i att det blir på samma sätt i fortsättningen som i år. Problemen blir inte mindre i de fall då andra regeringar än vår egen fått i uppdrag att föra en fråga vidare. Det kan då knappast anses lämpligt att liksom ge ett pekfinger från svenskt håll.

Min uppfattning är alltså att man får låta en rådsorganisation vara vad den från början var avsedd till och sedan får en enskild riksdagsman, om han vill det, aktualisera en sådan här fråga genom att väcka motion under den vanliga motionstiden. Jag tror att det skulle vara bäst att införa den ordningen att man inte kunde väcka motion i anslutning till dessa olika redogörelser, men jag medger att som det nu är har en riksdagsman rätt att motionera. Om en sådan redogörelse såsom i år kommer i sista minuten får också tidsnöden tagas med i bilden. Man får en ny motions-tid kanske några dagar innan sessionen slutar.

Jag vill alltså säga att utrikesutskottet av omständigheterna har tvingats att behandla de olika motionerna från denna utgångspunkt, och det är väl anledningen till att utlåtandet utformats på detta sätt.

Jag ber, herr talman, att efter denna

Redogörelse för Nordiska rådets elfte session

förklaring få yrka bifall till utskottets förslag.

Fröken ELMÉN (fp) kort genmäle:

Herr talman! Då jag läste Nordiska rådets redogörelse blev jag besviken över ställningstagandet till resebyråverksamheten. Jag tänkte interpellera, men man sade mig från sakkunnigt håll att det gick att motionera i anslutning till redogörelsen och därvid direkt framlägga sina önskemål och krav. Både i samband med Europarådets och Nordiska rådets redogörelser har det förr motionerats, och sådana motioner har även blivit sakligt prövade i vissa fall. Denna gång tycker jag inte det var så många motioner. Skulle man inte kunna tänka sig att man vidarebefordrade dessa motioner till det utskott där det finns sakkunskap på ifrågavarande område? Jag vill erinra om att t. ex. statsrevisorernas berättelse behandlats av statsutskottet och att därvid en avdelning av detta utskott kan få ta ställning till frågor av sådan art som annars inte behandlas av denna avdelning.

Herr BENGTTSSON i Halmstad (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag skall gärna medge att det under årens lopp förekommit en viss skillnad i utrikesutskottets prövning av frågor som tangerar det fält som vi nu speciellt diskuterar. Det har emellertid då gällt frågor som utrikesutskottet normalt haft att handlägga. Så fort man kommit in på ett ämnesområde, där utrikesutskottet inte normalt fungerar, har man yttrat sig ungefär som i år.

Jag vill erinra om en debatt för många år sedan, då herr Håstad ännu levde. Han ansåg att de olika frågorna skulle remitteras direkt till de olika utskotten, bevillningsutskott, lagutskott eller var de hörde hemma. Riksdagen ville inte ta den lösningen den gången, men jag är övertygad om att vi kommer att tvingas fram till en annan ordning. Den som nu gäller är inte bra.

Herr CASSEL (h):

Herr talman! Beträffande procedurfrågan kan jag fatta mig kort. Jag instämmer helt med herr Bengtsson i Halmstad. Vi skall vara djupt tacksamma här i kammaren för att endast fyra motioner har väckts. Skulle alla de ärenden som man har olika meningar om i kammaren och som varit föremål för behandling i Nordiska rådet föranlett motion, kunde vi haft en oändligt lång debatt, i synnerhet om man i slutskedet på riksdagens session skulle ha remitterat alla dessa nya motioner till vederbörande utskott och väntat på deras behandling. Jag tror inte det finns någon annan praktisk möjlighet än den utskottet valt, och jag instämmer helt i vad utskottet har skrivit.

Om man lägger fram en redogörelse för vad som förekommit vid Nordiska rådets session, är det emellertid naturligt att ledamöterna av denna kammare skall ha möjlighet att kritisera den redogörelsen och säga att så och så borde man inte ha förfarit utan man borde ha valt de och de vägarna. Det är uppenbart att det här är någon form av decharge som delegationerna får stå till svars för.

I den fråga som fröken Elmén tog upp har jag ett visst ansvar. Det gäller alltså en nordisk lagstiftning angående resebyråverksamheten. Vi som från svensk sida sysslar med detta problem i Nordiska samfärdselkommittén och i den nordiska delegationen har varit fullständigt överens med handelsministern och representanterna för regeringen att vi i Sverige åtminstone inte för närvarande skall ge oss in på en lagstiftning. Vi har nämligen sedan ett par års tid prövat ett auktorisationsförfarande. Det förhåller sig inte så som här har sagts — jag tror inte fröken Elmén sade det, men det har påståtts från andra håll — att resebyråerna auktoriserar sig själva. Det är en fristående nämnd, tillsatt av handelskamrarna och under ledning av en

Redogörelse för Nordiska rådets elfte session

hög jurist, som noggrant — lika noggrant som det fanns en lagstiftningsakt bakom — prövar vederbörandes lämplighet och vederbörandes ekonomiska vederhäftighet. Jag kan nämna att man för att få auktorisation behöver ha ett kapital av 100 000 kronor disponibelt för att kunna klara sina förpliktelser.

Vi har inte velat gå den vägen att tillstånd lämnas genom en lag, som man gjort i Norge. Detta har berott på att man i allmänhet inte vill inskränka näringfriheten, om det inte är alldeles nödvändigt. I Norge har dessa resebyråer genom tillståndsvånget fått en auktorisation där man inte bara prövar vederbörandes lämplighet utan också om det på den orten finns behov av flera resebyråer än man redan har. Man har därmed tagit bort hela konkurrensmomentet, och man utsätter den resande allmänheten för risken att få betala mer för sina resor därför att konkurrens inte längre finnes.

Det har vidare framhållits att den som deltar i en resa kanske inte alls får de rum, den mathållning och de förmåner som erbjudits. Men i så fall får väl vederbörande stämma resebyrån. Vad är det som hindrar att man vid sådant förhållande använder de domstolar som finns? Det måste i alla fall prövas vem som har rätt, om det är den klagande resenären eller resebyrån. Det måste fastställas att resebyrån har felat, om den resande skall kunna tillerkännas skadestånd.

Jag skall inte göra något längre debattinlägg, men jag vill upprepa att vi varit fullständigt överens i den svenska delegationen — både representanterna från riksdagen och regeringsledamöterna — om att den inställning vi tagit varit den riktiga. Men vi har också ansett att de andra bör få gå sin väg och pröva lagstiftning. Visar det sig av erfarenheterna från deras lagstiftning och vårt auktorisationsförfarande att deras system är bättre än vårt, får vi ompröva

vår ställning och se om vi skall förena oss med dem. För närvarande tror jag dock inte att vi skall göra det.

Fröken **ELMÉN** (fp):

Herr talman! Jag ber att få påpeka att beslutet i Nordiska rådet i första hand gällde en förutsättningslös utredning, inte lagstiftning. Så pass noga har jag läst igenom redogörelsen att jag vet det. När utredningen är klar får man överväga om andra åtgärder behövs för att trygga den resande allmänheten.

Jag nämnde tidigare att vi har en auktorisationsnämnd. Men hur många resebyråer är auktoriserade i dag? Det krävs inte auktorisation för att få starta en resebyrå, och i telefonkatalogen för Stockholm återfinns sammanlagt 75 resebyråer, av vilka endast ungefär 25 är auktoriserade. Omkring 50 resebyråer har alltså inte någon auktorisation, men folk nappar naturligtvis på deras annonser om billiga resor o. s. v., och så får vi alla de sorgliga reseskandaler som allmänheten blir utsatt för.

Herr **CASSEL** (h):

Herr talman! Saken skulle ha legat annorlunda till, om man, såsom fröken Elmén sade, endast velat ha en förutsättningslös utredning. Men nu förhöll det sig inte på det sättet. Från norsk, finsk och dansk sida påyrkades en lagstiftning ungefär efter norskt mönster, och detta ville vi inte vara med om.

Fröken Elmén påpekar att endast ett fåtal av resebyråerna är auktoriserade. Ja, det är riktigt, men på detta område liksom på andra måste folk få klart för sig att de inte skall ge sig i kast med första bästa företag som de inte vet någonting om och som annonserar ut resor till löjligt låga priser. För att vara på den säkra sidan när det gäller de realiteter, som ligger bakom utfästelserna i en annons, måste man anlita en auktoriserad resebyrå. Och det är auktoriserade resebyråernas sak att vänja allmän-

Redogörelse för Nordiska rådets elfte session

heten vid detta genom den service de tillhandahåller.

Herr **HAMRIN** i Kalmar (fp):

Herr talman! När jag lyssnat till denna debatt har jag blivit mer och mer konfunderad, och såsom medmotionär till fröken Elmén får jag kanske säga några ord.

Utrikesutskottet sysslar ju i vanliga fall med helt andra ting än frågor om jakt- och fridlysnings, resebyråernas verksamhet och annat sådant som man här motionerat om. Men jag tycker att det borde för utrikesutskottet vara en angelägen uppgift att finna andra former för att förelägga Sveriges riksdag en redogörelse från Nordiska rådet eller för att behandla motioner i samband med denna redogörelse, så att vi kunde få ett bättre sakligt underlag för en diskussion av sådana frågor. Nu får denna diskussion föras med utgångspunkt från den ganska egendomliga och mycket knapphändigade skrivning som utrikesutskottet har presterat. Det är svårt att undvika att göra en jämförelse med debatter här i riksdagen, vilka som bakgrund har utlåtanden från andra utskott.

Jag skulle vilja hemställa till utrikesutskottet att ta under övervägande, huruvida det inte är möjligt att ändra formerna för framläggandet av redogörelsen från Nordiska rådet eller för behandling av motioner i samband därmed.

Fröken **ELMÉN** (fp):

Herr talman! Herr Cassel talar om att människorna bör se till att de anlitar auktoriserade resebyråer. Det låter så bra med auktorisationsnämnden och resebyråföreningen, men det finns allt möjligt som allmänheten inte har reda på.

För närvarande ökar efterfrågan på resor mer och mer, och därför kommer

det att växa upp ytterligare nya resebyråer som inte har auktorisation. Det kommer att dröja kolossalt länge, om vi skall vänta på en självsanering på detta område.

Herr **BENGTSSON** i Halmstad (s):

Herr talman! Herr Hamrin i Kalmar menade att utskottet kunde lägga fram ett förslag om hur dessa problem skall lösas rent organisatoriskt. Det kanske inte är utrikesutskottets uppgift. Å andra sidan ledde den senaste behandlingen av dessa frågor till att utrikesutskottet ganska ordentligt diskuterade just hur man bäst skulle komma fram till en rimlig handläggning av dessa spörsmål.

Ett sätt är naturligtvis att låta dessa rådsorganisationer bli vad de från början var avsedda att bli, nämligen församlingar där parlamentariker skulle mötas, framlägga förslag och diskutera dem, varefter det hela skulle utmynna i resolutioner. Regeringarna i de olika länderna skulle sedan ta det intryck de ville av vad Nordiska rådet eller Europarådet hade presterat. Det är en lösning.

En annan lösning är att följa den princip som tillämpas i fråga om FN:s arbete. Alla här i kammaren vet att vi får en sammanfattande redogörelse i form av en s. k. blå bok, och sedan händer ingenting mer. Vad som komplicerar saken när det gäller Europarådet och Nordiska rådet är att redogörelsen över dessa organs arbete kommer i form av en kunglig proposition som man kan motionera i anslutning till.

Problemet kan alltså lösas på det sättet att enbart en redogörelse läggs fram och inte en proposition. Jag vet inte om det är författningsenligt — det är möjligt — men jag kan hålla med om — det har jag redan sagt från denna talarstol — att vi måste försöka hitta en annan lösning på detta problem. Den nuvarande ordningen kan inte fortgå.

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

Herr CASSEL (h):

Herr talman! Det är klart att man kan ropa på lagstiftning och förbud och inskränkning av näringsfriheten, men jag är litet förvånad över att höra sådana rop från liberalt håll.

I Sverige har vi försökt gå en annan väg när det gällt fastighetsmäklarna, revisorerna, granskningsmännen och translatorerna, och vi håller på med frågan om speditörerna. Vi har velat att utan att blanda in staten söka få till stånd en prövning av vederbörandes lämplighet. Det är emellertid inte bara de som har blivit godkända i denna prövning som får arbeta i branschen; vi som helst får det, men de som godkänts får ett speciellt förtroende hos allmänheten just på den grunden. Detta system anser jag vara bättre än att gå lagstiftningsvägen och förbjuda den att arbeta som icke fått sådant godkännande.

Överläggningen var härmed slutad.

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till utskottets berörda hemställan med den ändring däri, som föranleddes av bifall till motionerna I: 723 och II: 878; och biföll kammaren utskottets hemställan.

§ 4

Föredrogs statsutskottets utlåtande nr 125, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående utrikesförvaltningens organisation och personalbehov m. m. jämte i ämnet väckta motioner.

Vad utskottet hemställt bifölls.

§ 5

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

Föredrogs statsutskottets utlåtande nr 126, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående vissa anslag för budgetåret 1963/64 till stöd åt konstnärlig

verksamhet m. m. jämte i ämnet väckta motioner.

I propositionen nr 1 hade Kungl. Maj:t (bilaga 10, punkt 5) föreslagit riksdagen att, i avbidan på särskild proposition i ämnet, till Stöd åt konstnärlig verksamhet m. m. för budgetåret 1963/64 beräkna ett anslag av 42 542 000 kr.

Sedermera hade Kungl. Maj:t i propositionen nr 103, under återopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 8 mars 1963 framlagt förslag angående vissa anslag för budgetåret 1963/64 till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

Punkten 1

Avsättning till lotterimedelsfonden

Sedan punkten föredragits yttrade:

Herr HERMANSSON (k):

Herr talman! Jag tycker att det är på sin plats att en representant för ett icke regerande parti ger ecklesiastikministern en eloge för den kulturella upprustning som påbörjats under de senaste åren. En uppvaktning med blommor behöver väl inte betyda att man gillar allt hos det firade föremålet. Vid behandlingen av filmstödet framhöll jag att avtalet mellan staten och den svenska filmindustrin borde ha kompletterats med åtgärder för en statlig filmproduktion, för ett kvalitetsstöd oberoende av filmbranschens intäkter och för att utbildningsverksamheten etc. skulle ordnas, oberoende av de kommersiella intressena. Jag skall inte ta upp dessa argument, utan mera betona de starka positiva dragen i kulturministerns verksamhet.

Dit räknar jag skapandet av det statliga kulturrådet, upprättandet av en särskild avdelning för kulturfrågor i departementet och de betydande anslagshöjningar som skett och som nu föreslås. Vi tolkar detta endast som en början, en brett upplagd offensiv för att

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

stödja den svenska kulturen och göra dess fågning tillgänglig för alla medborgare.

Naturligtvis önskar vi att denna form av upprustning kunde gå snabbare. Det finns stora eftersläpningar att inhämta. 60-talet borde kunna bli ett årtionde då just de kulturella insatserna i särskild grad präglade samhällsutvecklingen. Det har tagits några steg på vägen mot ett tillstånd då stödet åt kulturen betraktas som en naturlig och nödvändig uppgift för statsmakterna. Koncentrationen av anslagsfrågorna till ecklesiastikdepartementet genom överförandet av lotterimedelsfonden är ett sådant steg. Jag vill uttala förhoppningen att de kulturella anslagsfrågorna helt skall frigöras från inkomsterna av lotterier och utgå som andra anslag på budgeten. Det är egentligen otroligt att kulturstödet så länge hållits i detta förnedrande beroende. Man kan föreställa sig vilket gny det skulle bli på sina håll, om t. ex. försvarsanslagen gjordes beroende av hur mycket svenska folket vill ge ut på tips och lotterier.

Ecklesiastikministern uttalar sig också för att storleken av kulturfonden inte skall sättas i relation till inkomsterna från lotteriväsendet, utan avvägas med hänsyn till anslagsbehoven. Det är emellertid beklagligt att denna goda regel tolkats så, att anslagen i år blir väsentligt mindre än om de utgjort hälften av lotterimedlen. Då skulle kulturen fått 59 miljoner kronor, d. v. s. avsevärt mera än nu.

På en punkt har jag i motion 841 hemställt att riksdagen skulle begära ökat anslag ur kulturfonden. Det gäller Stockholms stadsteater, som i motsats till andra stadsteatrar inte ens får två femtedelar av bidragsbehovet täckta, medan de övriga får tre femtedelar. Jag kan inte finna något som motiverar denna diskriminering. Stockholms stadsteater har bedrivit en mycket framgångsrik verksamhet och nått nya publikskikt med en produktion som fått

höga betyg av kritikerna. Det är bara högern i Stockholm som ställt sig negativt, men det förefaller avhängigt av att teatern har sina lokaler i Folkets hus.

Utskottet säger att skäl kan anföras för en ökning av nuvarande statsbidrag men vill inte skriva till regeringen, då denna redan behandlar en framställning av Stockholms stadsfullmäktige med samma syfte. Jag tolkar utskottets skrivning som en opinionsyttring för den anhängan som Stockholms stadsteater gjort och hoppas att det ökade anslaget skall kunna utgå redan för innevarande spelår.

Det finns några konkreta förslag som jag skulle önska att departementet tar en positiv ställning till när det förbereder nästa års budget. Jag räknar upp dem utan utförlig motivering. Dit hör att bidrag för konstnärlig utsmyckning av statsbidragsberättigade kommunala byggnader, exempelvis skolor, utgår enligt principerna för motsvarande anslag till statliga byggnader, att biblioteksersättningen till författarna avsevärt höjs, att våra olika musikfrämjande institutioner erhåller tilläggsanslag för beställningar av orkester- och operaverk, balettmusik etc. av landets tonsättare och att statligt stöd lämnas för uppförande av lämpliga konstnärshus eller efter de olika konstskaparnas särskilda behov anpassade arbetslokaler.

Det finns också många viktiga principproblem att ta upp i detta sammanhang. För att inte förlänga debatten skall jag här endast antyda ett av de mest väsentliga. Det riktiga är liksom när det gäller andra arbetsområden att utövarna av konstnärliga yrken i största möjliga utsträckning ges sådana ekonomiska villkor att de kan försörja sig direkt på sin yrkesverksamhet, alltså som tonsättare, bildkonstnärer, författare o. s. v. Huvudlinjen i det samhälleliga stödet måste alltså vara att skapa en sådan allmän kulturvänlig miljö och själv i sin verksamhet ge så stort spel-

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

rum som möjligt åt de kulturella insatserna, att kulturskaparna och kulturförmedlarna kan leva hyggligt på sitt arbete. Stipendieväsendet kan endast vara en komplettering till de allmänna kulturbefrämjande åtgärderna. Under nuvarande förhållanden spelar det emellertid som sådant en viktig roll. Min allmänna värdering av den kulturella upprustningslinje som nu följs, gör att jag betraktar de borgerliga reservationerna som raskt tillyxade överbud. Varför stanna vid 1,5 miljon kronor, när det gäller anslaget till konstnärlig utsmyckning? Vi kan använda 2, 3, 4 eller 5 miljoner kronor. Faktum är dock att anslaget i år har fördubblats.

Jag anser det riktigt, herr talman, att stödja utskottets förslag i dessa avseenden.

Herr ARVIDSON (s):

Herr talman! Också jag måste börja med ett konstaterande, nämligen att upprustningen på det kulturpolitiska området fortsätter planenligt. Årets proposition angående stöd åt konstnärlig verksamhet innefattar en rad anslagshöjningar, som sammanlagt uppgår till betydande belopp. Det är glädjande att detta varit möjligt och än mer glädjande är, att fortsättning klart utlovas.

En sådan fortsättning är nödvändig. Alltjämt sker det konstnärliga skapandet i vårt land under svåra yttre förhållanden och under besvärande otrygghet. Målet för kulturpolitiken på detta område måste vara att skapa sådana betingelser för konstnärligt arbete, att detta liksom annat arbete erbjuder sina utövare en människovärdig standard och trygghet i yrkesutövningen. Vi är ännu mycket långt från en sådan sakens ordning, och det krävs mycken målmedvetenhet för att komma dit inom rimlig tid.

Att den pågående upprustningen kännetecknas av en sådan målmedvetenhet kan inte gärna bestridas, och sedan lotterimedelsfonden glädjande nog nu över-

förts till ecklesiastikdepartementet kan planenlighet lättare åstadkommas. Jag håller med herr Hermansson om att sammankopplingen av lotterimedel och kulturpolitik är en smula förnedrande. Jag tror mig emellertid veta, att det också inom ecklesiastikdepartementet finns planer på att lösgöra dem från varandra. Kulturanslagen hör hemma på den allmänna budgeten. Att lotterimedlen överförs till ecklesiastikdepartementet från handelsdepartementet betyder dock i nuvarande läge att den önskade planenligheten lättare åstadkoms.

I det sammanhanget kan jag också med tillfredsställelse notera, att de förslag om en utredning på kulturpolitikens område som har framlagts motionsledes, inte har fullföljts i utskottet. Man har nöjt sig med att peka på den nya kulturavdelningen inom ecklesiastikdepartementet och på det kulturråd, som har ställts till departementets förfogande. Man har också uttryckt förhoppningen att det konstruktiva arbetet på detta sätt skall kunna effektiviseras. Den förhoppningen är välgrundad.

Grupperna av kulturarbetare — samlade i KLYS, konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd — känner sig också tillfredsställda med att ha fortlöpande kontakt med departementet, som därigenom regelbundet informeras om föreliggande behov och uppkommande problem. Själva avvägningen mellan de olika önskemålen och kraven måste däremot bli departementets sak.

Det föreligger några motioner med åtföljande reservationer om anslagshöjningar på vissa punkter. Sådana anslagshöjningar är inte omotiverade i och för sig. Jag tror att vi alla skulle önska, inte bara att dessa motioner kunde bifallas, utan att ett tiodubbelt antal motioner av samma slag skulle bli förverkligade. Man kan kanske fråga sig, varför man utvalt just dessa punkter och inga andra. Jag ställer inte den frågan av elakhet eller med ironi. Tvärom tycker jag, att det intresse som här har visats är

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

glädjande, och jag konstaterar med tillfredsställelse, att det kulturpolitiska klimatet i riksdagen är gott. Däremot kan jag inte säga att det ligger någon medveten kulturpolitik bakom de enkla överbud som det här är fråga om.

Varför har man t. ex. inte i stället begärt en höjning av författarstipendierna? Det finns ett stipendieanslag till författarna. Det är upptaget under punkt 6 i utskottets utlåtande, och det har mycket länge varit fastlåst vid 100 000 kronor. Under tiden har konstnärer och tonsättare glädjande nog fått sina stipendiebelopp mångdubblade, och nya konstnärsgupper har fått stipendieanslag som vida övergår författarnas blygsamma belopp. Hade man från regeringens sida önskat vara konsekvent, borde författarstipendierna i dag uppgå till en halv miljon kronor. Det hade varit något att motionera om!

Kanske svarar man att författarna har blivit tillgodosedda genom anslaget till ersättning åt författarna för utlåning av deras böcker genom biblioteken. Det anslaget återfinnes under punkt 5 i utskottets utlåtande. En hänvisning till detta anslag vore emellertid missvisande. Det är här inte fråga om stipendieanslag i vanlig mening utan om ersättning för utförda prestationer, som närmast kan jämnställas med de ersättningar konstnärerna får genom anslaget till konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader och genom anslagen till konstmuseerna för inköp av konst, eller de ersättningar tonsättarna får genom anslaget till beställningar av musikverk.

Att författarna sedan avsätter en del av bibliotek ersättningen till stipendier är en annan sak. Det är här fråga om en akt av inbördes solidaritet, varigenom konstnärligt högstående men svårtillgängliga och svårsålda författare får sin andel av uppmuntran och trygghet på de övrigas bekostnad.

Jag vill bara tillägga att jag är glad och tacksam över att författarfonden finns, den fond alltså som har hand

om de medel som utbetalas i bibliotek ersättning. Den har blivit allt nödvändigare. I allt högre grad utgår ur den pensioner för att bereda författarna ålderdomstrygghet, vilket är så mycket mera nödvändigt som författarna inte kan göra anspråk på ATP. Ur den fonden utgår numera i enlighet med Kungl. Maj:ts proposition i år långtidsstipendier, som är avsedda att bli allt fler och som för allt fler författare kommer att betyda sammanhängande perioder av arbetsro. Det är bara det att medlen inte räcker så långt. Det blir nödvändigt att höja bibliotek ersättningen betydligt. Den höjdes förra året från 3 till 5 öre och vi åsyftar närmast en höjning till 8 öre, men det kommer säkerligen mycket snart att bli aktuellt med en ersättning på 10 öre per boklån. I propositionen kan man mellan raderna läsa ett löfte om en sådan höjning av bibliotek ersättningen, sedan författarfondens styrelse fått möjlighet att framlägga sina erfarenheter av den nya 5-öresgiven och sina förslag i anledning därav.

Jag menar alltså att när motionärerna begärt anslagshöjningar, så kunde de precis lika gärna — och kanske ännu hellre — ha tagit upp punkterna 5 och 6 som de punkter de nu valt. För säkerhets skull måste jag emellertid tillägga, att det mellan de olika grupperna av kulturarbetare inte existerar någon konkurrens om anslagen eller någon avundsjuka. Vi gläder oss åt varandras framgångar, vi stöder varandra och räknar med att den som ena året har blivit utan förbättringar skall få sådana i desto rikligare mängd ett följande år.

Riksdagens tid medger inte att jag närmare går in på det aktuella kulturpolitiska programmets uppläggning och detaljer. Det har jag haft tillfälle att göra i andra sammanhang. Jag nöjer mig därför med att i stället yrka bifall till utskottets hemställan.

Med herr talmannens tillstånd ber jag samtidigt att få yrka bifall till utskottets hemställan på samtliga de punkter

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

som statsutskottets utlåtande nr 126 omfattar.

I detta anförande instämde herrar *Zetterberg* (s) och *Svensson* i Kungälv (s).

Efter härmed slutad överläggning biföll kammaren utskottets hemställan.

*Punkten 2***Konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader m. m.**

Kungl. Maj:t hade föreslagit riksdagen att *dels* för budgetåret 1963/64 under åttonde huvudtiteln anvisa a) till Konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader ett reservationsanslag av 1 000 000 kr.; b) till Statens konstråd ett förslagsanslag av 59 000 kr., *dels ock* medgiva, att vid statens konstråd finge fr. o. m. budgetåret 1963/64 tills vidare vara inrättad en extra ordinarie tjänst i lönegrad Ae 23 som sekreterare.

I samband härmed hade utskottet till behandling förehått

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herrar *Bengtson* och *Sundin* (I: 686) och den andra inom andra kammaren av herrar *Wahlund* och *Fälldin* (II: 842), i vilka hemställts, såvitt nu var i fråga, att riksdagen måtte besluta att för budgetåret 1963/64 under åttonde huvudtiteln anvisa till Konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader ett reservationsanslag av 1 500 000 kr. samt i skrivelse till Kungl. Maj:t ge till känna vad i motionerna anförts angående utformningen av samhällets kulturfrämjande verksamhet;

dels ock två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herrar *Källqvist* och *Per-Olof Hansson* (I: 687) och den andra inom andra kammaren av fru *Gärde Widemar m. fl.* (II: 840), i vilka hemställts, såvitt nu var i fråga, att riksdagen måtte besluta att anslå ytterligare 500 000 kr. utöver Kungl. Maj:ts förslag om 1 000 000 kr.

till utsmyckning av statliga byggnader i syfte att underlätta ett återinförande av procentregeln och således till Konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader för budgetåret 1963/64 under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 1 500 000 kr. samt i övrigt beakta de synpunkter — särskilt beträffande innehållet i ett samlat kulturpolitiskt program — som anförts i motionerna.

Utskottet hemställde,

I. att riksdagen måtte, med bifall till Kungl. Maj:ts förslag ävensom med avslag å motionerna I: 686 och II: 842 samt I: 687 och II: 840, samtliga motioner i vad de avsåg medelsanvisningen, till Konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader för budgetåret 1963/64 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 1 000 000 kr.;

II. att riksdagen måtte till Statens konstråd för budgetåret 1963/64 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 59 000 kr.;

III. att riksdagen måtte medgiva, att vid statens konstråd finge fr. o. m. budgetåret 1963/64 tills vidare vara inrättad en extra ordinarie tjänst i lönegrad Ae 23 som sekreterare;

IV. att motionerna I: 686 och II: 842 samt I: 687 och II: 840, i vad de avsåg utformningen av samhällets kulturfrämjande åtgärder, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Reservation hade avgivits av fröken *Andersson*, herrar *Axel Johannes Andersson*, *Bengtson*, *Per Jacobsson* och *Edström*, fröken *Ljungberg*, herrar *Thorsten Larsson*, *Staxäng*, *Ståhl*, *Svensson* i Stenkyrka, *Eliasson* i Sundborn och *Gustafsson* i Skellefteå, fröken *Karlsson* samt herr *Källstad*, vilka ansett att utskottet under I. och IV. bort hemställa,

I. att riksdagen måtte, i anledning av Kungl. Maj:ts förslag ävensom med bifall till motionerna I: 686 och II: 842 samt I: 687 och II: 840, samtliga motio-

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

ner i vad de avsåge medelsanvisningen, till Konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader för budgetåret 1963/64 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 1 500 000 kr.;

IV. att riksdagen måtte, i anledning av motionerna I: 686 och II: 842 samt I: 687 och II: 840, i vad de avsåge utformningen av samhällets kulturfrämjande åtgärder, i skrivelse till Kungl. Maj:t giva till känna vad reservanterna anfört.

Punkten föredrogs; och anförde därvid:

Herr KÄLLSTAD (fp):

Herr talman! Denna punkt gäller konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader, och där skriver utskottsmajoriteten att det saknas anledning för riksdagen att i skrivelse till Kungl. Maj:t ge till känna särskilda meningsyttringar rörande utformningen av samhällets kulturfrämjande verksamhet utöver det handlingsprogram som antogs 1961.

Jag har studerat det kulturpolitiska handlingsprogrammet. Det finns också i utskottets utlåtande en hänvisning till detta, vilket redovisades i proposition nr 56 år 1961, och vidare en skiss av det fyrapunktsprogram som då drogs upp och som otvivelaktigt är synnerligen vällovligt: utbildningsstöd åt blivande konstnärliga yrkesutövare, utbyggnad av stipendiestödet åt redan verkamma konstnärliga yrkesutövare, insatser för att öka den offentliga konsumtionen av konstnärlig produktion och vidare en breddning av kulturmiljön och en förbättring av den kulturförmedlande verksamheten över huvud taget.

Årets proposition nr 103 ligger i linje med detta kulturpolitiska handlingsprogram från år 1961, och vissa förbättringar föreslås även däri. Det är ovedersägligt att många av dessa är mycket betydande. Genom personalförstärkningen i ecklesiastikdepartementet och tillkomsten av ett kulturråd har faktiskt

kraftigt ökade resurser erhållits för en mera samlad överblick över det fria kulturområdet. Enligt min mening är det verkligen angeläget att dessa resurser utnyttjas till ett mera systematiskt programarbete på detta område. Fråga är dock om regeringen har det samlande greppet härvidlag.

Herr Arvidson frågade om inte ett fortsatt utredningsarbete är av största vikt som en grund för ett arbetsdugligt och långsiktigt kulturprogram. Det är emellertid inte bara fråga om att sätta in åtgärder punktvis för att härigenom stödja den ena eller andra konstnärsgruppen. Det gäller också att söka åstadkomma en förbättring av hela den kulturella miljön i syfte att skapa ett — som det uttryckts — vänligare kulturklimat. Jag tycker att till detta också hör en decentralisering av den kulturella verksamheten så att den inte enbart koncentreras till kungliga huvudstaden.

Den punkt som det nu är fråga om gäller konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader, den s. k. procentregeln och dess eventuella återinförande. Riksdagen beslöt förra året såvitt jag minns att hemställa hos Kungl. Maj:t att frågan om återinförande av denna procentregel skulle bli föremål för en förnyad prövning, så att i anslagen till statliga byggnader skulle inräknas medel för konstnärlig utsmyckning icke understigande 1 procent av byggnadskostnaderna. Reservanterna har på denna punkt följt de motionsvis framförda yrkandena och de ser procentregeln som ett högeligen viktigt önskemål för framtiden.

Ecklesiastikministern har emellertid lämnat denna fråga utan åtgärd, och utskottsmajoriteten har inte heller följt motionsyrkandena. Däremot föreslår nu departementschefen att bidraget för utsmyckning av statliga byggnader skall fördubblas från en halv miljon till en miljon kronor. Detta betyder onekligen att anslaget kommer betydligt närmare den kostnad som en tillämpning av pro-

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

centregeln skulle innebära. Vi som reserverat oss på denna punkt menar att man i avvaktan på denna regels återinförande ytterligare bör närma sig en sådan beräknad kostnad. Som ett provisorium bör därför en och en halv miljon kronor anslås för utsmyckning av statliga byggader under nästa budgetår.

Herr Arvidson och även herr Hermansson menade att detta är ett överbud. Men varför skulle regeringens siffror vara heliga? Herr Arvidson efterlyste också varför inte övriga partier har framfört förslag under punkt 6 som gäller ökade stipendier åt författare. Jag kan inte underlåta att sända frågan tillbaka till herr Arvidson som är ordförande i Sveriges författarförening. Han borde på denna post ha kunnat verka för en sådan åtgärd.

Jag vill slutligen framhålla att även om departementschefen inte underkänner procentregeln utan ser den som en riktpunkt, ehuru inte lämplig som en bindande metod, utgör det föreslagna beloppet på en och en halv miljon kronor omkring en procent av de offentliga byggkostnaderna. Inte heller denna procentsiffra behöver emellertid vara sakrosankt. Vårt förslag på denna punkt överensstämmer för övrigt med det förslag som framförts i statens konstråds petita.

Jag vill därför, herr talman, yrka bifall till reservation 1 vid punkten 2 av fröken Andersson m. fl.

Herr ARVIDSON (s) kort genmäle:

Herr talman! I anledning av herr Källstads uttalande om önskvärdheten av en allsidig utredning på det kulturpolitiska området vill jag säga, att varje sådan utredning i dagens läge skulle betyda en ödesdiger försening. Det har gjorts en lång rad utredningar — jag pekar bara på bokutredningen, musikutredningen och konstutredningen. Många fler undersökningar har för resten kartlagt området. Vad det nu gäller är att åstadkomma resultat. Planenlig-

heten i departementets arbete behöver inte betvivlas, och en utredning skulle endast försena arbetet.

Sedan vill jag fråga herr Källstad om det inte är ett misstag i reservationen, då det där talas om enprocentregeln. Konstnärernas riksorganisation har alltid betonat att det skall vara ett mellanrum mellan »en» och »procent», alltså två ord: en procentregel, inte någon enprocentregel, ty i den ligger en fara.

När man nu fördubblar anslaget till utsmyckning av de statliga byggnaderna och därmed närmar sig vad som önskats från konstnärshåll, tycker jag att det funnits anledning att godtaga förslaget och med tacksamhet notera höjningen.

Herr WAHLUND (cp):

Herr talman! Jag skall »med tacksamhet» notera de höjningar ecklesiastikministern gjort på åtskilliga punkter, och jag skall i likhet med herr Hermansson ge ecklesiastikministern en uppriktig eloge för hans verksamhet på det område det här gäller. Ser man på kakan i dess helhet finner man att en ökning av anslaget sedan förra året skett med nära 25 procent, och för den post det nu gäller är det fråga om en fördubbling från 500 000 kronor till 1 miljon kronor.

Vi motionärer har velat gå längre. Och jag säger som herr Källstad nyss, att det är väl inte så konstigt att vi som står utanför regeringen vid våra värderingar och vägningar kan komma till ett annat resultat än det som regeringen och närmast ecklesiastikministern kommit till. Man säger emellertid då att vi presenterar »överbud» — det sade både herr Hermansson och herr Arvidson, och herr Arvidson rekommenderade nya områden där det skulle kunna åstadkommas »överbud», nämligen i fråga om punkterna 5 och 6. Jag tyckte att herr Arvidsons anförande härvidlag var mycket övertygande, och det är möjligt — det beror på pro-

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

positionen nästa år — att jag då väcker en motion också rörande de saker som herr Arvidson nämnde, alltså avseende författarstipendierna o. d. Och jag undrar om herr Arvidson då kommer att kalla det för »överbud».

Vi är så vana att mötas av detta tal. När vi kommit till ett annat resultat än regeringen i fråga om anslagsäskanden — låt mig exemplifiera med frågor som jag har särskilt intresse för, nämligen folkpensionerna, barnbidragen, u-hjälpen, men jag skulle kunna fortsätta uppräknningen — så möts vi av denna klyscha »överbud».

Herr Arvidson sade att det intresse som från vår sida ägnas kulturfrågorna är »glädjande». Ja, låt oss stanna vid detta och konstatera att vi motionärer är intresserade av dessa frågor, precis som ecklesiastikministern. Så enkelt är det.

Herr Källstad framhöll att vi motionärer vid våra bedömanden hade gått ifrån enprocentregeln — alltså inte »en procentregel» utan enprocentregeln — och vi ansåg oss ha anledning till det eftersom förra årets riksdag skrev till Kungl. Maj:t och bad regeringen överväga frågan om denna regel.

Jag kan till vad herr Källstad sade nyss lägga att enprocentregeln kom till år 1937, alltså för mer än 25 år sedan. Den hann knappast börja tillämpas innan kriget kom och satte stopp. När riksdagen år 1937 var benägen att gå in för denna regel, så borde riksdagen vara benägen att göra det även i dag. Intresset för konstnärernas verksamhet och konstnärernas situation har ju under de senaste två—tre decennierna påtagligt förstärkts inte bara här i riksdagen utan också bland folk i allmänhet.

Jag anser att det finns mycket som talar för enprocentregeln. Den är psykologiskt riktig med tanke på lands- ting och kommuner. Vi vet att man där börjat tillämpa sådana här metoder. Stockholms stad t. ex. reserverar när det gäller skolbyggnader 2 procent av byggnadskostnaderna till konstnärlig ut-

smyckning och när det gäller sjukhus 1 procent. Inför vi en sådan här regel och staten alltså visar gott föredöme, tror jag att många landsting och kommuner kan stimuleras att följa efter — på sina håll har man som sagt börjat slå in på denna väg.

Regeln innefattar också en automatik som är värdefull. När budgeten skall manglas händer det ju mycket lätt, om någon sådan här regel och någon sådan här automatik inte finns, att prutningar görs på anslag just av den typ det här gäller. Och i enprocentregeln är dessutom inbyggt, vågar jag säga, ett slags prisindex: när byggnadskostnaderna ökar, ökar också bidragen till konstnärlig utsmyckning.

Jag har fullt klart för mig att den invändningen kan göras, att de statliga nybyggnadskostnaderna inte är desamma från år till år. Då vill jag säga, att jag anser kanske inte det väsentligaste på denna punkt vara det tvivelsutan värdefulla stöd till konstnärerna, som en tillämpning av enprocentregeln innebär, utan mitt väsentliga motiv är att vi vill skapa en garanti för att de statliga byggnaderna — och sekundärt även landstingens och kommunernas byggnader — får konstnärlig utsmyckning. Vi bör sträva efter att åstadkomma en stil och en trivsel i den offentliga miljö som dessa byggnader representerar.

Jag begär inte alls något svar från ecklesiastikministern i dag beträffande hans ställningstagande till enprocentregeln. Det förefaller ju av propositionen som om ecklesiastikministern vill fundera på den saken. Låt vad jag här sagt bara vara en redovisning av mina tankar i frågan.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till samtliga vid utskottets utlåtande fogade reservationer.

Herr ARVIDSON (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag har med stort intresse lyssnat på herr Wahlund. Det

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

finns mycket i hans anförande som jag kan instämma i. Hans karakteristik av nyttan av en procentregel är väl oemot-säglig. Men det finns också nackdelar med en fastställd procentregel. Jag und-rar om herr Wahlund räknar kyrkorna till offentliga byggnader. Vi har byggt många kyrkor, bl. a. här i Stockholm. Många av dessa är mycket vackra, och de har en konstnärlig utsmyckning som också är utomordentligt tilltalande och vacker. För dessa kyrkor stannar kost-naderna för den konstnärliga utsmyck-ningen inte vid en procent. Säkerligen rör de sig om fem procent och kanske i åtskilliga fall om mycket mera.

Om man fastställer kostnaderna för den konstnärliga utsmyckningen till en procent, kommer det naturligtvis att finnas en risk för att man prutar på den konstnärliga utsmyckningen av kyrkorna, och det tycker jag skulle vara tråkigt. En procentregel ger lätt incita-ment till likriktning på detta område. Att ecklesiastikministern inte velat fast-ställa en steril procentregel beror på att han vill att man skall kunna variera det konstnärliga inslaget allt efter byggnadernas karaktär. Att en sådan rörlighet skapas tror jag är mycket väsentligt.

Herr WAHLUND (cp) kort genmäle:

Herr talman! Jag förstår inte varför herr Arvidson drar in kyrkorna i detta sammanhang. Men jag är glad för att herr Arvidson bemötte mig, ty det ger mig tillfälle att klargöra vad jag menar med ifrågavarande regel. Det gäller en procentregel av den typ som vi har exempelvis när det gäller u-landshjälpen.

Om t. ex. staten bygger en hangar eller någonting sådant, skall den konst-närliga utsmyckningen naturligtvis inte uppgå till en procent. Regeln gäller ka-kan i dess helhet och innebär att vi skall ha som allmän mall på detta om-råde att den konstnärliga utsmyckning-en skall utgöra en procent av kostna-

derna för den *totala* statliga byggnads-verksamheten.

Herr NORDSTRANDH (h):

Herr talman! Jag vill gärna uttala min tillfredsställelse över de förslag om stöd åt konstnärlig verksamhet som fram-läggs i propositionen. De ger onekligen en god bas för fortsatt kulturell utveck-ling i vårt land. Läger man därtill de kompletteringsförslag som framförts av oppositionen blir bilden ännu gynnsammare, och jag vill gärna yrka bifall till reservationerna under punkterna 2, 3 och 4.

Kulturproblemet är dock inte så en-kelt att det kan lösas bara genom att man beviljar — större eller mindre — anslag; frågan om hur man skall kunna skapa en rikare kultur är nog mer in-vecklad än så. Ytterligare några stipen-dier och ytterligare anslag till utsmyck-ning kan visserligen stimulera några av konstutövarna till nya och bättre presta-tioner, men ingen kan väl påstå att man därmed löser kulturarbetarnas pro-blem.

Även om man bortser från de svåra avvägningsfrågor som uppkommer vid utdelning av statliga stipendier eller stipendier över huvud taget och även om man bortser från den problematik som alltid kan uppstå vid en viss diri-gering, återstår i alla fall den viktigaste frågan som man ständigt måste ha upp-märksamheten riktad på: Hur skall man få en ökad efterfrågan på kulturskapa-rnas produktion och hur skall man upp-fostra till god smak? Problemet hur man skall skapa en rikare kultur kan aldrig begränsas till frågan om anslag; det spänner över vidare områden.

Ett rikt kulturliv växer bäst fram i ett samhälle där skolundervisningen på alla stadier är inriktad mot kvalitets-skapande och kvalitetsmedvetenhet. Ef-terfrågan på kultur skapas väl bäst i ett samhälle med god hemkultur, och en sådan underlättar man med en förnuf-tig bostads- och familjepolitik. Jag kan

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

heller inte underlåta att i detta sammanhang framhålla, att skattesystemet borde ge utrymme för gemene mans kulturkonsumtion och underlätta för den enskilde att stödja kulturell och ideell verksamhet.

Det bör vidare bringas i erinran att samhället måste inse att kulturarbetarnas frihet är någonting omistligt, och här uppställer sig också kravet — jag skall inte ta upp den frågan i hela dess vidd — på en fri radio och TV.

Men jag vill återigen betyga att det nu föreliggande förslaget kan vara en grund för kulturskapandet i framtiden. Men på längre sikt kan man dock inte bara fortsätta på denna linje med större och större anslag utan måste också ta itu med dessa andra problem som jag här skisserat och som förvisso inte är någon nyhet.

Herr HECKSCHER (h):

Herr talman! Jag har begärt ordet för att göra något så pass ovanligt och personligt som att tala om att jag ändrat mening.

Jag har tidigare i åtskilliga sammanhang varit ganska kritisk mot den form för understöd av konstnärlig verksamhet som det här är fråga om, framför allt mot enprocentregeln när det gäller utsmyckning av statliga byggnader men också i viss utsträckning mot de föreslagna konstnärstipendierna. Men jag har faktiskt ändrat uppfattning på den punkten, helt enkelt därför att jag inte kan se någon annan väg på vilken man kan komma fram till någon lösning av dessa problem.

Hela frågan om konstnärernas — jag vill inte gärna säga kulturarbetarnas — ställning i det moderna samhället är oerhört besvärlig, framför allt ur den synpunkten att man här har att göra med invecklade kvalitetsproblem. Vad är bra och vad är dåligt på det konstnärliga området? Den frågan kan samtiden ofta inte med någon som helst sannolikhet bedöma. Det finns å ena

sidan en risk för att det som är värdefullt inte får komma fram och å andra sidan en praktiskt taget lika stor risk för att det som är strunt av en eller annan anledning släpps fram.

Det viktigaste av allt är att man får största möjliga decentralisering, så att det blir många olika organ som får tillfälle att ta ställning till vad som skall understödjas på det konstnärliga området. I reservation nr 1 är, tycker jag, kravet på decentralisering kanske det allra viktigaste. Jag hoppas att det nytillkomna »kulturrådet» kommer att ägna mer uppmärksamhet åt decentralisering än åt den s. k. planligheten och att det inte kommer att spela den roll som gamla tiders akademier spelade när det gällde att välja ut vad som skulle understödjas eller lämnas åsido.

Om det skall finnas någon möjlighet att göra framsteg, måste vi i det samhälle vi lever i, där de enskildas möjligheter på detta område blivit så inskränkta, göra mera än vi tidigare gjort, och det finns i och för sig ingen anledning att rygga för de relativt måttliga kostnadsökningar som reservanterna har föreslagit. Uttrycket »överbud» betyder ju när det kommer från regeringspartiets sida nästan alltid detsamma: att oppositionen tillåter sig att föreslå vad regeringen ämnar föreslå nästa år. Jag tycker att man inte behöver vara särskilt orolig att taga sig sådana friheter när det gäller saker av så liten statsfinansiell betydelse som denna.

Får jag sedan med herr talmannens tillåtelse säga några ord om punkten 4, utställningar av svensk konst i utlandet. Jag har i tidigare verksamhet haft anledning att syssla litet med sådana saker och kunnat konstatera att Sverige i detta hänseende ligger ganska långt efter länder som i avseende på både sin konstnärliga verksamhet och framför allt sina ekonomiska resurser borde ha betydligt svårare än vi att på detta område göra en insats av betydelse. På den punkten behöver man därför inte hysa någon

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

som helst tvekan att gå längre än vad Kungl. Maj:t har gjort i att underlätta utställningar av svensk konst i utlandet.

Herr talman! På dessa grunder ber jag att få yrka bifall till reservationerna vid punkterna nr 2, 3 och 4 av fröken Andersson m. fl.

Herr OHLIN (fp):

Herr talman! Med hänvisning till herr Heckschers yttrande och de reservationer som här föreligger med stöd även från högerpartiets ledamöter i utskottet vill jag inte neka mig nöjet att uttala stor glädje över att de strävanden, som här sedan rätt länge har företrätts från mellanpartiernas sida, nu fått ett stöd också av herr Heckscher och hans politiska vänner. Mot bakgrund av den beskrivning av relationerna inom oppositionen och av mellanpartiernas politik, som nyligen kommit från högerpartiet — en beskrivning som är en helt annan än den vi här får demonstrerad — finner jag den ståndpunkt som herr Heckscher och hans vänner intagit vara alldeles särskilt glädjande.

Härmed var överläggningen slutad.

Mom. I

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till reservationen 1) i motsvarande del; och fann herr talmannen den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Herr Källstad begärde emellertid votering, i anledning varav efter given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes:

Den, som vill, att kammaren bifaller statsutskottets hemställan i punkten 2:o) mom. I) i utskottets utlåtande nr 126, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit

reservationen 1) av fröken Andersson m. fl. i motsvarande del.

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser och voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, verkställdes omröstning genom uppresning. Herr talmannen tillkännagav, att han funne tvekan kunna råda angående omröstningens resultat, varför votering medelst omröstningsapparat verkställdes. Därvid avgavs 104 ja och 91 nej, varjämte 2 av kammarens ledamöter förklarade sig avstå från att rösta.

Kammaren hade alltså bifallit utskottets hemställan.

Mom. II och III

Vad utskottet hemställt bifölls.

Mom. IV

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till reservationen 1) i motsvarande del; och fann herr talmannen den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Herr Källstad begärde emellertid votering, i anledning varav efter given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes:

Den, som vill, att kammaren bifaller statsutskottets hemställan i punkten 2:o) mom. IV) i utskottets utlåtande nr 126, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit reservationen 1) av fröken Andersson m. fl. i motsvarande del.

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser och voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, verkställdes omröstning genom uppresning. Herr talmannen tillkännagav, att han funne flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen.

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

Herr Källstad begärde emellertid röst-räkning, varför votering medelst omröstningsapparat verkställdes. Därvid avgavs 104 ja och 91 nej, varjämte 2 av kammarens ledamöter förklarade sig avstå från att rösta.

Kammaren hade alltså bifallit utskottets hemställan.

*Punkten 3***Konstnärsstipendier**

Kungl. Maj:t hade föreslagit riksdagen att till Konstnärsstipendier för budgetåret 1963/64 under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 1 214 000 kr.

I samband härmed hade utskottet till behandling förehått

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herrar *Bengtson* och *Sundin* (I: 686) och den andra inom andra kammaren av herrar *Wahlund* och *Fälldin* (II: 842), i vilka hemställts, såvitt nu var i fråga, att riksdagen måtte besluta att för budgetåret 1963/64 under åttonde huvudtiteln anvisa till Konstnärsstipendier ett reservationsanslag av 1 571 000 kr.;

dels ock två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herrar *Källqvist* och *Per-Olof Hansson* (I: 687) och den andra inom andra kammaren av fru *Gärde Widemar m. fl.* (II: 840), i vilka hemställts, såvitt nu var i fråga, att riksdagen måtte besluta att anslå 1 571 000 kr. till konstnärsstipendier under nästa budgetår i överensstämmelse med de riktlinjer beträffande fördelningen av denna summa som angåves i motionerna och således till Konstnärsstipendier för budgetåret 1963/64 under åttonde huvudtiteln anvisa ett i förhållande till Kungl. Maj:ts förslag med 357 000 kr. förhöjt reservationsanslag av 1 571 000 kr.

Utskottet hemställde,

att riksdagen måtte, med bifall till Kungl. Maj:ts förslag ävensom med av-

slag å motionerna I: 686 och II: 842 samt I: 687 och II: 840, samtliga motioner såvitt nu var i fråga, till Konstnärsstipendier för budgetåret 1963/64 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 1 214 000 kr.

Reservation hade avgivits av fröken *Andersson*, herrar *Axel Johannes Andersson*, *Bengtson*, *Per Jacobsson* och *Edström*, fröken *Ljungberg*, herrar *Thorsten Larsson*, *Staxäng*, *Ståhl*, *Svensson* i Stenkyrka, *Eliasson* i Sundborn och *Gustafsson* i Skellefteå, fröken *Karlsson* samt herr *Källstad*, vilka ansett att utskottet bort hemställa,

att riksdagen måtte, i anledning av Kungl. Maj:ts förslag ävensom med bifall till motionerna I: 686 och II: 842 samt I: 687 och II: 840, samtliga motioner såvitt nu var i fråga, till Konstnärsstipendier för budgetåret 1963/64 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 1 571 000 kr.

Punkten föredrogs; och anförde därvid:

Fru **GÄRDE WIDEMAR** (fp):

Herr talman! Jag skall be att få visa samma goda ton som ett flertal övriga talare i denna fråga genom att uttala min tillfredsställelse med och tacksamhet för den ökning av anslagen till konstnärsstipendier som har skett i år i förhållande till tidigare år.

Men jag kan lika fullt konstatera att anslagen ändå inte är tillräckliga. De medel som utskottet tillstyrker till stipendier åt konstnärer täcker bara en ringa del av föreliggande behov. Jag är säker på att man inom både departementet och utskottet är medveten om att behovet är alldeles överväldigande. Ett alldeles för stort antal konstnärer tvingas att leva under mycket knappa ekonomiska förhållanden, och de utgör kanske en av de mest eftersatta grupperna i vårt land. Man kan utan överdrift tala om att det i vårt land finns ett

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

konstnärsproletariat. Den ökning av konstnärstipendierna som har skett under de senaste åren är visserligen välkommen och förbättrar situationen för ett fåtal konstnärer, som kommer i åtnjutande därav, men de är dock alldeles otillräckliga för att motsvara de krav man i vårt samhälle har rätt att ställa från konstnärernas sida, nämligen att de generellt sett skall bli jämställda med övriga samhällsgrupper.

För att de ens något så när skall kunna tåla en jämförelse med övriga samhällsgrupper fordras en mycket kraftig höjning av anslagen. Jag är helt medveten om att detta inte kan ske på en gång. Vi får vara tacksamma för det kulturvänligare klimat som under de senaste åren har uppstått inom både departement och riksdag. Vi hoppas att detta skall fortsätta och att anslagen skall kunna ökas i snabbare takt än hittills.

Vi motionärer har ansett att anslagen till konstnärstipendier redan i år skulle kunna uppräknas ytterligare, och vi har därför föreslagit att för stipendier åt konstnärer inom måleri m. m. skall anvisas 500 000 kronor samt till konstnärer i övrigt 800 000 kronor. Vårt förslag innebär att det sammanlagda anslaget till konstnärstipendier skall höjas med 357 000 kronor i förhållande till Kungl. Maj:ts förslag.

Från Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (KLYS) har man begärt en miljon kronor till stipendier åt gruppen övriga konstnärer, d. v. s. 388 000 kronor mer än vad Kungl. Maj:t föreslår. Detta är inte något överbud från nämndens sida, utan man har räknat ut att även om Kungl. Maj:t medgav ett belopp på en miljon kronor skulle inte mer än var tionde ansökan av de 560 ansökningar om stipendier som inkommit kunna bifallas. Det måste enligt vår mening finnas utrymme för betydligt kraftigare åtgärder från samhällets sida till stöd för det konstnärliga skapandet.

Enligt min uppfattning är man inne på rätt väg då man har inrättat stipendier av varierande typ och föreslår dels fleråriga, större arbetsstipendier, dels mindre arbetsstipendier och dels stipendier avsedda för resor och av understödskaraktär. Men beloppen borde ha varit större. Därför har vi föreslagit den höjning av anslagen som jag nyss nämnde. Jag tycker att det bästa sätt på vilket vi i riksdagen kan visa att det här råder ett kulturvänligt klimat är att rösta för det högre anslaget.

Med dessa ord skall jag be att få yrka bifall till reservation nr 2 av fröken Andersson m. fl.

Herr ARVIDSON (s):

Herr talman! I dessa allmänna reflexioner angående de konstnärliga yrkesutövarnas läge och behovet av ökade anslag på detta område kan jag helt instämma. Att det sedan i det särskilda fallet här är fråga om ett överbud vill jag å andra sidan gärna ha understrukt.

Men låt mig i detta sammanhang få säga några ord till herr Heckscher. Han sade att vad som är överbud det ena året är vad regeringen själv föreslår nästa år. Det kan hända att det resonemanget är riktigt, nämligen i de sammanhang då oppositionens representanter kan räkna ut vad regeringen ändå skall komma att föreslå nästa år. I sådana fall är det mycket enkelt att framlägga ett bud som sedan visar sig ha sakligt underlag.

Herr Heckscher tror väl inte att jag skulle nöja mig med de anslag som författarna får i år, om jag inte var säker på att det inom kort kommer att företas en avsevärd höjning av dessa anslag. Det är möjligt att herr Wahlund passar på att under tiden framlägga de förslag som man kan räkna ut att regeringen så småningom lägger fram på detta område.

Jag tror alltså att det är riktigt, som herr Heckscher säger, att ett överbud från oppositionens sida det ena året kan

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

betyda att regeringen lägger fram förslag om samma sak nästa år. Det är bara det att han har missförstått sammanhanget en liten smula.

Fru GÄRDE WIDEMAR (fp):

Herr talman! Vi i oppositionen har tyvärr inte den kontakt med departementet att vi kan räkna ut vad regeringen skall föreslå nästa år. Därför måste vi framföra de krav som vi har från helt andra utgångspunkter än herr Arvidson.

Vi är mycket glada om vårt förslag kan bli en norm för regeringens handlande nästa år. Men vi är inte så säkra — i varje fall inte så säkra som herr Arvidson — på att våra krav kommer att beaktas nästa år om vi underlåter att framföra dem nu.

Överläggningen var härmed slutad.

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till reservationen 2); och fann herr talmannen den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Herr Källstad begärde emellertid votering, i anledning varav efter given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes:

Den, som vill, att kammaren bifaller statsutskottets hemställan i punkten 3:o) i utskottets utlåtande nr 126, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit reservationen 2) av fröken Andersson m. fl.

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser och voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, verkställdes omröstning genom uppresning. Herr talmannen tillkännagav, att han funne flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Fru Gärde Widemar begärde emeller-

tid rösträkning, varför votering medelst omröstningsapparat verkställdes. Därvid avgavs 104 ja och 91 nej, varjämte 2 av kammarens ledamöter förklarade sig avstå från att rösta.

Kammaren hade alltså bifallit utskottets hemställan.

Punkten 4**Utställningar av svensk konst i utlandet**

Kungl. Maj:t hade föreslagit riksdagen att för budgetåret 1963/64 under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 100 000 kr. till utställningar av svensk konst i utlandet.

I samband härmed hade utskottet till behandling förehaft två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herrar *Källqvist* och *Per-Olof Hanson* (I: 687) och den andra inom andra kammaren av fru *Gärde Widemar m. fl.* (II: 840), i vilka hemstälts, såvitt nu var i fråga, att riksdagen måtte besluta att anslå ytterligare 100 000 kr. utöver Kungl. Maj:ts förslag om 100 000 kr. till utställningar i utlandet i syfte att därigenom skapa en ökad kännedom utomlands om svensk konst och således till Utställningar av svensk konst i utlandet för budgetåret 1963/64 under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 200 000 kr.

Utskottet hemställde,

att riksdagen måtte, med bifall till Kungl. Maj:ts förslag samt med avslag å motionerna I: 687 och II: 840, såvitt nu var i fråga, till Utställningar av svensk konst i utlandet för budgetåret 1963/64 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 100 000 kr.

Reservation hade avgivits av fröken *Andersson*, herrar *Axel Johannes Andersson*, *Bengtson*, *Per Jacobsson* och *Edström*, fröken *Ljungberg*, herrar *Thorsten Larsson*, *Staxäng*, *Ståhl*, *Svensson* i Stenkyrka, *Eliasson* i Sundborn och *Gustafsson* i Skellefteå, fröken

Anslag till stöd åt konstnärlig verksamhet m. m.

Karlsson samt herr Källstad, vilka ansett att utskottet bort hemställa,

att riksdagen måtte, i anledning av Kungl. Maj:ts förslag samt med bifall till motionerna I: 687 och II: 840, såvitt nu var i fråga, till Utställningar av svensk konst i utlandet för budgetåret 1963/64 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 200 000 kr.

Punkten föredrogs; och anförde därvid:

Herr KÄLLSTAD (fp):

Herr talman! Departementschefen har föreslagit att bidraget till utställningar i utlandet av svensk konst skall bibehållas oförändrat under nästa budgetår. Statsutskottets majoritet har följt honom på denna punkt. Det belopp som föreslås är 100 000 kronor, och det synes oss reservanter otillräckligt med hänsyn till de behov som föreligger av statligt stöd på detta område om det skall bli möjligt att skapa kännedom i utlandet om den svenska konsten. Landets konstnärsgorganisationer hade ursprungligen föreslagit att 200 000 kronor skulle anslås för detta ändamål, och detta krav återkommer också i Svenska institutets senaste petita.

Jag ber därför, herr talman, att få yrka bifall till reservation nr 3 av fröken Andersson m. fl.

Herr ARVIDSON (s):

Herr talman! Med hänvisning till argumentationen i mitt första anförande ber jag att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Överläggningen var härmed slutad.

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till reservationen 3); och fann herr talmannen den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Herr Källstad begärde emellertid votering, i anledning varav efter

given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes:

Den, som vill, att kammaren bifaller statsutskottets hemställan i punkten 4:o) i utskottets utlåtande nr 126, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit reservationen 3) av fröken Andersson m. fl.

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser och voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, verkställdes omröstning genom upprensning. Herr talmannen tillkännagav, att han funne flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Herr Källstad begärde emellertid rösträkning, varför votering medelst omröstningsapparat verkställdes. Därvid avgavs 103 ja och 90 nej, varjämte 4 av kammarens ledamöter förklarade sig avstå från att rösta.

Kammaren hade alltså bifallit utskottets hemställan.

Punkterna 5—9

Vad utskottet hemställt bifölls.

Punkten 10

Upprustning av forskningsbiblioteken

Sedan punkten föredragits anförde

Herr KEIJER (fp):

Herr talman! Som motionär i de angelägenheter som behandlas under punkt 10 i detta utlåtande, upprustningen av forskningsbiblioteken i vårt land, ber jag att få säga några ord. Det skall gärna medges att det här gäller en fråga som kanske inte tillhör dem som kan förut sättas bli omfattade av ett allmänt intresse ens här i riksdagen. Dessa bibliotek är dock av grundläggande betydelse för stora delar av det tekniska framåt skridandet i vårt land. Allteftersom

Anslag till vidareutbildning av präster m. fl.

åren gått har de vetenskapliga biblioteken med sin litteratur blivit mer och mer oombärliga för allt fler av dem som står i den praktiska utövningen av den industriella produktionen. Det är överraskande att från bibliotekarierna höra hur många och hur vitt skilda kategorier som utnyttjar dessa bibliotek genom att söka upplysningar framför allt i olika tekniska frågor.

Motionen avlämnades mot bakgrund av att denna fråga blev aktuell för länge sedan utan att något egentligt resultat uppnåddes. Statsutskottet uttalade sig redan 1956 för upprättandet av ett samarbetsorgan, ett särskilt råd för upprustning och rationalisering av dessa bibliotek. Detta upprepades i statsutskottets utlåtande nr 178 år 1961, men ingenting av betydelse har inträffat. Enligt utlåtandet i år håller dock något på att ske, och det är ju glädjande. Man håller i departementet på med förberedelser för en utredning på grundval av vad särskilda sakkunniga som behandlat universitetsbibliotekens situation har uttalat. 1955 års universitetsutredning har också pekat på de växande krav som ställs på de vetenskapliga bibliotekens resurser och förordat en samlad översyn av hela problemkomplexet. Utskottet meddelar också att detta universitetsutredningens betänkande håller på att remissbehandlas.

De behov som motionen pekar på synes alltså vara på väg att avhjälpas. Jag vill endast uttala den förhoppningen att utredningen och remissbehandlingen av denna fråga sker med skyndsamhet och snart ger påtagliga resultat. Denna fråga måste få en snar lösning, om inte forskningen och den tekniska utvecklingen skall bromsas, till skada för skilda områden i vårt land.

I detta anförande instämde herr *Gustafsson* i Borås (fp).

Vidare yttrades ej.

Utskottets hemställan bifölls.

Punkten 11

Utskottets hemställan bifölls.

§ 6

Anslag till vidareutbildning av präster m. fl.

Föredrogs statsutskottets utlåtande nr 127, i anledning av väckta motioner om anslag till vidareutbildning av präster m. fl.

I två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Helleblad* m. fl. (I: 109) och den andra inom andra kammaren av herr *Hedin* m. fl. (II: 128), hade hemställts att riksdagen måtte för vidareutbildning av präster och andra själavårdare verksamma inom den andliga vården för budgetåret 1963/64 anvisa 20 000 kr.

Utskottet hemställde, att motionerna I: 109 och II: 128 icke måtte av riksdagen bifallas.

Reservation hade avgivits av fröken *Andersson*, herrar *Bengtson* och *Edström*, fröken *Ljungberg*, herrar *Thorsten Larsson*, *Staxäng*, *Svensson* i Stenkyrka och *Eliasson* i Sundborn, fröken *Karlsson* samt herrar *Nelander* och *Källstad*, vilka ansett att utskottet bort hemställa,

att riksdagen måtte, med bifall till motionerna I: 109 och II: 128, till Vidareutbildning av präster och andra själavårdare verksamma inom den andliga vården för budgetåret 1963/64 å driftbudgeten under åttonde huvudtiteln anvisa ett anslag av 20 000 kr.

Utskottets hemställan föredrogs; och anförde därvid:

Herr **HEDIN** (h):

Herr talman! Jag skall i korthet motivera varför jag vill rekommendera kammaren att ansluta sig till reservationen. Det är allmänt känt, att en läkningsprocess kan påverkas av patientens sinestillstånd och andliga hälsa. Hjälptill själslig balans kan vara lika viktig som

Anslag till vidareutbildning av präster m. fl.

kirurgens skarpa kniv och medicinarens läkemedel. Det är därför av mycket stor betydelse att både själavårdare och psykologer får komplettera den behandling som ges vid våra olika sjukvårdsinrättningar. I synnerhet gäller detta naturligtvis för mentalt sjuka och för neurologiska sjukdomstillstånd.

Den själavård som på olika sätt bör beredas sjuka människor är ofta av helt annan karaktär än den som meddelas friska människor. Självfallet skall själavården bara ges till dem som verkligen vill komma i åtnjutande av den. Sådan själavård kräver av den som skall utöva den god insikt i hur olika sjukdomstillstånd och olika miljöer psykiskt påverkar patienterna. Det är därför angeläget att vederbörande får särskild utbildning för detta ändamål.

Det är mot den bakgrunden Diakonistyrelsen har tagit initiativ till utbildningskurser. Man har haft en sådan kurs 1961—1962, som rönte mycket stort intresse, och man planerar nu en ny kurs som skall sträcka sig över två år. Men man har inte erforderliga medel för att kunna genomföra kursen. Avsikten är att såväl präster från statskyrkan som frikyrkopastorer skall kunna delta i utbildningen.

Motionärerna har begärt ett förhållandevis blygsamt anslag, 20 000 kronor, för att det skall bli möjligt att genomföra ifrågasatt kurs, och jag ber, herr talman, få yrka bifall till reservationen av fröken Andersson m. fl.

I detta yrkande instämde herrarna *Svenungsson* (h) och *Keijer* (fp).

Herr **KARLSSON** i Olofström (s):

Herr talman! Om det inte vore så sent på dagen, skulle det vara synnerligen intressant att ta upp en polemik med såväl motionärer och reservanter som även med den föregående ärade talaren, men jag kanske får tillfälle att göra det någon annan gång. I själva sakfrågan har jag ändå samma mening som motionärer och reservanter.

Det finns åtskilliga av i varje fall stats-

kyrkopräster som skulle vara i behov av vidareutbildning. I vissa fall kan man kanske ifrågasätta om det kan anses tillräckligt med en vidareutbildning. Men vad motionärerna avser och vad jag avser är så vitt skilda ting att jag inte skall ta upp någon diskussion därom nu.

I sakfrågan vill jag ytterligare framhålla att tidigare träffade huvudmannen, i regel landstingen, överenskommelse med vederbörande prästmän om en särskild ersättning till de präster som höll andaktsstunder på lasaretten. Numera ingår det i prästernas tjänsteåligganden att göra detta utan någon särskild ersättning. Någon ny uppgift för prästernas vidkommande är det alltså inte fråga om. Det kan väl även inträffa att det till gudstjänstlokalerna kommer människor som är lika sjuka — fysiskt eller psykiskt — som de människor som är intagna på lasarett. Att det är absolut erforderligt med ett anslag till vidareutbildning av prästerna för denna tjänstgöring har jag därför svårt att förstå.

Under fjolåret anvisade Kungl. Maj:t ett särskilt bidrag till en dylik kurs. Enligt motionärerna fullföljde inte mer än hälften densamma. Vad det vittnar om skall jag inte säga, men jag vet det. Huruvida Kungl. Maj:t i fortsättningen vill lämna bidrag till dylika kurser anser vi bör ankomma på Kungl. Maj:t att pröva, vilket vi även framhållit i utlåtandet.

Med detta ber jag att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr **HEDIN** (h):

Herr talman! Det är riktigt att den kurs som anordnades inte fullföljdes av alla. Ungefär hälften ansåg sig just av ekonomiska skäl inte kunna fullfölja den. Ärkebiskopen hade begärt ett anslag på 40 000 kronor. Ecklesiastikministern anvisade välvilligt ett anslag av 10 000 kronor av de medel som finns för oförutsedda utgifter. Det rörde sig emellertid om ett engångsanslag. Rekommendationen från utskottets sida ger alltså

Anslag till Religionspedagogiska institutet i Uppsala

inte så värst stor utdelning. Ett engångs-
anslag kan väl endast ges en gång.

Härmed var överläggningen slutad.

Herr talmannen gav propositioner
dels på bifall till utskottets hemställan,
dels ock på bifall till reservationen; och
fann herr talmannen den förra propo-
sitionen vara med övervägande ja be-
svarad. Herr Hedin begärde emellertid
votering, i anledning varav efter given
varsel följande voteringsproposition
upplästes och godkändes:

Den, som vill, att kammaren bifaller
statsutskottets hemställan i utskottets
utlåtande nr 127, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit re-
servationen av fröken Andersson m. fl.

Sedan kammarens ledamöter härefter
intagit sina platser och voteringspropo-
sitionen blivit ännu en gång uppläst,
verkställdes omröstning genom uppres-
ning. Herr talmannen tillkännagav, att
han funne flertalet av kammarens leda-
möter ha röstat för ja-propositionen.
Herr Hedin begärde emellertid rösträk-
ning, varför votering medelst omröst-
ningsapparat verkställdes. Därvid av-
gavs 97 ja och 84 nej, varjämte 4 av
kammarens ledamöter förklarade sig
avstå från att rösta.

Kammaren hade alltså bifallit utskot-
tets hemställan.

§ 7

**Anslag till Religionspedagogiska institu-
tet i Uppsala**

Föredrogs statsutskottets utlåtande nr
128, i anledning av väckta motioner om
anslag till Religionspedagogiska insti-
tutet i Uppsala.

I två likalydande motioner, väckta
den ena inom första kammaren av her-

rar *Erik Filip Petersson* och *Kronstrand*
(I: 124) och den andra inom andra kam-
maren av herr *Källstad m. fl.* (II: 136),
hade hemställts att riksdagen måtte be-
sluta att Religionspedagogiska institutet
i Uppsala av statsmedel tilldelades ett
anslag av 25 000 kr.

Utskottet hemställde, att motionerna
I: 124 och II: 136 icke måtte av riksdag-
en bifallas.

Reservation hade avgivits av fröken
Andersson, herrar *Axel Johannes An-
dersson*, *Bengtson*, *Per Jacobsson* och
Edström, fröken *Ljungberg*, herrar
Thorsten Larsson, *Staxäng*, *Svensson* i
Stenkyrka, *Eliasson* i Sundborn och
Gustafsson i Skellefteå, fröken *Karlsson*
samt herrar *Nelander* och *Källstad*, vil-
ka ansett att utskottet bort hemställa,

att riksdagen måtte, med bifall till
motionerna I: 124 och II: 136, till Reli-
gionspedagogiska institutet för budget-
året 1963/64 å driftbudgeten under åt-
tonde huvudtiteln anvisa ett anslag av
25 000 kr.

Utskottets hemställan föredrogs; och
anförde därvid:

Herr **NELANDER** (fp):

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall
till den reservation som är fogad till
detta utlåtande. Den är baserad på en
fyrpartimotion. Vi har framlagt denna
motion två år tidigare. Motionen gäller
Religionspedagogiska institutet i Uppsa-
la som verkat i tio år. Jag anser att in-
stitutet är väl värt det anslag på 25 000
kronor som begärts i reservationen.

Herr **KARLSSON** i Olofström (s):

Herr talman! Med hänvisning till ut-
skottets skrivning ber jag att få yrka bi-
fall till utskottets hemställan.

Härmed var överläggningen slutad.

Herr talmannen gav propositioner
dels på bifall till utskottets hemställan,
dels ock på bifall till reservationen; och

Statstjänstemännens sjuklöne- och semesterförmåner m. m.

fann herr talmannen den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Herr Nelander begärde emellertid votering, i anledning varav efter given varsel följande voteringsproposition upplästes och godkändes:

Den, som vill, att kammaren bifaller statsutskottets hemställan i utskottets utlåtande nr 128, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit reservationen av fröken Andersson m. fl.

Sedan kammarens ledamöter härefter intagit sina platser och voteringspropositionen blivit ännu en gång uppläst, verkställdes omröstning genom upprensning. Herr talmannen tillkännagav, att han funne flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Herr Nelander begärde emellertid rösträkning, varför votering medelst omröstningsapparat verkställdes. Därvid avgavs 91 ja och 88 nej, varjämte 4 av kammarens ledamöter förklarade sig avstå från att rösta.

Kammaren hade alltså bifallit utskottets hemställan.

§ 8

Statstjänstemännens sjuklöne- och semesterförmåner m. m.

Föredrogs statsutskottets utlåtande nr 129, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående statstjänstemännens sjuklöne- och semesterförmåner m. m. jämte i ämnet väckta motioner.

I propositionen nr 160 hade Kungl. Maj:t, under återopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över civilärenden för den 29 mars 1963, föreslagit riksdagen att 1) antaga vid propositionen fogat förslag till förordning om ändrad lydelse av 3 § statens löneförordning den 31 maj 1957 (nr 228); 2) godkänna den i statsrådsprotokollet re-

dovisade överenskommelsen den 28 mars 1963 angående statstjänstemännens sjuklöne- och semesterförmåner m. m.; 3) bemyndiga Kungl. Maj:t att vidtaga av överenskommelsen betingade ändringar i avlöningsförfattningar som utfärdats med stöd av riksdagens beslut; 4) bemyndiga Kungl. Maj:t att meddela de övergångsbestämmelser som erfordrades för överenskommelsens genomförande; samt 5) till Kostnader för personalvård å riksstaten för budgetåret 1963/64 under tolfte huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 300 000 kr.

I förevarande sammanhang hade utskottet till behandling förehått

dels en i anledning av förevarande proposition inom första kammaren av herrar *Adolfsson* och *Lager* väckt motion (I: 777), vari hemställts att riksdagen vid behandlingen av propositionen måtte avslå dess förslag om slopande av de avdragsfria sjukdagarna för statstjänstemännen och beträffande förslaget till förändrade semesterförmåner uttala sig för en beräkning av semestern i arbetsdagar, så att under semestern infallande intjänta fridagar ävensom i förekommande fall sön- och helgdag icke bleve inräknade i semestern, samt att riksdagen i övrigt godkände propositionen;

dels ock två vid riksdagens början väckta likalydande motioner, den ena inom första kammaren av fröken *Nordström m. fl.* (I: 152) och den andra inom andra kammaren av herr *Wiklund m. fl.* (II: 180).

Utskottet hemställde,

A. att riksdagen måtte, med bifall till Kungl. Maj:ts förslag samt med avslag å motionen I: 777,

1) antaga vid propositionen nr 160 fogat förslag till förordning om ändrad lydelse av 3 § statens löneförordning den 31 maj 1957 (nr 228);

2) godkänna den i statsrådsprotokollet över civilärenden för den 29 mars 1963 redovisade överenskommelsen den 28 mars 1963 angående statstjänstemän-

Statstjänstemännens sjuklöne- och semesterförmåner m. m.

nens sjuklöne- och semesterförmåner m. m.;

3) bemyndiga Kungl. Maj:t att vidtaga av överenskommelsen betingade ändringar i avlöningsförfattningar som utfärdats med stöd av riksdagens beslut;

4) bemyndiga Kungl. Maj:t att meddela de övergångsbestämmelser som erfordrades för överenskommelsens genomförande;

5) till Kostnader för personalvård för budgetåret 1963/64 å driftbudgeten under tolfte huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 300 000 kr.;

B. att motionerna I: 152 och II: 180 icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Utskottets hemställan föredrogs; och anförde därvid:

Herr WIKLUND (fp):

Herr talman! Jag skall givetvis inte så här sent ta upp alla de spörsmål, som behandlas i detta utlåtande, utan bara beröra ett enda, nämligen den statliga personalvården, och jag skall försöka göra det helt kortfattat.

Vi motionärer — undertecknad i denna kammare och fröken Nordström m. fl. i första kammaren (II: 180 och I: 152) — hade tänkt oss en statlig utredning i vanlig ordning för utarbetande av förslag till förbättring av den statliga personalvården, naturligtvis under medverkan av företrädare för både personalorganisationerna och staten-arbetsgivaren.

Nu har Kungl. Maj:t i stället föreslagit inrättande av ett särskilt statligt organ för en försöksverksamhet angående den statliga personalvården. Denna försöksverksamhet skall dock enligt förslaget begränsas i två avseenden: dels gäller det bara myndigheter i Stockholm, dels enbart andra ämbetsverk än de s. k. affärsdrivande. Det må nu vara hänt, att man går denna väg. Men kommer inte ett på detta sätt på personalvård

specialiserat organ att verka uttunnande på ämbetsverkens intresse och ansvar för respektive verks personalvård? En del verk kan väl t. o. m. uppfatta detta organs tillkomst som ett underbetyg åt det egna verkets ansträngningar på personalvårdsområdet.

Det är ju i första hand resurser, som erfordras, t. ex. personligen speciellt lämplig och för uppgiften lämpligt utbildad personal för personalvården vid de större verken, lokaler för trivselanordningar, främst utrymmen för personalens måltider etc. Nu sägs det i det föreliggande utskottsutlåtandet, att t. ex. frågan om måltidsutrymmen kommer att lösas genom åtgärder av arbetarskyddsstyrelsen i anslutning till att 8 § arbetarskyddslagen nu kommer att tillämpas även på statliga arbetsplatser. Kommer den genomgång av de s. k. sociala förhållandena på arbetsplatserna, som arbetarskyddsstyrelsen avser att utföra enligt allmänna beredningsutskottets utlåtande nr 34 genom socialinspektörerna — ett utlåtande som vi behandlat här i kammaren denna vecka och som också avsåg den statliga personalvården — även att omfatta de statliga ämbetsverken här i Stockholm och på andra håll i landet?

Det har i alla fall skett en mycket kraftig utökning av uppgifterna för arbetarskyddsstyrelsen. Om man läser allmänna beredningsutskottets utlåtande nr 34, finner man där ett referat av arbetarskyddsstyrelsens yttrande. Av detta tycks framgå att man där inte tror sig ha tillräcklig personal för dessa personalvårdande uppgifter.

Jag kan under föreliggande omständigheter inte ha något emot att man går den av regeringen föreslagna vägen för att få bättre personalvård inom statsförvaltningen, om vad vi motionärer önskat därigenom verkligen blir tillgodosett, nämligen just ökade resurser för de olika ämbetsverkens personalvård.

Jag vore mycket tacksam att få veta,

Statstjänstemännens sjuklöne- och semesterförmåner m. m.

om försöksorganet avses komma att driva fram bättre resurser för de olika verken själva eller om personalvården vid dessa mer och mer skall flyttas över till detta organ och skötas därifrån. Kanske någon talesman för utskottet skulle kunna klargöra detta. Med den klart positiva inställning som vi motionärer deklarerat både till personalvårdens förbättring och nu även till försöksverksamhet på detta område vore det för den principiella klarhetens skull värdefullt att få veta hur man tänkt sig saken.

Jag vill, herr talman, till sist särskilt betona, att en god personalvård erfarenhetsmässigt tycks vara företagsekonomiskt givande att satsa på. Detta gäller väl även den statliga sektorn, som av konkurrensskäl nu mer och mer måste uppta tävlingen med den enskilda sektorn på arbetsmarknaden, bl. a. just i fråga om personalvården.

Jag har, herr talman, i det läge som ärendet befinner sig i inte något yrkande.

Fru **RYDING** (k):

Herr talman! Med hänvisning till den skriftliga motiveringen i motion nr 777 i första kammaren ber jag att få yrka bifall till denna motion.

Fru **KRISTENSSON** (h):

Herr talman! Punkt 24 i den överenskommelse, som ligger till grund för proposition nr 160, innehåller en bestämmelse som enligt min mening förtjänar en viss uppmärksamhet. Där i stadgas att kvinnlig tjänsteman under vissa omständigheter skall kunna få ledighet med B-avdrag under sammanlagt sex dagar i följd för vård av minderåriga barn. En manlig tjänsteman kan däremot inte erhålla denna förmån. Det är således fråga om en bestämmelse som tillgodoser enbart kvinnliga tjänstemän.

Såvitt jag förstår, herr talman, strider denna avtalsbestämmelse mot den lika-

lönskonvention som Sveriges riksdag har ratificerat.

Herr **GUSTAFSSON** i Stockholm (s):

Herr talman! Med hänvisning till att de förändringar, som i föreliggande utlåtande föreslås beträffande statstjänstemännens sjuklöne- och semesterförmåner, grundar sig på en överenskommelse mellan parterna liksom även med hänvisning till att man skall starta en försöksverksamhet på personalvårdens område ber jag att få yrka bifall till utskottets förslag.

Överläggningen var härmed slutad.

Mom. A

Herr talmannen gav propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på bifall till utskottets berörda hemställan med den ändring däri, som föranleddes av bifall till motionen I: 777; och biföll kammaren utskottets hemställan.

Mom. B

Utskottets hemställan bifölls.

§ 9

Föredrogs statsutskottets memorial nr 130, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut i fråga om statsbidrag till Hillelskolan.

Den i memorialet föreslagna vote-ringspropositionen godkändes.

Som tiden nu var långt framskriden beslöt kammaren på förslag av herr talmannen att uppskjuta behandlingen av återstående på föredragningslistan upptagna ärenden till kammarens sammanträde tisdagen den 28 innevarande maj.

§ 10

Till bordläggning anmäldes statsutskottets utlåtanden och memorial:

nr 131, i anledning av Kungl. Maj:ts

i statsverkspropositionen gjorda framställning rörande anslag för budgetåret 1963/64 till lärares fortbildning m. m. jämte i ämnet väckta motioner,

nr 132, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående förslag om ökad lärarutbildning m. m. jämte i ämnet väckta motioner,

nr 133, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag för budgetåret 1963/64 till Nordiska museet m. m. jämte i ämnet väckta motioner,

nr 134, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställningar rörande anslag för budgetåret 1963/64 till journalistinstituten jämte i ämnet väckt motion,

nr 135, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående samordning av underhållet av krigsmaktens telemateriel m. m. jämte i ämnet väckta motioner,

nr 136, angående allmän beredskapsstat för budgetåret 1963/64,

nr 137, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående komplettering av riksstatsförslaget för budgetåret 1963/64 m. m., i vad propositionen avser avskrivning av oregrerade kapitalmedelsförluster för budgetåret 1962/63,

nr 138, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ytterligare utgifter å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1962/63, i vad propositionen avser avskrivning av nya kapitalinvesteringar,

nr 139, i anledning av Kungl. Maj:ts förslag om anslag för budgetåret 1963/64 till avskrivning av nya kapitalinvesteringar jämte i ämnet väckta motioner, och

nr 140, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställning om avsättning av kommunal-skattemedel till budgetutjämningsfonden för budgetåret 1963/64;

bevillningsutskottets betänkanden och memorial:

nr 44, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning

angående ändring i förordningen den 27 maj 1955 (nr 256) om investeringsfonder för konjunkturutjämning, m. m., jämte i ämnet väckta motioner,

nr 45, angående beräkning av bevilningarna för budgetåret 1963/64, m. m., jämte i ämnet väckta motioner, och

nr 48, med föranledande av kamrarnas skiljaktiga beslut beträffande utskottets betänkande nr 41 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 82 med förslag till förordning om ändring i rusdrycksförsäljningsförordningen den 26 maj 1954 (nr 521), m. m., jämte i ämnet väckta motioner;

bankoutskottets utlåtande och memorial:

nr 20, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 2 § valutalagen den 22 juni 1939 (nr 350), m. m. jämte i anledning av propositionen väckta motioner, och

nr 23, angående grupplivförsäkring för riksdagens arbetstagare; samt

trede lagutskottets utlåtande nr 26, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändrad lydelse av 3 och 4 §§ lagen den 19 juni 1942 (nr 429) om hyresreglering m. m., så ock om fortsatt giltighet av samma lag, m. m., dels i anledning av propositionen väckta motioner, dels ock motion angående möjlighet till hyreshöjning i samband med ombyggnad.

§ 11

Anmäldes och godkändes följande förslag till riksdagens skrivelser till Konungen, nämligen

från statsutskottet:

nr 228, i anledning av vissa i Kungl. Maj:ts proposition angående allmän beredskapsstat för budgetåret 1963/64 behandlade allmänna frågor;

nr 229, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående allmän beredskapsstat för budgetåret 1963/64, i vad propositionen avser justitiedepartementets verksamhetsområde;

nr 230, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående allmän beredskapsstat för budgetåret 1963/64, i vad propositionen avser försvarsdepartementets verksamhetsområde;

nr 231, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående allmän beredskapsstat för budgetåret 1963/64, i vad propositionen avser socialdepartementets verksamhetsområde;

nr 232, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående allmän beredskapsstat för budgetåret 1963/64, i vad propositionen avser kommunikationsdepartementets verksamhetsområde;

nr 233, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående allmän beredskapsstat för budgetåret 1963/64, i vad propositionen avser finansdepartementets verksamhetsområde;

nr 234, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående allmän beredskapsstat för budgetåret 1963/64, i vad propositionen avser ecklesiastikdepartementets verksamhetsområde;

nr 235, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående allmän beredskapsstat för budgetåret 1963/64, i vad propositionen avser handelsdepartementets verksamhetsområde;

nr 236, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående allmän beredskapsstat för budgetåret 1963/64, i vad propositionen avser inrikesdepartementets verksamhetsområde;

nr 238, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställningar angående anslag för budgetåret 1963/64 till allmänna barnbidrag och ersättning till postverket för utbetalning av allmänna barnbidrag;

nr 264, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ökad utbildning av läkare;

nr 265, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående vissa anslagsfrågor m. m. rörande det militära försvaret under budgetåret 1963/64 jämte i ämnet väckta motioner;

nr 266, i anledning av Kungl. Maj:ts

proposition angående medelsbehoven under försvarsgrenarnas avlöningsanslag för budgetåret 1963/64 m. m. jämte i ämnet väckt motion;

nr 267, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda framställningar angående anslag för budgetåret 1963/64 till bidrag till folkpensioner m. m., ersättning till postverket för pensionsutbetalningar samt bidrag till sjukförsäkringen; och

nr 268, i anledning av väckta motioner om anslag till anskaffande av inventarier till allmänna samlingslokaler; samt

från bevillningsutskottet:

nr 293, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till vissa organisationsändringar inom överståthållarämbetets skatteavdelning, m. m., såvitt propositionen hänvisats till bevillningsutskottet;

nr 294, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i kommunalskattelagen den 28 september 1928 (nr 370), m. m. jämte i ämnet väckta motioner; och

nr 295, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning om ändring i förordningen den 19 november 1914 (nr 383) angående stämpelavgiften.

Vidare anmäldes och godkändes följande förslag till riksdagens skrivelser till Konungen, nämligen

från bankoutskottet:

nr 280, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag med särskilda bestämmelser rörande riksbankens sedelutgivning, m. m., jämte i anledning av propositionen väckt motion; och

nr 281, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändrad lydelse av 28 § lagen den 3 juni 1955 (nr 416) om sparbanker, m. m.;

från andra lagutskottet:

nr 289, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag

angående procentsatsen för uttag av avgift under åren 1965—1969 till försäkringen för tilläggspension, dels ock i ämnet väckta motioner;

från tredje lagutskottet:

nr 282, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition angående vissa anslag ur kyrkofonden m. m., dels ock i ämnet väckta motioner; samt

från allmänna beredningsutskottet:

nr 292, i anledning av motioner om en inventering av förekomsten av ödegårdar, lämpade som fritidshem, angående behovet av fritidslokaler inom tätorterna och angående underhållet av vissa enskilda utfartsvägar.

Slutligen anmäldes och godkändes riksdagens kanslis förslag

dels till riksdagens skrivelse, nr 250,

till Konungen angående val av en ledamot i styrelsen för riksdagsbiblioteket med suppleant;

dels ock till riksdagens förordnanden:

nr 251, för herr Jean Braconier att vara ledamot i styrelsen för riksdagsbiblioteket; och

nr 252, för herr Gustaf Einar Gustafsson att vara suppleant för en ledamot i styrelsen för riksdagsbiblioteket.

§ 12

Justerades protokollsutdrag.

Kammarens ledamöter åtskildes här efter kl. 23.37.

In fidem

Sune K. Johansson